

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİNEMA TV ANASANAT DALI
SİNEMA TV PROGRAMI

SOVYET DÖNEMİNDEN BAĞIMSIZLIĞA GEÇİŞTE
ÖZBEK SİNEMASI
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:

20126218 Amina Askarova

Danışman:

Prof. Z.Yüksel Aktaş

İSTANBUL - 2015

Amina ASKAROVA tarafından hazırlanan **Sovyet Döneminden Bağımsızlığa Geçişte Özbek Sineması** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / Oyçokluğuyla Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 17 / 12 / 2015

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Z.Yüksel AKTAŞ (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Asiye KORKMAZ

Jüri Üyesi : Prof.Selahattin YILDIZ (Maltepe Ü.Öğr.Üy.)

Yedek Jüri Üyesi : Prof.Alev İDRİSOĞLU

.....

Yedek Jüri Üyesi : Prof.Bülent VARDAR Okan Ü. Öğr. Üy.)

.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	V
RESİM LİSTESİ	VII
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amaç	2
1.2 Çalışmanın Kapsamı	2
1.3 Çalışmanın Yöntemi	3
2. ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ	4
2.1 Özbekistan Tarihi, Coğrafi Durumu ve Kuruluşu.....	4
2.2 Özbekistan’da Sosyal Hayat: Nüfus, Ekonomi, Dil, Din, Kültür ve Sanat..	13
3. ÖZBEK SİNEMASI TARİHİ VE AŞAMALARI.....	19
3.1 Sinemanın Özbekistan’a Geldiği Yıllar	19
3.2 Özbek Sineması Sovyet Dönemi, 1920 – 1940 Yıllar	21
3.3 İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrası, 1940–1960 Yıllar	32
3.4 Özbek Sinemasının Yükseliş Dönemi, 1960 – 1970 Yıllar	42
3.5 Özbek Sinemasında Olgunluk Dönemi, 1970 – 1990 Yıllar.....	52
4. BAĞIMSIZ ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ VE ÖZBEK SİNEMASI.....	65
4.1 Bağımsız Cumhuriyet Döneminde 1990-2000 Yıllarında Özbek Sinemasının Gelişmeleri	65
4.2 2000’lerden Günümüze Özbek Sinemasında Değişen Şartlar	73

5. ÖZBEKİSTAN’DA ANİMASYON, TELEVİZYON VE ÇOCUK SİNEMASI.....	87
5.1 Animasyon Filmleri	87
5.2 Özbekistan’da Televizyon.....	88
5.3 Gençlik ve Çocuk Temalı Filmlere Bir Bakış.....	90
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	95
7. EKLER.....	99
8. KAYNAKLAR	108
9. ÖZGEÇMİŞ	113

ÖNSÖZ

Sovyet Döneminden Bağımsızlığa Geçişte Özbek Sineması konusunda hazırladığım tez çalışmamla; doğup büyüdüğüm, yaşadığım, maddi ve manevi olarak beslendiğim bu ülkenin önemli sanat dallarından biri olan sinemayı tanıtmak istedim. Uzun yıllar Çarlık Rusya'sı ve SSCB'nin egemenliği altındaki ülkede değişen ekonomik ve idari şartların Özbek sinemasına etki ve yansımalarını ortaya koymaya çalıştım.

SSCB ve Çarlık Rusya dönemi Özbekistan'a hem politik hem kültür olarak büyük katkıda bulunmuştur, SSCB'nin hala Orta Asya'da kaldığı esintileri vardır. Sinema sanatının Sovyet Birlikleri devletlerine gelip sonrasında da Orta Asya ülkelerine dağılması büyük tutku yaratmıştır. Özbek sineması günümüzde Orta Asya ülkelerinin en iyisidir diyebiliriz.

Özbek sineması Sovyet döneminde olduğu gibi günümüzde de aktif performansını korumaktadır. Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Abduganiyevîç Karimov da sinema sanatına olan ilgisini 2004 yılında çıkardığı kararla göstermiştir.

Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşı olarak Özbek sinemasını araştırıp güzel bir şekilde sunmayı amaçlıyorum.

Bu tezi yazma konusunda benden bilgilerini ve tecrübelerini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Z. Yüksel Aktaş'a,

Kaynak bulma konusunda bana büyük yardım sağlayan Özbekistan'da lisans eğitimimi gördüğüm Özbekistan Devlet Sanat Üniversitesi'nde görev alan hocalarım Sayın Fathulla Ubayevîç'e, üniversite kütüphanesine,

Özbek sineması yazarı ve bana tezimde en önemli bilgi edinmemde sebep olan D. Teşabaev'a, Bağımsız Özbekistan sineması ile ilgili yardım ve desteğini eksik etmeyen genç sinema yazarı N. Karimova'ya, bilgi edinme ve kitaplardan yararlanmamda bana kolaylık sağlayan Özbekistan Milli kütüphanesine, Özbek Sinema Evine,

Türkiye'de eğitim gördüğüm ve her türlü destekte bulunan MSGSÜ Sinema TV Bölümü hocalarıma, İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde görev alan hocam R.

Mürseloğlu'na, SALT ve İSAM kütüphanelerine, Tezime büyük katkı ve destekte bulunan Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı görevlisi Mahir Ünlü'ye,

Desteklerini hiç benden esirgemeyen en başta babam İskandar Askarov ve annem Nasiba Aslanova'ya ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Amina Askarova, İstanbul, 2015

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Orta Asya ülkelerini etkilediği gibi Özbekistan'ı da etkilemiştir. Etki yaratmış olan alanlardan biri de sinemadır. Özbek sinemasının başlangıcı Sovyet dönemine dayanır.

Özbekistan, sinema ile 1897 yılında tanışmış olup ilk yıllarında Rus sinemacılar tarafından yürütülmüştür. Başlangıçta yönetmenler, senarist ve görüntü yönetmenleri, hatta oyuncular bile Rus kökenlidir. 1920 yıllarından itibaren Özbek sinemasına Özbek sinemacılar da katılmıştır. Uzbekgoskino-Özbek Devlet Sinema Teşkilatı'nın (1925) kuruluşu da yine bu dönemdedir. Sektör, farklı milletlerden gelen sinemacılarla karma ve zengin bir çalışma ortamı haline gelmiştir. Moskova VGİK sinema okulunun ülke sinemasının gelişmesinde önemli katkısı olmuştur. Burada eğitim görmüş sanatçılar sinemayı giderek güçlendirmişlerdir.

Özbek sinemasının asıl güçlenmesi, II. Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte üretilen filmlerin önemli bir kısmı, başarılı ve yaratıcı çalışmalardır. Konuları savaş olsa bile içeriklerinde sevgi, dostluk, barış ve vatanseverlik gibi duygular yansıtmışlardır.

Rus yönetimi altındaki bu yıllarda Özbek sinemasında millileşme atılımları giderek ağırlık kazanmıştır. İlk Özbek kökenli fotoğraf ve görüntü yönetmeni Hudoybergan Devanov'dan (1878-1940) sonra, Nabi Ganiyev (1904-1952) milli sinema sanatındaki ilk önemli isimlerden olmuştur. Özbek sinemacılarından Yuldaş Agzamov (1909-1985), ve Malik Kayumov'un (1912-2010) ardından sektörde Kamil Yarmatov (1903-1978), Şohrad Abbasov (1931-..) gibi daha birçok isim yapmış sinemacılar yer almışlardır. Milli sinema tarihindeki Tahir ile Zühre (1941), Avisenna (1950), Sen Yetim Değilsin (1962), Geçmiş Günler (1970); Ali Baba ve kırk Haramiler (1980) gibi yaratıcı örneklerini ortaya koymuşlardır. Sovyet döneminde çekilen bu filmler hala günümüz fenomeni olmaya devam etmektedir.

SSCB'nin (1990) dağılmasıyla Özbekistan bağımsızlığına kavuşmuştur. Ülke yönetiminde değişikliğin yaşandığı bu ilk yıllarda sinema sektöründe zor bir dönem yaşanmış ve bu süreç 90'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir.

Günümüz Özbek sineması var olma yolunda gelişimini sürdürmektedir. Genç sinemacılar tarafından, yapım koşullarındaki zorluklara rağmen seyirci ilgisini çekebilecek filmlerin üretilmesine çaba gösterilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Sinema, SSCB, Özbek, Bağımsızlık, Film, Orta Asya.

ABSTRACT

The Union of Soviet Socialist republics have affected Central Asian countries including Uzbekistan as well. One of the areas that have an impact is cinema. The beginning of the Uzbek movie is based on the Soviet period.

Uzbekistan, has acquainted with the cinema in 1897 and it was carried out by Russian filmmakers. At the beginning, directors, screenwriters and cinematographers, even the players were Russian. Since 1920, the Uzbek filmmakers also participated in the Uzbek cinema. Establishment of the Uzbekgoskino - Uzbek State Cinema Organization (1925) belong to this period. The sector has become with a different nationalities of filmmakers who made mixed and rich working environment. The Moscow VGIK film school has been a significant contribution to the development of the country's movie productions. Artists who have educated on this school strengthened the cinema gradually.

Strengthening of Uzbek cinema happened during the II World War (1939-1945). The significant part of the films, which are belong to that period are evaluated quite successful and creative. Though the theme of films were about the war, they reflected the feelings of love, friendship, peace and patriotism.

Under Russian government, nationalization of Uzbek cinema has gained an important step for those time. After the first Uzbek photo cinematographer Hudoybergan Devanov (1878-1940), Nabi Ganiyev (1904-1952) has become one of the important name in the national cinema of Uzbekistan. Some of their masterpiece were 'Tahir and Zhre' (1941), 'You are Not Orphan' (1962), 'History Days' (1970), they are evaluated as creative examples. These films, which were filmed during the Soviet period, they still continue to be a phenomenon.

After disintegrating the USSR in 1990, Uzbekistan gained its independence. Changing on country management has become a big reason to experience a difficult period in the early years of the cinema industry and it continued until the end of the 90s.

Today, the Uzbek cinema tries to continue it's existing in the way of development. Regardless of many problems and meeting difficult situations, young Filmmakers try to make and produce films that will interest the audience.

KEY WORDS: Cinema, USSR, Uzbek, Uzbekgoskino, VGİK, Independence, Film, Middle Asia.

RESİM LİSTESİ

1. Büyük Hakan Emir Timur.....	5
2. Timur İmparatorluğu Dönemi Haritası	7
3. Özbekistan Haritası	12
4. Hudoybergan Divanov	20
5. Ölüm Minaresi	22
6. ‘Şark Yulduzi’ Sinema Stüdyosu.....	23
7. İkinci Eş	25
8. Çarşaf	26
9. Ravat’ın Çakalları	26
10. Cüzzamlı	27
11. Nabi Ganiyev	29
12. Yiğit	30
13. Tahir ile Zühre	34
14. Nasreddin Hoca’nın Gezileri.....	35
15. Ali Şir Nevai	36
16. Kutsal Kan.....	37
17. İkinci Çiçeklenme	38
18. Avisenna (İbni Sina)	39
19. Maftuningman (Sana Vurgunum) Filminin Rusça Afişi.....	40
20. Furkat	41
21. Oğullar İlerler.....	41
22. Muhabbet Kuşu	45
23. Uluğ Beyin Yıldızı	46
24. Sen Yetim Değilsin	47
25. Asya Üzerinde Fırtına	48
26. Zariflik	49
27. Beyaz Beyaz Leylekler	49
28. Sevgililer	50
29. Olağanüstü Komiser.....	51
30. Seni Bekliyoruz Delikanlı	53

31. Buluşmalar ve Ayrılıklar.....	54
32. Ebu Reyhan Biruni.....	55
33. Geçmiş Günler Filminin Afişi.....	56
34. Geçmiş Günler Filminin Kahramanları: Atabek ve Gümüş.....	57
35. Yedinci Mermi.....	58
36. Hırçın Kız.....	58
37. İnsan Kuşların Peşinden Gider.....	59
38. Acı Orman Meyvesi.....	60
39. Ali Baba ve Kırk Haramiler.....	61
40. Bir Dahinin Gençliği.....	62
41. Abdullajon ya da Steven Spielberg'e Bağışlanıyor.....	67
42. Bomba.....	69
43. Küçük Şifacı.....	70
44. Büyük Emir Timur.....	71
45. Tek Hatıra.....	71
46. Sayın Baykenjaev.....	73
47. Yurta.....	79
48. Vatan.....	81
49. Aydınay.....	81
50. Kurşun.....	82
51. Tubanlık (Alçaklık).....	83
52. Jeolog.....	85
53. Çevre.....	92
54. Yarış Otolarındaki Cesur Çocuklar.....	93
55. Yaramaz.....	93

1. GİRİŞ

Özbek sineması bir asırlık geçmişinde önce Rus, sonrasında da yerli sinemacılar tarafından üretilen ilk örneklerden itibaren zorlu bir yol kat etmiştir. Ülke sinemasının doğuş ve oluşumunu, Türkistan sanat dünyasındaki yerini belirlemek ve tarihi gelişimini öğrenmek önemlidir. Yabancı bir kültüre ait bu sanat dalının bir İslam ülkesi olan Özbekistan'da benimsenmesi, kabul edilmesi ve halkın ilgi odağı olması bu noktada üzerinde araştırma yapılmasına değer bir konudur.

1920 – 1930 dönemi, Özbekistan'da sinemanın başlangıç yıllarıdır. Sinemayla birlikte ülkedeki siyasi yapı ve dünyaya bakış da değişmiştir. Dönemin yöneticileri tarafından sinemanın anlatım gücü kavranmış, özellikle sosyal değişimlerin gerçekleştirilmesinde dinamik bir araç olarak görülmüştür.

Özbekistan'da 1940'lı yıllarından itibaren sinema alanında başarılı projelere imza atılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bunda etkisi bulunmaktadır. Savaş, yıllarca sinemanın temel konuları arasına girmiştir.

Savaşın bittiği (1945) ve bağımsızlığın kazanıldığı (1991) yılları arasında Özbek sineması; SSCB'nin Doğu Bloku ya da Demirperde adıyla oluşturduğu kapalı sistem içinde ulusal bir varlık göstermeyi başarmıştır. Milli sanatçılar yetişmesine imkan sağlanmış, özgün sinema anlayışının yansıtıldığı önemli çalışmalar yapılmıştır. Özbekistan, dünya sinema platformunda tanınmış, diğer cumhuriyetlerden daha etkin bir yer edinmiştir. Bu süreçte Özbek sinemasının özellikle en verimli olduğu dönem, 1960-70 yılları arasındır. Kaynaklarda belirttiği gibi on yıllık zaman aralığında ülke sineması adına bir rönesans söz konusu olmuştur.

SSCB'nin 90'ların başında dağılmasıyla birlikte, bütün eski Sovyetler Birliği ülkeleri ekonomik düşüş yaşamış olup bu durum Özbekistan sinemasını da etkilemiştir. Ancak bağımsızlığına kavuşan Özbekistan'da bir süre sonra sinemada ekonomik gelişmeler kaydedilmiş ve film üretimine yeniden devam edilmiştir.

Günümüze gelindiğinde ise, Özbekistan sinema endüstrisi, Türk dünyası ülkeleri arasında gerek sanatsal gerek teknik ve ekonomik olarak önde gelen bir yapıya sahiptir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Özbek Sinemasında Sovyet Döneminden Bağımsızlığa Geçiş ve Son Yıllar konusunu ele alma nedenim, yönetim baskısı altında kalmış bir ülkede sinema sanatının gelişimini, etnik ve sosyo-kültürel etkisini, altyapı özelliklerini araştırmak, incelemek ve tanıtılmaktır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Herhangi bir sanat faaliyetini incelerken, ait olduğu ülkenin geniş bir perspektifte dikkate alınması önemlidir. Özbek sinema sanatının incelenmesinde de bu bakış açısından hareket edilmiştir. Tez metninde öncelikle Özbekistan'ın tarihten günümüze geliş sürecine yer verilmiş; coğrafi durumu, nüfus ve dil yapısı, sanat ve kültür düzeyi gibi hakkındaki bilgilere öncelik tanınmıştır.

Bu çalışmada, sinemanın ülke topraklarında doğduğu 1920'li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği döneminden bağımsızlığa geçiş ve bağımsızlığın ilanından bugüne kadar ki süreç izlenmiştir. Ülkedeki önemli gelişim ve değişimlerin sinemaya yansımaları, farklı periyotlar üzerinden ele alınmış genellikle 20 yıllık süreçler halinde değerlendirilmiştir.

Tez kapsamı, ayrıca Özbek sinemasının önde gelen sinemacı – yönetmenleriyle yapılmış röportajlarla desteklenmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Sovyetler Birliği dönemi ile bağımsızlık sonrası süreçle ilgili olarak Özbek sineması hakkında önemli bir kaynak araştırması yapılmıştır. Yazılı, görsel ve sözlü olmak üzere çeşitli kaynaklardan yararlanılarak ülke sinemanın gelişimi çok yönlü olarak incelenmiştir. Çeşitli kütüphanelerden derlenen kitap, dergi, gazete ve makalelerden oluşan geniş bir yazılı kaynak oluşturulmuştur. Görsel kaynak taraması da yapılmış, bu aşamada kültürel miras değeri taşıyan filmler öncelikli olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Özbekistan’da çekilen ve günümüze kadar gelmiş belgesel ve uzun metrajlı filmler izlenmiştir. Ayrıca Özbek sinema dünyasının (yönetmen, sinema yazarları vb.) gibi önde gelen kişileriyle görüşmeler yapılmıştır. Tezin bilimsel bir bakış açısıyla hazırlanması sürecinde tüm bu kaynakların önemli katkıları olmuştur.

2. ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ

2.1. Özbekistan Tarihi, Coğrafi Durumu ve Kuruluşu

Özbekistan, Orta Asya'nın merkezinde, Amuderya ve Sirderya nehirleri arasında (Maveraünnehir) yer almaktadır. Tarihi İpek Yolu'nun topraklarından geçtiği Özbekistan, mükemmel mimari eserleri ve geçmişi günümüze taşıyan kentleri ile dikkatleri çeken bir ülkedir.

Türklerin eski yerleşim alanlarından biri olan Özbekistan coğrafyasına, tarihte Hunlar, Akhunlar (Eftalitler), Göktürkler, Uygurlar, Kırgız Kağanlığı, Karahanlılar, Oğuz Yabgu Devleti, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Moğollar, Altınordu, Timurlular ve Şeybaniler vb. hakim olmuştur. Rus Çarlığının işgalinden önceki son dönemde, üç devletin hakimiyeti yaşanmıştır. Bu devletler Buhara Emirliği, Hokand Hanlığı ve Hive Hanlığı'dır.

Özbekistan ve bölge ülkelerinin altın çağı, Timurlular dönemi olmuştur. Timurlular Devleti, tarihin en büyük hükümdarlarından biri olan Emir Timur tarafından 1370'te Orta Asya ve İran toprakları üzerinde kurulmuştur. Bu devlet, Maveraünnehir ile İran dahil Çin'den Delhi'ye bütün Asya'nın yanı sıra Irak, Suriye ve İzmir'e kadar bütün Anadolu'ya da hakim olmuştur. Cengiz Han'ın yakıp yıktığı Maveraünnehir bölgesini Moğol egemenliğinden kurtarmış, yeniden imar etmiştir.

Uzun bir geçmişe dayanan, son derece gelişmiş bir kültür ve tarihi zenginliğe sahip olan Özbekler, Moğol İmparatorluğu'ndaki Türk kabilelerinin bir karışımından doğmuştur. Tarihte Özbek adına ilk kez 13.yüzyıl sonunda rastlanılmaktadır. Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'na bağlı Altınordu Hanlığı'na mensup Türk kökenli boylardan biri, Fergana vadisindeki Türklerle birleşerek bu tarihten sonra Özbek Han'ın adıyla (1282-1342) anılan Özbek devletini kurmuştur.

1.Büyük Hakan Emir Timur

Bir topluluk adı olarak Özbek, Altınordu beyi Özbek Han'ın (1282-1342) adından gelmektedir. 1313–1340 yılları arasında Altınordu tahtına Özbek Han'ın geçmesinden sonra onun emrindeki halk kitlelerine daha sonradan Özbekler denmeye başlanmıştır. İlk başta kişi adı olan Özbek, sonradan belli bir Türk topluluğunun adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tıpkı Osmanlı ve Timurlu dendiği gibi, bu devletin halkına da 'Özbek' denilmiştir.

Orta Asya'daki diğer milletler gibi Moğol İmparatorluğu'nun egemenliği altındayışayan Özbeklerin tarihte siyasi bir güç olarak yükselmeleri daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Tarih yazarını A.Asqarov bununla ilgili şunu belirtmiştir: *'Ebu'l Hayr Han'ın liderliğinde 1428 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Timurlu prenslerin taht kavgalarından istifade eden Ebu'l Hayr Han, Ebu Said'e yardım ederek 1451'e kadar Türkistan'ın yarısına hakim olmayı başarmıştır. Fakat Özbeklerin gösterdiği bu başarı, kuvvetli Moğol kabilelerinden Kalmuklar ile Oyratların dikkatini çekmiş ve onları rekabete sevk etmiştir.'*¹

1456'da Kalmukların, bir sene sonra da Oyratların hücumlarına uğrayan Özbek Türkleri büyük kayıplar vermişlerdir. 1468'de Moğollarla yaptığı savaşı kaybeden Ebu'l Hayr Han ölünce yerine oğlu Şah Budak Han geçmiştir. Şah Budak Han'ın bütün gayretlerine rağmen içinde buldukları durumdan bir türlü kurtulamayan Özbeklerin kaderi, o devrin büyük alimlerinden biri olan Mevlana

¹ A.ASQAROV, 'Temur va Ulugbek Davri Tarihi', Taşkent, 1996.

Muhammed Hitayi'den feyiz almış olan Şah Budak'ın oğlu Muhammed Şeybani'nin Buhara'dan dönmesi ile değişmiştir.

Ebu'l-Hayr'ın vefatından sonra Özbekler, Çağatay-Moğol hükümdarı Yunus Han'a yenilerek dağılmışlardır. Dağılan Özbekler Şah Budak'ın oğlu Muhammed Şeybek'in (Şeybani) etrafında toplanmışlar ve bu tarihten itibaren Şeybaniler adıyla da anılan Özbekler, 1500 yılında Timuroğulları Devletindeki iç karışıklıktan istifade ederek Buhara'yı zaptedip Timurlu hanedanına son vermişlerdir. Harezmi ve Hive'yi ele geçiren Özbekler, Çağatay Hükümdarı Babür Han'ı mağlup etmişler; Belh, Herat ve Taşkent'i zapt ederek Orta Asya'nın en güçlü devleti haline gelmişlerdir. Asya tarihi üzerine inceleme ve araştırmalar yapan H. Hoyle Howorth, History of the Mongols adlı kitabında Timurluların hükümdarlık ilanı ile ilgili şunları belirtmiştir:

*'Komşularının bir ara iç mücadelelerle meşgul olmalarından istifade eden Muhammed Şeybani Han (1500-1510), Özbekleri yeniden toparlamış ve Maverünnehir'in kuzey kesimini kontrolüne almaya muvaffak olmuştur. Bir müddet sonra Timurlulardan Babür Şah'ın (1504-1530) kuvvetlerini de yenen Muhammed Şeybani Han 1500 senesinde hükümdarlığını ilan etmişti.'*²

*'Özbek Türklerinin 16. asrın başlarında Timurluların hakimiyetini ortadan kaldırarak Türkistan'a hakim olmaları, Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özbekler, çok kısa bir süre içerisinde hakimiyetlerini bütün Orta Asya'ya yayarak büyük bir kuvvet haline gelmişlerdir.'*³

²H.H. HOWORTH, History of the Mongols, London, 1880,2/II. s. 695 vd; A.Vambéry, History of the Bukhara, London, 1873, s. 253-254. Çeviri M.Saray, Özbek Türkleri Tarihi.

³A.g.k. s, 14.

2. Timur İmparatorluğu Dönemi Haritası

Özbekistan'ın tarihi geçmişinde iki önemli şehir öne çıkmaktadır, bunlardan biri, Semerkand diğeri Buhara'dır. Orta Asya'nın en eski kentlerinden biri olan Semerkand'ın kuruluşu, M.Ö. 400 yılına kadar uzanır. Eski adı Marakanda'dır. Semerkand, yüzyıllarca gezginlerin hayalgücünü harekete geçirmiş, '*dünyanın güneşe dönük en güzel yüzü*' olarak bilinmiştir. Mitolojiye göre, kent, M.Ö. 5. yüzyılda Turan padişahı Efrasiyab (Firdevsi'nin Şehname'sindeki Turan padişahı Efrasiyab veya Divan-ı Lügat'it-Türk'teki Alp Er Tunga) tarafından kurulmuştur. M.Ö. 329'da Büyük İskender'in işgaline uğrayan Semerkand, M.S. 6.yüzyılda Orta Asya Türklerinin, 8. yüzyılda Müslüman Arapların egemenliği altına girmiştir. İslam devrinde şehir en parlak dönemini yaşamıştır.

Zerefşan Irmağı'nın boyunda, Kızılkum Çölü'nde yer almakta Buhara şehrinin ise, M.S. I. yüzyılda kurulduğu tahmin edilmektedir. 907'de Müslüman Araplar tarafından fethedilen Buhara şehri, Orta Asya'da Semerkand ile birlikte, önemli bir kültür, sanat ve ticaret merkezi olmuştur. Daha sonra Semerkand gibi çeşitli işgallere ve yıkımlara maruz kalmıştır. Ortaçağ'da Buhara, 360 cami ve 113 medresesiyle Müslümanlar için Mekke'den sonra ikinci İslami öğrenim merkeziydi. 16.yüzyılda Özbek kökenli olan Şeybanilerin eline geçmiş ve Buhara Emirliği'nin başkenti olmuştur.

Buhara Emirliği, Hokand ve Hive Hanlıklarının h k mranlığındaki bölgeler bugünkü Tacikistan ve Özbekistan'ın hemen hemen tamamı, Kırgızistan'ın ise bir kısmı 19. yüzyılın başında,  arlık Rusya'sının hakimiyetine girmeden önce bir çatışma alanı haline gelmiştir. Bölünmeler ve sürekli çatışmalar dolayısıyla 1865'te Hokand, 1868'de Buhara Emirliğinin  vresi ve 1873'te Hive Hanlıkları kolayca Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.

Özbekistan, Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) patlak verdiği yıllarda Rus hakimiyeti altında bulunduğundan, Rusya'nın savaştaki konumu,  zbek halkını birinci derecede etkilemiştir. Zira savaşın başlamasıyla birlikte Rusya'daki yabancı düşmanlığı artmış ve kanunlar Yasama Meclisi'nin kararları yerine, bizzat  ar'ın ağzından çıkan sözler olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Rusya'da ekonomik anlamda durgunluk baş göstermiştir. Rus yönetimi, 1915 yılında Türkistan'dan asker alınmayışını gerekçe göstererek halkın gelirinin % 21'ine vergi olarak el koymuştur. Bu yüzden Özbekistan'ın da bulunduğu Batı Türkistan'da halkın büyük çoğunluğunda, yoksulluk baş göstermiştir. Rus  arı, 1916 yılında orduda geri hizmetlerde çalıştırılmak üzere Türklerin de askere alınacaklarına dair bir emirname yayınlamıştır. Bunun  zerine, esasen Rusların ve yerli idarecilerin zulmünden bıkmış olan Hive halkı isyan ederek, Cüneyt Han'ı Türkmenlerin başına geçirmiştir. Ardından Özbekistan'ın Hocend (şimdi Tacikistan sınırları içinde kalmıştır) kentinde ayaklanma başlamış ve kısa sürede Semerkand'a yayılmıştır. 1916 Temmuz'unda ayaklanma Fergana'da da baş göstermiş, özellikle Andican ve Margilan kentlerinde Rus yöneticiler ve  zbekistanlı memurlar  ld r lm ştir. Ayaklanma kısa bir süre sonra Taşkent'e de sıçramış, Ruslardan ve yine Özbeklerden çok sayıda kişi  lm ştir. Taşkent'teki olayların da duyulması ile birlikte, Semerkand, Cizzah ve Katta-Kurgan kentlerinde büyük bir ayaklanma başlamıştır. Hokand, Andican, Margilan, Namangan şehirlerinde ise ayaklanma giderek yoğunlaşmıştır. Bütün bu hareketlere karşı, bölgeye kalabalık Rus birlikleri sevk edilmiş ve binlerce Türk kökenli insan  ld r lm ştir. Olaylar bastırılmış ve sonunda yüzlerce  zbek idam edilmiş, yüzlercesi de ömür boyu hapse mahk m edilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar, orduya düşündükleri miktarda insan toplayamamışlardır. Zira Kırgızistan ve Türkmenistan'da da meydana gelen ayaklanmalar karşısında savaş

telaşına düşen Ruslar, bu bölgelerle fazla ilgilenmemişlerdir. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na Rusya İtilaf Devletleri safında katılmıştır. İttifak Devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu kuvvetleri Kafkasya cephesinde ilerleyerek Bakü'ye girmişlerdir. 1917 yılında, daha savaş bitmeden Rusya'da ihtilal gerçekleşmiş, Çarlık yıkılmış ve Rusya savaştan çekilmiştir.

1917 yılında Rusya'da iki devrim gerçekleşir: Birincisi, Şubat Devrimi (Rusça: Fevraliskaya Revolyutsiya) olup, I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan devrimci harekettir. Devrim, Romanov Hanedanı ve Rus İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olmuştur. Aslında devrim 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde başlamış fakat o dönemde Rusya'da kullanılan Jülyen takvimine göre 23 Şubat 1917'ye denk geldiği için 'Şubat Devrimi' olarak tarihe geçmiştir. Sonuçta; Menşevik milletvekilleri ile işçi temsilcileri tarafından, Nikolay Çcheidze'nin başkanlığında Petrograd Sovyeti kurulmuştur. İkincisi ise; Rusya'da Jülyen takvimi'ne göre 25 Ekim 1917'de, (Miladi takvime göre 7 Kasım 1917) Ekim Devrimi, Bolşevik Devrimi, Rus Devrimi (Rusça: Oktyabrskaya Revolyutsiya) ya da Büyük Ekim Sosyalist Devrimi olarak bilinmektedir: Petrograd'daki geçici hükümetin devrilerek iktidarın Komünist Partisinin kurucusu Vladimir İlyiç Ulyanov adıyla bilinen Lenin (1870-1924) önderliğindeki Bolşeviklere geçmesini sağlayan ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açan olaydır. Şubat 1917'deki devrimden sonra Türk halklarının savunucusu Mustafa Çokayoğlu'nun, Aralık 1917'de Hokand'da Türkistan Özerk Hükümeti adı altında kurmaya çalıştığı birlik, Bolşeviklere karşı fazla direnememiş ve 1918'de buraya gönderilen Rus askerleri tarafından devrilmiştir. Bolşevikler, Taşkent'te ve sonunda bütün Türkistan'da Sovyet gücünü tesis etmişlerdir.

Bolşevik hareketi, 1917 senesinde, Lenin veyine önemli bir Bolşevik siyasetçi olarak tanınan Troçki öncülüğünde Rusya Sosyal-Demokratik İşçi Partisi (RSDİP) tarafından başlatılmıştır. Parti, zengin fabrika sahipleri ve iş adamlarının yetkilerini ellerinden alıp işçi kitlesine yani halka devreden ve herkesin eşit olmasından yana bir komünist partisidir. Ekim Devrimi'nin sonrasında ise, 1918'de bu coğrafyada Sovyet yönetimi altında, Rusya Federal Cumhuriyeti'ne bağlı olarak kurulan ilk siyasi birimlerden biri olan, Özbekistan'ın da içinde yer aldığı Türkistan Özerk Sovyet

Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak bölgede Özbeklerin ve diğer Müslümanların hemen hemen hiç söz sahibi olmadığı da bir gerçektir.

Ekim Devrimi'nden sonra yeni yönetime karşı 'Basmacı' ayaklanması olarak bilinen bir direniş hareketi başlamıştır. Harezmi ve Buhara Sovyet Halk Cumhuriyetlerinin kurulması Basmacı ayaklanmasının yayılmasına sebep olmuştur. Türkistan Komisyonununun 1922'de başlattığı reformlar ve sert askeri tedbirler neticesinde ayaklanma etkisini kaybetmiştir. 1924'te Orta Asya ve Kazakistan'da sınırları etnik temellerde tekrar belirleyen düzenleme ile Harezmi, Buhara ve Türkistan cumhuriyetleri dağıtılarak bölge toprakları Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan arasında paylaştırılmıştır.

Özbekistan daha sonra SSCB içinde, Ekim 1924'te eski Türkistan'ın dahil olduğu topraklarda, federal bir yapı içerisinde yeniden örgütlenmiştir. Mayıs 1925'te SSCB'nin kurucu cumhuriyetlerinden birisi olmuştur. Özbekistan sınırları içerisinde ilk olarak Buhara ve Hive Hanlıklarının kent ve çevreleriyle Türkistan Valiliği'nin Amuderya, Sirderya, Semerkand, Fergana yöreleri ve Tacik Özerk Cumhuriyeti yer almaktaydı.

Özbekistan Tarihi adlı kitapta B.Hasanov şunu belirtmiştir: *'Tacikistan, 1929 yılında SSCB'nin bir cumhuriyeti statüsüne yükseltilerek Özbekistan'dan ayrılmıştır. Buna karşılık, önce Kazakistan daha sonra da Rusya içerisinde özerk bölge olarak yer alan Karakalpakistan yöresi de 1936'da özerk cumhuriyet olarak Özbekistan'a dahil olmuştur.'*⁴

Milletlere kendi kaderini tayin etme vaadiyle ihtilal yapan Bolşevikler, Rus Çarlığı'nın Türkistan siyasetini aynen devam ettirmişler, kısa sürede Türkistan sömürgeleştirilmiştir. Özellikle Sovyet devlet adamı ve sonrası 1927 yılında Sovyet Birliği'nin lideri olan Josef Stalin döneminde Kazan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'da bir yandan açlık, bir yandan da sürgün ve idamlarla Türk soylu halklar büyük can kaybı yaşamışlardır.

⁴ B.HASANOV, 'Özbekistan Tarihi', Taşkent, 2005

Sovyetler Birliği, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte SSCB Ordusu'na (Kızılordu'ya) ülkenin her bölgesinden asker çağırılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın aksine, Batı Türkistan'dan toplanan binlerce asker de fiili olarak savaşta yer almıştır. Bu askerler arasında Özbeklerin sayısı da bir hayli fazladır. Özellikle Almanlarla yapılan çeşitli muharebelerde ölen SSCB askerlerinin içinde Özbekler de bulunmaktadır. 1939 yılında 170 milyona yaklaşan SSCB nüfusu içerisinde, savaş süresince yaklaşık 23 milyon insan ölmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nda Özbekistan, SSCB için güvenli bölge olmuştur. Alman ordusunun Moskova yakınlarına kadar ilerlediği günlerde cephe gerisine kaçan halk, aydınlar, taşınan sanayi tesisleri Özbekistan'a yerleştirilmiştir. Askeri birlikleri besleyecek tarımsal üretim önemli ölçüde Özbekistan'da yapılmıştır. Cephede ve cephe gerisinde bunca fedakarlık yapan Özbek halkının çilesi bununla da bitmemiş; esir düşen Türk soylu halkların askerlerinden Nazi Almanya'sı da bir Türkistan lejyonu oluşturmuştur.

*'İkinci Dünya Savaşı; dünya tarihinin en büyük, en kanlı savaşı olmuştur. Birçok ülkenin katıldığı ve Sovyetler Birliği'nin ordusu içinde Özbeklerin de bulunduğu bu savaş, yaklaşık altı yıl sürmüş ve 70 milyona yakın kişinin ölümüne sebep olmuştur. Savaş, Özbekistan'da bugün bile hem büyük bir acı hem de gurur kaynağı olarak hatırlanan olaylardan biridir.'*⁵

Özbekistan, İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarını saramadan 1966 yılında büyük bir deprem yaşamış, ülkenin başkenti olan Taşkent yerle bir olmuştur. Bu dönemde Özbekistan Komünist Partisi Genel Sekreteri sıfatıyla 1959-1983 yılları arasında mahalli idarenin başındaki Şarof Raşidov (Özbekistan Sovyetinin ilk sekreteri) ve diğer yönetici kadrolar, bir yandan yaraları sarmaya ve diğer yandan da baskıların azalmasından faydalanarak dil, kültür ve sanatta milli değerleri yaşatmaya çalışmışlardır.

SSCB'li devlet adamı ve Devlet Güvenlik Komitesi'nin (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti -KGB) başkanlığını yapan Yuri Andropov, 1982

⁵ A.g.k. 2005

yılında Komünist Parti genel sekreterliğine getirildiğinde kendisinden önceki dönemin Sovyetler Birliği KomünistPartisi genel sekreteri Leonid Brejnev’inyönetiminde Sovyet sisteminin özellikle ekonomik açıdan büyük bir sorun yaşadığını görmüş ve bir reform hareketi başlatmıştır.

Afganistan’a 1979 yılında giren SSCB askerleri, başta ABD olmak üzere dünyadan silah ve mühimmat desteği alan yerel gruplara mağlup olarak 1989 yılında geri döndüğünde SSCB’nin ekonomik ve askeri açıdan yeteri kadar güçlü olmadığı ortaya çıkar. Bu dönemde (1985-1991) Sovyet Birliğinin başına Mihail Sergeyeviç Gorbaçov getirilir. Durulmayan bu parçalanma süreci, yeni politik fikirlerin öne atılmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği’nde 1989’da başlayan Perestroika (Yenileşme hareketleri) ve Glasnot (Açıklık) politikası, zaten parçalanmakta olan birliği bir arada tutmayı başaramamıştır ve neticesinde, Özbekistan 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir.

3. Özbekistan Haritası

2.2. Özbekistan'da Sosyal Hayat: Nüfus, Ekonomi, Dil, Din, Kültür ve Sanat

32 milyon civarındaki Özbekistan nüfusunu 60'a yakın farklı etnik grup meydana getirir. Nüfusun % 71,4'ünü Özbekler, % 10,8'ini Ruslar, % 4'ünü Kazaklar, % 3,9'unu Tacikler, % 9,9'unu diğer etnik gruplar meydana getirir.

Özbekistan idari olarak 12 eyaletten ibarettir: Taşkent, Andican, Buhara, Cizzah, Nevai, Namangan, Kaşkaderya, Semerkand, Sirderya, Surhanderya, Fergana ve Harezmi. 1936'da kurulan Karakalpak Özerk Cumhuriyeti de Özbekistan sınırları içindedir.

*'Özbekistan'ın yerleşik nüfusuna sahip bir ülke olduğu bilinen bir gerçektir. Sovyet yönetiminin Orta Asyalıları, işgücü az olan yerlere doğru göçe itme politikaları da pek başarılı olmamış, kültür, aile, dil ve din ilişkileri onları hep yerleşik kılmıştır.'*⁶

*'Ayrıca mektepleşme oranının 19. yüzyıl sonunda bugünkü Özbekistan'ın sınırları içinde oldukça yoğun olduğu belirlenmiştir. 1930-1960 arasında ise kadınların modern eğitime girişi ve üretime katılımının 3-4 misli arttığı ileri sürülmektedir.'*⁷

Özbekistan karasal iklime sahiptir. Bu nedenle ülkenin % 9'u tarıma elverişlidir. Özbekistan ekonomisi sanayi ve tarıma dayalıdır. Özbekistan ekonomisinde pamuk üretimi önemli yer tutmaktadır ve bu ülke dünyanın dördüncü pamuk üreticisidir. Özbekistan tekstilin yanı sıra otomotiv (UzDaewooAuto, Isuzu Samarqand) ve inşaat sektörleri açısından da yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Taşkent'te yeni teknoloji üretilmediği için pek verimli olmasa da yolcu ve nakliye uçakları üreten bir uçak fabrikası (Çikalov) vardır. Özbekler buğday, meyve, sebze, ipek ve pirinç yetiştirmektedirler. Ekonomik yapı ise tarım ağırlıklıdır. Nüfusun

⁶ Gordon SMİTH, Soviet Politics, Continuity and Contradiction, Londra, Macmillan Education, 1988, s. 121. Çeviri, G.G. Özdoğan, Bağımsızlığın İlk Yılları.

⁷ W.K. MEDLİN ve W.M. CAVE-CARPENTER, Education and Development in Central Asia, Leiden, Brill, 1971, s. 32. Çeviri, G.G. Özdoğan, Bağımsızlığın İlk Yılları.

%30'u tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarımsal üretim kolhozlar, selhozlar, meşhozlar (devlet kuruluşları) aracılığıyla yapılmaktadır. İpek böcekçiliği yaygın olarak yapılır. Üzümleri meşhurdur. İklimi ve bitki örtüsü sığır ve koyun besiciliğine elverişlidir. Bölgede en çok Karakul koyunları beslenir. Özbekistan Orta Asya'nın en önemli makine ve ağır donanım üreticisidir. Çıkarılan doğal gaz, boru hattı ile komşu devletlere de gönderilir. En önemli hafif sanayi ürünleri pamuklu ve ipekli kumaştır. Aral Gölü kıyısında bulunan Muynak'ta havyar, kurutulmuş, tütsülenmiş ve tuzlanmış balık üretilir. Özbekistan, Orta Asya ülkeleri, Çin, Rusya, Güney Kore, Japonya ve Türkiye Cumhuriyeti ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini yoğun olarak devam ettirmekte olan ülkedir.

Özbekistan yeraltı kaynakları bakımından çok zengindir. Nevai eyaletinde bulunan zengin tabii gaz, altın ve uranyum yatakları, bölgenin hızla gelişmesine sebep olmuştur. Bölgede çimento fabrikası, büyük kimya sanayi tesisleri ve elektrik santrali kurulmuştur. Zereşan'daki Muruntau'da bulunan altın madeninden senede yaklaşık 80 tona yakın altın çıkarılmaktadır. Çıkarılan madenler eyalet merkezi olan Nevai şehrinde işlenmektedir.

Özbekistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız kalmasına rağmen ekonomik altyapısını ve sanayisini yönetebilecek bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın kurdukları Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) ve ayrıca (IMF, Dünya Bankası vb.) gibi kuruluşlara üye olmuştur. Bu kuruluşların özellikle IMF'nin politikalarını benimsemesine rağmen kurumun savunduğu özelleştirme uygulamalarını aynı özelliklere sahip diğer Orta Asya devletlerine nazaran daha uzun zaman dilimine yaymıştır. Ayrıca özelleştirme yapılan kurumlar genellikle hizmet sektörüne ait kurumlar olmuştur. Sanayi kuruluşları ise genel olarak devletin kontrolü altında kalmıştır. Bu sayede işsizlik sorununu diğer devletlere oranla daha az yaşamıştır.

Özbekistan Anayasası'nın 4. maddesinde '*Özbekistan Cumhuriyetinin devlet dili Özbek dilidir. Özbekistan Cumhuriyeti, Özbekistan'da mukim olan halkların örfleri, gelenekleri ve dillerine karşı saygı gösterir*' hükmünü taşımaktadır.

*‘Özbek dilinin köklerinin 8. yüzyıla yani Göktürk Türkçesine uzandığı, bu dilin Göktürk diliyle Arap ve Fars dillerinin etkilerinden oluştuğu bilinmektedir. Özbek dilinin gelişmesi ise 16-19 yüzyıllar arasında olmuştur’.*⁸

Özbek Türkçesi, Modern Uygur Türkçesi ile birlikte Türk dilinin Güneydoğu Türkistan grubuna girer. Bu dili konuşanlar yalnız Özbekistan’da yaşayan Özbekler değildir. Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Afganistan, Türkmenistan ve Çin’de de Özbek adını taşıyan ve aynı dili konuşan topluluklar yaşamaktadır.

Özbekistan eğitim tarihi boyunca üç farklı alfabe kullanmıştır. İlk başta Arap alfabesi kullanan halk Özbekistan Sovyeti kurulunun biraraya gelmesiyle 1929 yılında Latin alfabesine geçmiştir. 1939 yılında ise Sovyet Özbekistan’ının çıkarttığı alfabe gelişimi kararıyla Kiril alfabesine geçmesi uygun görülmüştür. Uzun yıllar Kiril alfabesini kullanan Özbekistan, Türk Cumhuriyetlerinin toplanmasıyla 1993’te Latin alfabesine geri dönme kararı almıştır. Bu değişimle ilgili Özbekistan’da dergi ve gazetelerde makaleler yazılmıştır, bunlardan biri de şöyle açıklanmıştır: *‘Yirminci yüzyıl başlarında Ceditiler (müslüman toplumunun sosyal, siyasal ve entelektüel birliği hareketi), Türkçülük, dil reformu, tarihsel bilinç ve klasiklerin okunması hareketiyle yüksek bir edebiyat yaratmışlardır. 1927 yılında Latin alfabesini benimsemiştir. Diğer dillerde olduğu gibi Özbekçe de üç alfabeden geçmiştir: Arap, Latin ve Kiril. 1993 yazında ise yeniden Latin alfabesini benimseme kararı almıştır. Ve aynı yılın sonunda ‘Uzbek Alifbosi’ da yayınlanmıştır.’*⁹

Özbekistan’da eğitim ve kültür, Rusya’nın etkisi altında kalmış olmakla birlikte büyük gelişme göstermiştir. Özbekistan’ın ilk üniversitesi, 1920 yılında kurulmuş olan ve başkentin adını taşıyan ‘Taşkent Üniversitesi’dir. Günümüzde yükseköğrenim kurumlarının sayısı yaklaşık 80’ne ulaşmış ve ülkenin bilim merkezleri haline gelmiştir. Ortaöğretimin mecburi olduğu Özbekistan’da eğitimin oranı yüksek olup, okuryazarlık oranı % 100’e yakındır.

⁸ R.L.ZANCA, The New Face of Uzbek Literature Upstarts Re-Connect With a Fighting Heritage, Muncie, İndiana, 1991, s. 117-118. Çeviri, G.G. ÖZDOĞAN, Bağımsızlığın İlk Yılları.

⁹ Lotin Yozuvidagi O’zbek Alifbosini O’rganamiz, Taşkent, Mehnat, 1993.

Özbekistan'ın resmi dili Özbekçedir, buna rağmen varlığını sürdüren Rusça, başta kamu kurumlarında olmak üzere yaygın şekilde kullanılmaktadır. Eğitimde ve kültürel faaliyetlerde Rusçaya ağırlık verilmiş olması ve özellikle öğretim seviyesi yükseldikçe Rusça eğitimin daha fazla benimsenmesi bütün eski Sovyet ülkelerinde dil sorunlarının esas etkeni olarak kabul edilmektedir.

Ruslar, Özbekistan'ı ele geçirdikten sonra Türklerdeki milli şuuru ve dine olan bağlılığı ortadan kaldırmak için bütün güçlerini seferber etmişlerdir. Bunun için baskının dışında kullanılan en yaygın metot, Ruslaştırma metodu olmuştur. Ruslaştırma metodu, önce Rus dilini çok yaygın hale getirmek şeklinde yürütülmüştür. Fakat bunlara rağmen Müslüman Türkler inançlarını ve milli duygularını kaybetmemişlerdir. Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra dini yasaklar kaldırılmış; birçok cami, mescit ve medrese açılmış ve dini faaliyetler belirgin bir şekilde artmıştır. Özbekistan genelinde 130'dan fazla millet, 15 din, yaklaşık 5.000 cami ve 200 kadar kilise vardır.

Özbekistan'ın tarih boyunca sanat, ilim ve kültür merkezi olan Semerkand ve Buhara şehirlerinden gelen tesirler, günümüzde hala devam etmektedir. Biruni, Uluğ Bey, Kadızade-i Rumi, Ali Şir Nevai, Gıyaseddin Cemşid Kaşi eş-Şirazi, Ubeydullah Ahrar, Necmeddin-i Kübra gibi isimler bu şehirlerde yetişen önemli kişilerdir.

Özbekistan'ın parlak ve kendine özgü kültürü, binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Özbekler, kendi kültürel unsurlarını oldukça iyi korumuşlardır. Bugün modern Özbekistan'da çeşitli dönemlerde yaşayan halkların gelenek ve görenekleri hala sürdürülmektedir. Özbekistan kültüründe İran, Yunan, Türk boyları, Arap, Çin ve Rusların etkisi olmuştur. Özbek milli gelenekleri müzik, dans, resim ve el sanatları, dil, mutfak, giyim tarzı ve halkın günlük hayatının her alanı yansıtmaktadır. Özbek kültürüne özellikle Büyük İpek Yolunun etkisi vardır. Bir ticaret yolu olan Büyük İpek Yolu, Çin'den başlayarak iki yöne uzanır: Birincisi, Fergana ve Kazak bozkırlarına; ikincisi de Baktria, Parthia'ya, Hindistan ve Yakın Doğu'dan Akdeniz'e kadardır. İpek Yolu sadece malların transferine değil, aynı zamanda teknolojinin, dillerin, kültürlerin, fikirlerin özellikle dini fikirlerin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Büyük İpek Yolu Orta Asya'da özellikle Budizm'in yayılmasına imkan sağlamıştır.

Özbekistan dünyadaki en seçkin ve büyük mimari eserlerinin örneklerine sahiptir. Birçok tarihi, mimari eser UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiştir.

Özbek milli sanatlarından boyama sanatı asırlardan beri devam etmektedir. Hat sanatı, sulu boyalar, el yazmaları, süslemeler Buhara ve birçok kent merkezinde geliştirilmiştir. Özbekistan kültürü, olağanüstü güzel ve ahenklidir.

Özbekistan mutfağında bazı geleneksel yemek tarifleri asırlar öncesinden gelmektedir, giderek artan çeşitleriyle dünya mutfaklarında özgün bir yer edinmiştir. Özbekistan mutfağının en ünlü, en lezzetli bölümünü hiç kuşkusuz pilav oluşturmaktadır. M.Ö. 4.yüzyılda, Büyük İskender zamanından bu yana yapılan, her bir aşçının kendi bulduğu bir özelliği ekleyerek zenginleştirdiği ve bu nedenle bir 'sanat' diye nitelendiren pilavın pişirilmesi bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de hepsinin ayrı bir lezzeti, ayrı bir özelliği bulunmaktadır.

Özbekistan seramik sanatı, dekoratif sanatlarının içinde en yaygın olanıdır. Bu sanata başka bir ifadeyle çömlekçilik (Özbekçe: Kulolchilik) de denilmektedir. Özbek sanatında minyatür de, seramik gibi önem taşımaktadır. Kökleri Orta Asya'ya dayanan bu eski sanatın gelişmesi, 13. ile 15. yüzyıllarda, Timur ve Ali Şir Nevai devrinde oluşmuştur. Minyatür sanatına verilen önem hala sürdürülmektedir. 1980'li yılların sonundan itibaren Özbekistan minyatür sanatına olan ilgi dünyaya yayılmıştır.

X. asır, Orta Asya için bir nevi rönesans dönemi olmuştur. Bu dönemde Semerkant, Buhara ve Gerat gibi şehirler önde gelen bilim ve sanat merkezleri olmuştur. Bilim, edebiyat ve sanat gibi alanlarda yerel geleneklerin doğduğu dönemdir. Her alanda olduğu gibi müzik sanatı da bu yıllarda Özbekistan'da doğmuştur. Bu bölgede müzik teorisi konusunda, dönemin önde gelen dahi ve bilim insanları da önemli araştırmalar yapmışlardır. Müzik sanatının ve kültürünün gelişiminde büyük rol oynayan bir diğer olay ise, XIX. asırda Türkistan'ın Rusya'ya dahil olduğu yıllarda gerçekleşmiştir. Rusya ve diğer Sovyet ülkelerinden gelen müzisyenler, Türkistan'ın tüm bölgelerinde müzik okulları ve kursları, senfonik orkestra ve koro toplulukları kurmuşlardır.

‘Orta Asya müzik kültürü hakkında İbn Sina, Harezmi, Cami, Farabi gibi milli müziğe ilgisi olan ilim adamları tarafından yazılmış çok sayıda bilgi kaynağı vardır. Özbek milli müziğinde dört özgün tarz vardır: Harezmi, Fergana, Semerkand ve Kaşkaderya tarzları çeşitli etnik topluluk tarafından oluşturulmuştur. Müzik Özbekistan’da çok önemli kültür öğesidir.’¹⁰

Özbek kültüründe diğer sanat dalları gibi tiyatro da önemli yer almaktadır. Tiyatro, Orta Asya’nın en köklü sanatlarından biridir. IX. ve X. asra dayanan bu sanat, gelişimini, günümüze kadar sürdürmektedir. Özbekistan’da ‘Maskarabaz tiyatrosu’ ilk tiyatro oyunudur. Özbek halkı tiyatro ile özleşmiş ve ülkede tiyatro sanatı en iyi bir şekilde geliştirilmiştir. Bugün hala özel ve devlet olmak üzere, sayıları 40’ı aşan tiyatrolarıyla Özbekistan’da halkın tiyatroya olan ilgisi büyüktür.

Özbek sineması ise yaklaşık 90 yıllık bir tarihe sahiptir. Bu tarih, Taşkent’te 1925 yılında kurulan ‘Şark Yıldızı’ film şirketi tarafından çekilen, ‘Ölüm Minaresi’ ve ‘Müslüman Kadın’ isimli ilk sessiz filmlerle başlamıştır.

¹⁰ A.HAKİMOVA, Özbekistan Sanatı, dergi, Taşkent, 2001.

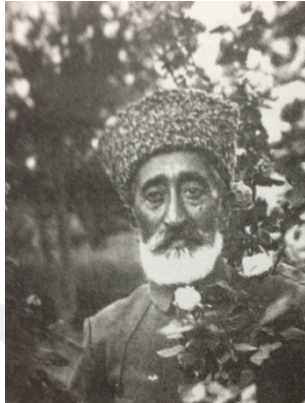
3. ÖZBEK SİNEMASI TARİHİ VE AŞAMALARI

3.1. Sinemanın Özbekistan'a Geldiği Yıllar

Sinema, Özbek halkı tarafından en sevilen sanat türlerinden biridir. Özbekistan halkı, Sovyet Birliklerinin Ekim Devrimi sonucunda adlandırdıkları 'Büyük Ekim Zaferi'ne (Ekim,1917 Pobeda Velikogo Oktyabrya) kadar sinemayı neredeyse tanımıyordu. Film yapımı ise doğal olarak hiç yoktur. Araştırmacıların açıklamalarına göre Özbekistan'da ilk film gösterimi, 1897 yılında Taşkent şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu tarih, Lumiere Kardeşlerin Paris'te ilk filmlerinin gösteriminden tam 2 yıl sonrasındır. O günden sonra yabancı ülkelere gelen sinema işletmecileri, filmlerinin gösterimini yapmak için Türkistan'ı ve genellikle büyük şehirleri ziyaret etmeye başlamışlardır. Taşkent'te ilk başlarda film gösterimi ticari amaçlı yapılmıştır ancak 1920-1930'lardan sonra ticari amacının dışında Özbek sineması bir ideoloji ve sosyal hayatın propagandası haline gelmiştir. Ülkede ilk film kiralama şirketleri açılmış ve düzenli film gösterimleri başlamıştır. Melodram, komedi ve macera türünde olmak üzere kısa metrajlı filmler gösterilmiştir. Sinema salonlarını genellikle erkek kitlesi doldurmuştur. Özbekistan'ında da içinde yer aldığı Türkistan'ın egzotik bir bölge olması ilk başlarda Moskova, Petersburg ve hatta Paris'teki film şirketlerinin dikkatini çekmiş ve bunların buralarda film çekmelerine neden olmuştur.

Sinemanın Özbekistan'a geldiği ilk yıllar hakkında, usta sinema yazarı DjuraTeşabayev 'Kino Uzbekistana' adlı kitabında görüşlerini şöyle belirtmiştir: *'Lumiere adına ilk kez 1897'de Rusya'ya gelen Feliks Mesgish, Türkistan görüntülerini çeken görüntü yönetmenlerinden biridir. 1905 yılına kadar birkaç defa Rusya'yı ve Türkistan'ın Merv, Buhara, Semerkant ve Taşkent bölgelerini ziyaret etmiştir ve Türkistan halkı kadar Buhara Emiri tarafından da iyi karşılanmıştır. Mesgish, bu yöneticilerin hayatlarından kareleri, yaptıkları avları çeker. Bunlarla da kalmayıp şehirlerin en güzel noktalarının görüntülerini çekmiştir. Tabii ki de bu*

*mükemmel manzaralı şehirleri Rusya'nın ve Orta Asya'nın görüntü yönetmenleri de çekmiştir. Orta Asya'da sinemanın sırlarına hakim olan ilk görüntü yönetmeni Hudoybergan Devanov'dır.*¹¹

4. Hudoybergan Devanov

Özbek sineması denildiğinde akla öncelikle Hudoybergan Devanov gelir. Hive Hanlığı zamanında yeteneğiyle ülkede tanınan tek ulusal sanatçıdır. Sovyetler Birliği içindeki Türk Devletlerinin yetiştirdiği ilk fotoğraf ve görüntü yönetmenidir. Sinemanın bütün özelliklerini kavrayan Devanov; kendi halkının hayatını, emeğini, hüznünü ve sevincini fotoğraf karelerinde ve filmlerinde yansıtmıştır. Devanov'un hayatı beklenmedik virajlarla, unutulmaz olaylarla doludur.

Hudoybergan Devanov, 1878'de Hive şehrinde doğmuştur, 1940 yılında Taşkent'te ölmüştür. Gençlik yıllarında fotoğraf ve film cihazlarına olan merakı ailesi tarafından fark edilmiş ve eğitim için Moskova'ya gönderilmiştir. Böylelikle Devanov'un yaratıcı ve başarılı çalışmalarının Özbek sinemasının ortaya çıkmasında büyük payı olmuştur.

Özbek halkının sinemayla ilk buluşmaları olumlu izlenimler bırakmıştır. Bu sihirli fenerin çatırtı sesleriyle hayatın kendisi beyazperdeye yansırken, izah edilemez heyecan ve duygular yaşamışlardır. Seyrettikleri her görüntü, onlara dikkat ve merak duygularını uyandıran kukla oyunlarını hatırlatmıştır. Eski tiyatroları seven halk için sinema sanatı kolayca benimsenmiştir.

Özbek sinemasının diğer birlik ülkelerine göre hızlı ve sistemli gelişmesinin temelinde, kuşkusuz Özbeklerin bu sanata gösterdikleri ilgi gelmektedir. Sinema yazarı Hancara Abul-Kasimova 'Rojdenie Uzbekskogo Kino' adlı kitabında, halkın sinemaya karşı tutumunu şu şekilde belirtmiştir: '*Özbek halkının sinemada başarı elde etmesinde iki önemli sebep vardır: Şimdiye kadar görülmemişe insanların*

¹¹ D.TEŞABAYEV, H. ABUL-KASİMOVA, M. MİRZAMUHAMEDOVA, 'Kino Uzbekistana', Taşkent, 1984, s. 10.

*bilinçli bir şekilde hazırlanması; cumhuriyet 'Sinema bölümü Narkompros'un zor, sistemli ve verimli çalışmasıdır.'*¹²

Daha sessiz sinema döneminde başlayan ilgi ve yakınlık, diğer sanatsal etkinlikler gibi Özbek halkının kültürel eğitimini ve sosyal gelişimini güçlendirmiştir. 1920'li yıllarda *karnay*¹³ sesleriyle sinemaya çağırılan ve Rusça altyazılı filmleri anlamayan Özbek halkına film başlamadan özeti anlatılmaktadır. Sinemanın bu dönemdeki en sadık kitlesini ise gençler ve çocuklar oluşturmuştur. Ekim Devrimi'nden (1917) önce Orta Asya'da yaklaşık 40 sinema salonu vardır ve bunların yarısı da Taşkent'te bulunmaktadır. Salonlar, 50 - 100 kişiye film seyretme imkanı verilebilecek büyüklüktedir.

Gençlerden bir kısmı sinemacıların hatta çırağı olmuş yani onların yanında gönüllü olarak çalışmıştır. Duydukları ilgi, bundan sonraki hayatlarını sinemaya adanmalarına vesile olmuş; Özbekistan'da sinema sanatının doğuş ve kuruluş evresinde önemli yer edinmişlerdir. İlk Özbek sinemacılar olarak; Rahim Pirmuhamedov (1897-1972), Nabi Ganiyev (1904-1952), Yuldaş Agzamov (1909-1985), Ergaş Hamrayev (1909-1942), Süleyman Hocayev, Ahmadcan Saidov, Malik Kayumov (1912-2010), Rahim Ahmedov (1921-2008), Rustam Tura-Hocayev gibi sinemacıların adlarını saymak mümkündür.

3.2. Özbek Sineması Sovyet Dönemi, 1920 – 1940 Yıllar

Özbekistan; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğidöneminde (1917-1991) yaşadığı sosyal, siyasal, yönetsel, ekonomik ve kültürel zorluklara rağmen sinema sanatı 1921 yılından başlayarak bir hayli gelişmiş ve sinema salonlarının sayısı neredeyse 70'e çıkmıştır. Salonlardaki seyirci koltuklarının sayısı da 500'e kadar yükselmiştir. 1923 yılında ise, Türkistan Devlet Sinema İşletmesi (Türkgoskino) kurulmuş ve Orta Asya'nın çeşitli yerlerinde yaklaşık 120 film gösterimi yapılmıştır.

¹² H. ABUL-KASİMOVA, 'Rojdenie Uzbekskogo Kino', Taşkent, 1965. s, 49

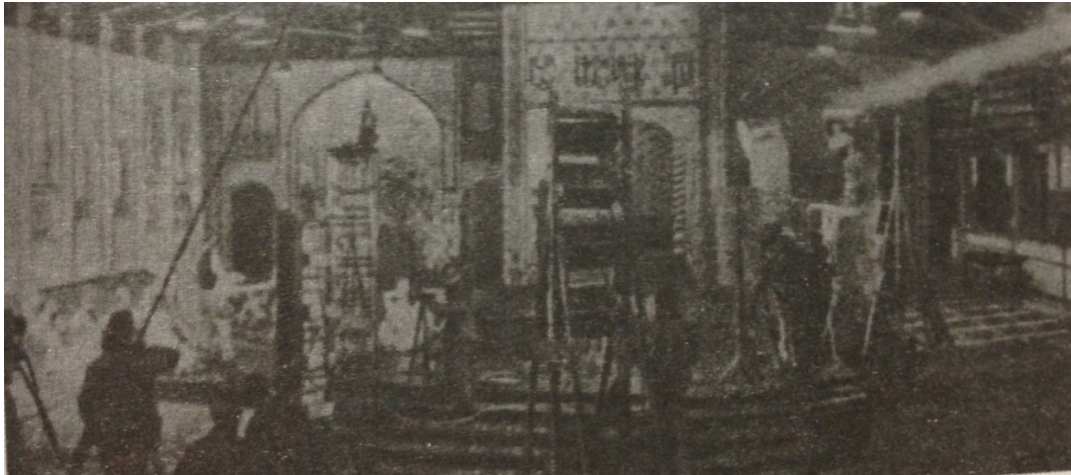
¹³ Bakırdan yapılmış, uzun, ağız geniş, üfleli müzik aleti. Törenlerde, düğün ve eğlencelerde çalınır.

1924 yılında ise Avrupa'nın büyük sinema stüdyolarından biri olan 'Mosfilm' teşkilatı kurulmuştur ve zamanla Rusya'nın en büyük stüdyosu olmuştur.

Aynı yıllarda 'Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti' ile Leningrad 'Sevzapkino' sinema işletmeleri arasında yapılan sözleşmeye uygun olarak faaliyet göstermek üzere 1924'te 'Buhkino' sinema şirketi kurulmuştur. Sanatı teşvik edici, sosyal konularla ilgili filmler ve komedi filmlerinin yapımı, kiralanması, satın alınması, sinema salonlarının kurulması ve işletilmesi şirket tarafından üstlenilmiştir.

Orta Asya'da 'Buhkino' şirketinin ürettiği ilk uzun metrajlı film, 'Ölüm Minaresi'dir. Film; Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti hükümetinin isteği üzerine çekilmiştir. 'Ölüm Minaresi' (1924) seyirciye sinemayla ilk tanıştığında hissettiği duyguları yeniden yaşatmıştır. Adeta 'sinemanın gücünü ve ne olduğunu' halka yeniden gösteren bir film olmuştur.

'Ölüm Minaresi' filminin ana konusu, Buhara'da eskiden beri anlatılagelen 'Ölüm Minaresi' efsanesidir. Film, Rus sinemacılar tarafından çekilmiştir. Yönetmen Vyaçeslav Viskovskiy (- 1933), görüntü yönetmeni S. Belyaev ve Fridrih Verigo-Darovskiy'dir. Filmde; N. Vendelin, V. Baranova, A. Bogdanovskiy gibi dönemin önemli Rus oyuncularını da rol almıştır.

5. Ölüm Minaresi

Gösterilen ikinci film, 'Müslüman Kadın' (1925) olmuştur. Yapımında yine Rus sinemacıların yer aldığı bu film, yönetmen D. Bassaligo tarafından çekilmiştir. '1920'li yıllarda faaliyet gösteren 'TURKBURO' SSCB Komünist Partisinin Türkistan Bürosu'nun isteği üzerine gerçekleştirilen yapımda aktüel, sosyal ve politik

*bir konuya değinilmiştir.*¹⁴ Film, Özbek kadınının bir anlamda ortaçağ prangasından kurtuluşuna ithaf edilmiştir. ‘Müslüman Kadın’ filmi, halk tarafından beğenilmiş ve kadın kitlesince de büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Film, sadece Özbekistan ile sınırlı kalmayıp bütün Orta Asya ülkelerinde gösterilmiş ve kadınların sosyal hayattaki gelecek korkularını yenmesinde bir vesile olmuştur. Ayrıca film, yönetmeninin başarısını da kanıtlayan bir çalışma olmuştur. Sanatçı, sonraki filmlerinde de bu başarıyı sürdürmüştür.

Haziran 1925 yılında sinema alanında önemli bir gelişme kaydedilmiş olup ‘UzSSC’ (Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) Narkompros tarafından alınan bir kararla iki önemli teşkilat kurulmuştur: Bunlardan biri, ‘Uzbekgoskino’ diğeri, ‘Şarq yulduzi’dir. Uzbekgoskino; Buhkino ve Türkistan Devlet Sinema İşletmesi (Turkgoskino) birleştirilerek, Özbek Devlet Sinema İşletmesi adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır.

6. ‘Şark Yulduzi’ sinema stüdyosu

1925 yılından itibaren Özbek sinema tarihinde ekonomik açıdan zor bir dönem başlamıştır. Sinemanın önemini ve gücünü kavrayan SSCB Hükümeti,

¹⁴ Bkz (11), TEŞABAYEV, ABUL-KASIMOVA, s. 15.

sektöre bu süreçte gerek maddi gerekse manevi alanda büyük bir destek vermiştir. Sinema gruplarının çalışabileceği mekanlar yapılmış ve altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan sağlanmış; donanımlı film laboratuvarları kurulmuştur.

1917 Devrimi, aslında halklar arasındaki kültürel bağlantının ve etkileşimin önünü açmıştır. Sinema sektörü de bundan etkilenmiş; deneyimli Rus sinemacıların Türk Dünyası Cumhuriyetlerine gelerek bu sanatı tanıtmalarına, sektörü canlandırmalarına imkan vermiştir. Alana yönelik çalışmalar, giderek bütün bölgelerde sinema sanatının yayılmasına neden olmuştur. Sinema sanatı, Türk Cumhuriyetleri içerisinde daha çok Özbekistan'da güçlü bir faaliyet alanına sahip olmuştur. En başlarda Rus sinemacılar Özbek halkının seveceği ve kabul edeceği filmleri yaratmakta zorlanmışlardır. Ancak zaman içinde yerli halkın desteğiyle ve sinemaya adımlarını atan Özbek sinemacılarla birlikte onları daha iyi tanımış ve buna göre film üretmişlerdir. Özbek sinemasının temelinde büyük etkisi olan Rus yönetmenlerin başında: M. Doronin, F. Nazarov, N. Gasilov, V. Şevçenko, V. Timkovskiy, O. Frelih, V. Dobrjanskiy, A. Bulinskiy, R. Messerer, A. Dorn, K. Gertel ve N. Klado gibi isimleri saymak mümkündür.

Dönem yapımcılık koşulları açısından zor olsa da konu açısından zengin, gençlik ve gençlik sorunlarının ön planda olduğu, sinemanın adeta yeniden doğduğu bir süreçtir. Sektörün canlılık kazanmasında ayrıca düzenlenen senaryo yarışmalarının da etkisi olmuştur.

1925 yılı 10 Ağustos tarihli Pravda Vostoka gazetesinde konuya ilişkin bir durum tespiti mevcuttur:

'Özbekistan, halkın hayat tarzı, sosyalist toplumunun kuruluşu, Lenin'in kültür devriminin gerçekleşmesi, bunların hepsi Moskova ve Leningrad'ın ana stüdyolarının film konuları oluyor. O yıllarda Taşkent'in, Semerkant'ın, Buhara'nın güzel manzaralarının ve tarihi alanlarının yer aldığı çok film üretilmekteydi. Zamanla seyirci bu konulardan sıkılmaya başlamış sinemaya olan ilgisi azalmıştı. Bunun üzerine devletin Özbekgoskino, Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin sinema dergilerine Özbek halkıyla ilgili en iyi senaryo yarışması ilanı verilmişti ve devletin her bir tarafından film senaryoları gönderilmişti...'¹⁵

¹⁵'Pravda Vostoka' (Doğunun Gerçekleri) Gazetesi, 1925, 10 Ağustos.

Sektörde yarışma hikayelerinden uyarlanan birçok film üretilmiştir. Bunlardan biri de, 1927 yılında M. Daroni'nin çektiği 'İkinci Eş' adlı filmidir. Yapım ve çekimini gerçekleştirmek kolay olmamıştır. Başrol oyuncularını bulmakta zorlanmayan ekip, yan rolleri oynayacak oyuncuları bulmakta ise zorlanmıştır. Başrolleri o dönemde sadece Rus oyuncular oynadığından onlarla çalışacak, yan rolü üstlenecek kişiler konusunda sorunlar yaşanmıştır.

7 İkinci Eş

'İkinci Eş' filminin hemen ardından 'Çarşaf' (1927) filmi çekilir. Filmin yönetmenliğini M. Averbah yapmıştır. Konusu, bir önceki filmde olduğu gibi Özbek kadınıdır. Halkın ve özellikle Özbek kadınının gerçek hayatta yaşadıklarını anlatan bu tür filmler seyirci tarafından büyük ilgi görmüştür. Aynı yıl, sadece Özbek seyircisinin beğenisiyle kalmayıp komşu ülkelerin de ilgi gösterdiği, yönetmen K. Gertel'in çektiği 'Ravat'ın Çakalları' (1927) filmi gündeme gelmiştir. Bunun da konusu, Özbekistan köylerinde neler olup bittiği, köylülerin hayat tarzı ve yeni toplumsal değişimin yarattığı engellerle alakalıdır.

8.Çarşaf

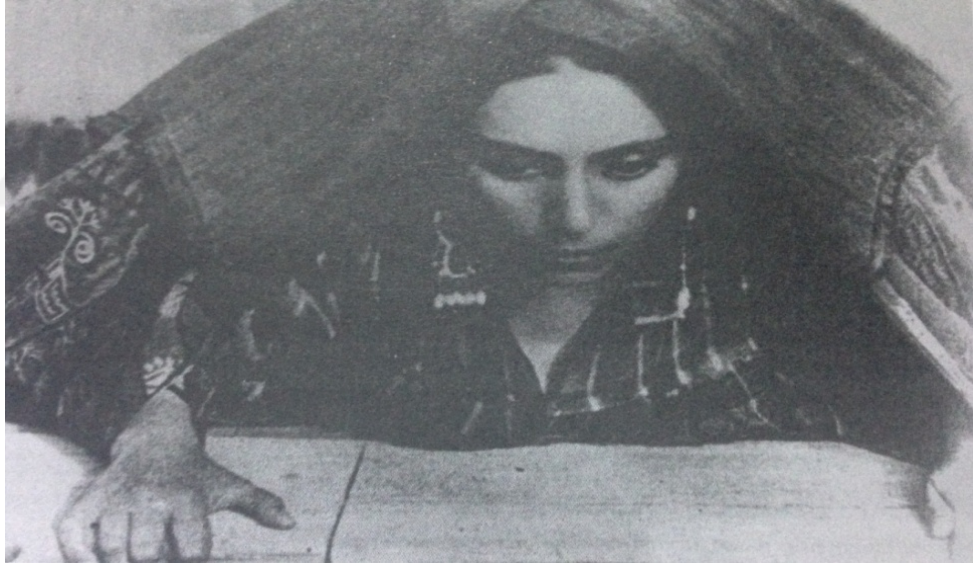
9. Ravat'ın Çakalları

Dönem içinde üretilen bu filmler hakkında sinema yazarı D. Teşabayev 'Puti i Poiski' adlı kitabında şunları yazmıştır: '1927 yılında üretilen 'İkinci Eş', 'Çarşaf' ve 'Ravat'ın Çakalları' ilk iki film gibi Özbek sinemasının, yeni milli sanatın doğduğunun ispatıydı. 'Uzbekgoskino'nun ürettiği bütün film bantları bir araya

*getirildiğinde görülüyor ki yeni sanat en doğru şekilde hayatın gerçeklerini taşıyan beyazperde ürünleridir.*¹⁶

Özbekistan sinema tarihinin önemli sanatçılarından biri, Sovyet sinemacısı O. Frelih'dir. Dünya sinemasında hem oyuncu hem de çok sayıda Sovyet filmi üreten yönetmen olarak tanınmıştır. Özbekistan'a büyük istekle gelen O. Frelih, ülkeyi çok sevmiş ve hayatının son günlerine kadar bu sevgiyi korumuştur. Özbek sinemasının güçlenmesinde 'Cüzzamlı' (1926), 'Gizli Fayton' (1928) ve 'Dindarın Kızı' (1930) adlı filmleri büyük rol oynamıştır.

Özbekistanın önemli filmlerinden biri olan 'Cüzzamlı'; seyircinin alıştığı, Özbek halkının hayatını anlatan bir film olmamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarındaki Kırgız halkının hayatına özel yapılmıştır. Öyküsü, o yıllarda çok ünlü olan yapıt, hem edebiyatta hem de sinemada yerini almıştır.

10. Cüzzamlı

Özbekistan yapımı olan 'Gizli Fayton' filminde yönetmen büyük bir dikkatle ve sevgiyle Kırgızistan'ın tabiatını ve hayatını göstermiştir.

Ülkede film gösterimi gün geçtikçe artmıştır. Bu nedenle daha fazla sinema salonları kurulmuş ve tabii bu gelişme 'Uzbekgoskino'ya yüklü miktarda kazanç sağlamıştır. 1925 yılında 100'e yakın filmi olan 'Uzbekgoskino', 1920'li yılların sonunda film sayısını neredeyse 500'e çıkarmıştır. Bunlara yabancı filmler de

¹⁶ D.TEŞABAYEV, 'Puti i Poiski', Taşkent, 1986. s, 47

dahildir. ‘Uzbekgoskino’nun ürettiği bütün filmler gişede önemli neticeler elde etmiştir. En büyük başarıyı da seyirci sayısını artırarak göstermiştir. Bu, halkın ideolojik ve kültürel seviyesinin devletin istediği yönde geliştiğini de gösteren bir durum olmuştur.

1920’li yılların sonuna doğru ülkenin her bir tarafında genellikle köylerde çekilen filmlere halkın ilgisi büyüktür. Artık ilk yıllarda olduğu gibi oyuncu bulmakta zorluk çekilmemiş; erkeklerin olduğu kadar kadınların da filmlerde rol alma talebi artmıştır.

Sosyalist yapı, Sovyet insanı 1930’lu yılların ana konusu olmuştur. Özbekistan’ın kültür ve sanatının önemli bir parçası olan sinema da bu özel şartlar altında bir gelişim göstermiştir.

30’lu yıllar, Sovyet sinemasında sesli sinemanın başladığı dönemdir. Ancak, teknik personel ve malzeme eksikliği nedeniyle Özbekistan’da sessiz sinema dönemi uzamıştır. İlk sesli sinema örnekleri 1937 yılında seyirciyle buluşmuştur. Aslında 30’lu yıllar sessiz Özbek sinemasında yeni bir sayfa açmış; milli sinema personelinin bağımsız olarak kendi yaratıcı çalışmalarını üretmesine imkan tanımıştır.

N. Klado, O. Frelih, Ç. Sabinskiy, F. Verigo-Daronskiy, B. Nogil-Grey, A. Bulinskiy gibi farklı ırklardan olan Rus sinemacıların yanısıra ilk Özbek sinemacılar da sistemdeki yerlerini almaya başlamışlardır. Bunlar Özbek halkını iyi tanımlarıyla, sinematik işçiliği kısa sürede öğrenmeleriyle, Sovyet çok uluslu sinema deneyimini geliştirme becerisiyle öne çıkmışlardır. Özbek kökenli sinemacılar arasında; Nabi Ganiyev, Süleyman Hodcayev, Ergaş Hamrayev, Yuldaş Agzamov gibi isimleri saymak mümkündür. Bu sanatçılar, beyazperde sanatının güçlendirilmesinde önemli rol oynayan nitelikli filmler üretmişlerdir.

Dönemin sinema sanatı adına ilk adımı ise, Rus sanatçı O. Frelih’in yönettiği ‘Dindarın Kızı’ (1930) adlı filmiyle atılır. Senaryosu, M. Ruderman tarafından yazılmış filmde O. Frelih’in Özbekistan’a olan sevgisi yansıtılmıştır. Bu çalışma, yönetmenin filmografisi içinde de en iyisi olmuştur.

Filmde; çiftçilerin sosyalist hayata geçişi ve dini düşüncelerinden uzaklaşmaları anlatılmaktadır. Bir çiftçinin ailesinde yaşananlar, açık bir şekilde yansıtılmıştır. Film, Özbek sinemasının halkın sosyokültürel hayatının gelişiminde önemli bir yeri olduğunu göstermiştir.

Özbek sinemasına yeni konu ve tarzı getiren çalışma, Özbek kökenli yönetmen Nabi Ganiyev'in 'Yükseliş' filmi olmuştur. Filmin senaryosu N. Klado'ya aittir. Filmde, 1930'lu yılların siyasi ve ekonomik problemlerine yer verilmiştir. Yeni sosyalist halkın emekle olan ilişkisi, işçilerin ve çiftçilerin birleşip ülkenin en önemli ekonomik sorunlarını nasıl çözeceği gösterilmiştir. 'Yükseliş' filmi, N. Ganiyev'in ilk çalışması olup, ülkenin önemli yönetmenlerinden biri olmasına sebep olmuştur. N. Ganiyev, aynı zamanda 'Uzbekoskino'nun kurulduğu zamandan beri yetişen ilk milli yönetmenlerden biridir.

11. Nabi Ganiyev

Nabi Ganiyev(1904-1952) Taşkent'te doğmuştur, çocukluk yıllarında sanata olan ilgisini keşfetmiş, kabiliyetleri sayesinde de Taşkent'in sanat ve kültürel hayatının en aktif katılımcılarından biri olmuştur. Özbekistan'daki ilk çocuk tiyatrosunun kuruluşunda da büyük katkısı olmuştur.

'Yükseliş' filminin senaryosunu yazan N. Klado bu yıllarda hem yönetmenliğini hem de senaristliğini yaptığı 'Bağdat'tan Gelen Amerikalı'yı çekmiştir. N. Klado, Özbek sinemasına sadece filmleriyle değil senaryolarıyla da katkıda bulunmuştur. N. Klado'nun bu filmde yönetmen yardımcılığını, bazen küçük rollerde oynayan M. Kayumov, R. Tursunov ve R. Ahmedov yapmıştır. Filmin adı çok ilginç olsa da konu, pamuk yetiştiriciliği ve çiftçilerdir. 'Amerikalı' aslında bir pamuk türüdür, 'Bağdat' ise Özbekistan'da bir köyün adıdır.

Sonraki yıllarda N. Ganiyev, ikinci filmini yani 'Ramazan'ı (1933) çeker. Konusu yine çiftçilik hayatı, ekonomi ve Orta Asya'da din, örf ve adetler hakkındadır. Film, seyirciden bir önceki filmi kadar ilgi görmüş ve sevilmiştir.

Dönem yapımlarındaki temel yaratıcı prensip; konuların tarihi, gerçekçi ve politik olmasıdır. Bu türdeki ilk film, S. Hocayev'in 1933'te çektiği 'Şafak Sökerken' adlı çalışmadır. S. Hocayev, filmin hem senaristliğini hem de yönetmenliğini yapmıştır. Sanatçı, sinemaya olan büyük ilgi ve tutkusu nedeniyle mesleğe adım atmıştır. Sektöre girmeden önce birçok aşamalardan geçip çok çaba sarfetmiştir.

N. Ganiyev'in yönetmenliğini yaptığı bir başka çalışma, tarihi öykü tarzında olan 'Yiğit' adlı filmidir. 1935 yapımı filmin senaristi, E. Hamrayev'dir. Konusu, Basmacı kavgasıdır. Halkın Basmacılar ile olan mücadelesi ön plandadır. -Basmacı; Ruslar tarafından kullanılan bir tabir olup; 1920'li yıllarda Türkistan'ın Rus egemenliğinden kurtulması için savaşanlara Ruslar tarafından eşkıya, baskın yapan anlamında verilmiştir N. Ganiyev, yaptığı çalışmayla Özbek sinemasındaki yerini sabitlemiştir. Ayrıca bu filmle beraber sessiz sinema döneminin de sonu gelmiştir.

12. Yiğit

Yazılı kaynaklarda 1930'lu yılların ikinci yarısı yani 1935 yılından itibaren Özbek sinemasında sesli film çalışmalarının başladığı belirtilmektedir. Beyazperde, yeni konular içeren bir sinematografi ile karşılaşmıştır. Sesli filmlerde oyuncular daha gerçekçi, derin ve duygulu roller üstlenmişler; yapımcılık ortamı daha canlı bir hale gelmiştir. 'Konuşan' beyazperde, ülkenin sinema sektörünün gözle görülür şekilde ilerlediğini göstermiştir. Taşkent'e Sovyet devletlerinin her yanından; Moskova, Leningrad, Kiev gibi şehirlerden, D. Demutskiy, A. Usoltsev, A. Kordyum, B. Kazaçkov gibi ünlü ve deneyimli sinemacı grupları gelmiştir. Bunlar, Özbek sinemasının toplumsal değişiminin sanatsal anlayış zorluklarını çözmekte ve

hayatın gerçek zenginliklerini, hayatın değiştiğini seyirciye vermekte yardımcı olmuşlardır.

Özbekistan kültürünün en iyi şekilde yansıtıldığı ilk sesli film, A. Usoltsev'in çektiği 'Yemin' (1937) olmuştur. İ. İvanov ve G. Kudryavtseva'nın yazdığı senaryo, daha önce yapılan konulardan farklı değildir. Özbekistan'ın bir tarım ülkesi olması nedeniyle bu filmde de köy ve çiftçilerin hayatı ön plandadır. 'Yemin' filmi yönetmen ve görüntü yönetmeninin başarılı bir çalışması olup, önceki sessiz filmlerden daha gerçekçi ve ilgi çekici bulunmuştur.

1937 yılı 15 Ağustos tarihli 'Pravra Vostoka' adlı gazetede film ile ilgili şu bilgiler yayınlanmıştır: *'Özbek sinemasında yüksek sanatsal düzeyinde SSCB'in enternasyonalizm ve halkın kardeşliğine hitap eden ilk film 'Yemin' olmuştur. 'Özbek halkının hayatını ve karakterini öğrenerek – biz ülkenin doğa ve iklimiyle olan mücadelesini, halk için, ilk filmin sanatsal ve yüksek ideolojisi için ele aldık. Halkın kardeşliği ve yıkılmayan dostluğu – 'Yemin' filminin ana fikridir.'*¹⁷

A. Usoltsev'in bir sonraki filmi 'Yakut Yıldızlar' (1938), Özbek halkının Sovyet halkıyla ilişkisini anlatmaktadır. Film; dostluğu, vatanseverliği ve bu uğurda verilecek emeği ön plana almak üzerine çekilmiştir. Filmde, bir Rus gencinin Özbek kızına olan aşkı işlenmektedir.

Sesli sinemanın Özbekistan'a gelişiyle birlikte, dramatik tiyatro oyuncuları filmlerde daha sık rol almaya başlamıştır. Özbek sineması hem teatral performansa yönelmiş hem de sinema geliştikçe tiyatroyla olan ilişkisi güçlenmiştir. Filmler oyuncu performansı sayesinde gerçek, sahici ve doğal hal almıştır. Profesyonel oyuncuların sinemaya gelmesiyle birlikte, görsel ve estetik kalite açısından gelişmeler fark edilmiştir.

'Uzbekfilm' stüdyosunda 1930'lu yılların sonundamodern hayata yönelik iki filmden bahsedilebilir. Bunlar; 'Azamat' (1939) yönetmeni A. Kordyum ve 'Asal' (1940) yönetmenleri M. Yegorov ve B. Kazaşkov dur.

'Azamat' filmi, toplumsal meseleleri konu almıştır. Çiftçinin yeni modern hayatını, onların elde ettiği büyük başarıları, insanların değişen psikolojisini ve halkın geleneklerini perdeye getirmiştir.

¹⁷ 'Pravda Vostoka' (Doğunun Gerçekleri) Gazetesi, T. 1937, 15 Ağustos.

Belirli hayat çelişkisiyle farklı olan ‘Asal’ filmidir. Senaryosu, ilk kez bir Özbek yazar, K. Yaşen tarafından yazılmıştır. Filmin konusu içinde Sovyet edebiyatının devrimci gelenekleri işlenmiştir. Sovyet insanların kahramanlıkları, aileye giren yeni sosyalist ilişkiler, geçmişte yaşanan mücadeleler ortaya konulmuştur. Film, fabrika işçisi olan enerjik, çalışkan ve şeriat kanunlarına karşı çıkıp bir Rus erkeğini sevmekten korkmayan Asal adındaki kız hakkındadır.

Usta sinema yazarı D. Teşabaev şunları belirtmiştir: ‘‘Azamat’ ve ‘Asal’ filmleri, Özbek sinemasının tarihinde önemli yere sahiptir. Bu filmler milli sinema sanatının gelişen ve yükselen yıllarında üretilmiştir. Filmler, oyunculuk sanatının gelişmesine ve geleceğine büyük katkıda bulunmuştur. Ülkede profesyonel sinema oyuncusu birliği kurulmuş ve bununla beraber sinema oyunculuğu daha profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Oyuncu birliğinde yer alan oyuncular; Rahim Pirmuhamedov, Lütü Sarımsakova, Asad İsmatov, A. Bakirov, B. Haydarov gibi isimlerdir.’¹⁸

Özbek sinemasının 1930’lu yıllardaki gelişiminde zor bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde burjuva milliyetçileri yeni sanat türüne karşı çıkmışlardır. Özbek sinemacılarının, film çekimi konusundaki çaba ve isteklerini düşürmeye çalışmışlardır. Üretim açısından bir ölçüde hasar vermiş olsalar da sinemanın gelişmesini durdurmaya başaramamışlardır.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrası, 1940 – 1960 Yıllar

Komünist düzende ‘Büyük Vatanseverlik Savaşı’ olarak nitelendirilen İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yılları, bütün Sovyetler Birliği ülkelerinde olduğu gibi Özbek sinemasının önemli bir dönemidir. Ülkenin sinema tarihi kayıtlarında yer alan ‘Herşey cephe için, zafer için!’ ilkesi, Özbek kültüründe ve sinema sanatında hayatın anlamı ve içeriği olmuştur. Savaşın başlamasıyla ülkenin yaşam düzeni değişmiştir.

¹⁸ D.TEŞABAYEV, ‘Puti i Poiski’, Taşkent, 1986. s, 56

Savaş yıllarında Özbekistan'ın hayatı gergin ve mücadele içinde geçmiştir. Savaş döneminin bütün zorluklarına rağmen ülkede yeni sanayiler oluşmaya; fabrikalar, elektrik santralleri, petrol, doğal mineral ve maden işletmeleri kurulmaya devam etmiştir. Çalışma hayatında da cepheye giden erkeklerin yerini kadınlar almıştır bu yıllarda. Özbekistan halkı, savaş yıllarında diğer bölgelerden tahliye edilen halka, öncelikle çocuklara kapılarını açmıştır ve onları iyi bir şekilde ağırlamıştır.

Savaş yıllarının başlarında yönetmen N. Ganiyev'in dönemi konu alan 'Biz Yeneriz' (1940) filmi çekilmiştir. Filmde, köy hayatının nasıl mutlu ve barış içinde geçtiği ve sonrasında ise savaşın başladığı haberiyle birlikte annelerin oğullarını cepheye uğurlaması gösterilmiştir. Filmde içerik olarak birlik ve beraberlik gücüyle cepheye galip gelinebileceği fikr ifade edilmiştir.

1941 yılında Odessa, Kiev, Moskova, Leningrad ve Belarus'tan gelen sinemacılarla birlikte Taşkent film stüdyoları, üretimin güçlendirilmesi amacıyla yenilenmiştir. Film gösterim alanları çeşitli araç gereç, teknik malzemeyle donatılmıştır. Ülkenin sinemacıları bu dönemde çok sayıda konulu film ve belgeseller üretmiştir. Cepheye yaşananları çekenler ise M. Kayumov, M. Kovnat, Rahimov gibi isimlerdir. Üretilen en önemli belgesel filmler, M. Kayumov'un 'Sovyet'te Özbekistan' (1941) ve V.Vasilenkon'un 'Vatan' (1942) adlı çalışmalarıdır.

Savaş yıllarının esintileriyle çekilen uzun metrajlı filmler arasında; Kamil Yarmatov'un 'Cesur Dostlar'(1941), 'Vatanın Hediyesi' (1942); Z. Sabitov'un 'Beş Ülkenin Konseri'(1940), 'Liderin Tavsiyesi'(1941), M. Romm'un '217. Adam' (1942), E.Pentselin'in 'Yıldızlara Yol' (1941), L.Lukov'un 'İki Savaşı'(1943), A. Maçeret'in 'Ben Karadeniz Bahriyelisiyim' (1942) önde gelmektedir.

Savaş sırasında savaş konusu içermeyen çalışmalar da vardır ve bunlardan biri, Y. Protanazov'un 'Nasreddin Hoca Buhara'da'(1943) filmidir. Bu filmin ikinci bölümü ise savaş bittikten sonra 'Nasreddin Hocanın Gezileri' (1947) adıyla N. Ganiyev tarafından çekilmiştir. 'Nasreddin Hoca Buhara'da' filmi dünya beyazperdelere çıktığında yurtdışındaki gazetelerde Özbek sinemasının yetersizlikleri eleştirilmiştir. Tepki vermeleri de doğaldır, çünkü filmde Özbek oyuncular ve Özbek kültürü beklenirken, Rus sinemacılar tarafından çekilmiş, hatta başrollerin de Rus oyuncular tarafından oynanmış olduğu görülmüştür. N. Ganiyev'in çektiği 'Tahir ile Zühre' filmi ise, Özbek sinemasına yapılan ağır

eleştirilerin önüne geçerek Özbek sinemasının seviye ve kalitesinin geliştiğinin göstergesi olmuştur. Filmin çekimlerine 1943'te başlanmış, bir sene sonra da beyazperdeye getirilmiştir. 1945 yılında dünya sinemalarında gösterilerek üzerinde konuşulmasına sebep olmuştur. Filmle ilgili D. Teşabayev'in yorumu şu yöndedir: *'Film hakkında yabancı gazeteciler yazılar yazmıştı ve bu yazılar saflığı, sanatsal oyunculuğun karakter gerçekliği, ince ifade yöntemi ve yüksek seviye yönetmen çalışmasını anlatıyordu. Holywood ve doğunun sinemasıyla kıyasladığında bu film tarzında çekemedikleri görülmüştü. Filmi çekme fikri, ilk gösteriminin yapıldığı Mukimi tiyatrosunda 1941'de 'Tahir ile Zühre' müzikalinden çıkmıştır. Film tiyatro müzikaline gelmeden önce gerçek bir halk efsanesi olduğu bilinmiştir. Film S.Abdulla ve A.Speşnev'in orijinal senaryosuna bağlı olarak çekilmiştir.'*¹⁹

'Tahir ile Zühre' filmi, ülkenin sanat ve kültür hayatında bir fenomen haline gelmiştir. Beyazperdede uzun süre gösterilmiştir. Gişede önemli bir başarı kazanan film, Özbek sinemasında adeta bir sembol olmuş ve bütün dünyaya Özbek sinemasında çağdaş standartlarda film çekilebileceğini göstermiştir.

13. Tahir ile Zühre

N. Ganiyev'in 1946 yılında çektiği 'Nasreddin Hoca'nın Gezileri' filmi, Özbek sineması tarihinde özel bir yer kazanmıştır. Film, halkın ilgisini çekmiş ve N.

¹⁹ Bkz. (11), TEŞABAYEV, ABUL-KASİMOVA, s. 93.

Ganiyev'in sinemadaki ününü sabitlemiştir. Bu filmden sonraki yıllarda Özbek sinemacıların ustalık seviyesi yükselmiş; zorlu ve cesur arayışlara, farklı ve güncel konulara dokunmaya başlamışlardır. Güncel konuları ele alan ilk yönetmen ise, N. Ganiyev olmuştur.

14. Nasreddin Hoca'nın Gezileri

1947 yılında K. Yarmatov, tarihi temalı 'Ali Şir Nevai' filmini çekmiştir. Film, Özbek sinema sanatının önemli milli sanat eserlerinden biri olmuştur. Filmin başarısı, doğru yönde geliştirilmiş dramatik yapısından gelmekte olup beyazperdeye çıkışı ile birlikte seyircinin ilgisini çekmiştir.

15. Ali Şir Nevai

1950’li yıllardan itibaren Özbek sineması hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve film sayısı çoğalmıştır. Öyle ki 1953 yılında bir uzun metrajlı film çekilirken, 1954 yılında iki film, 1956 yılında ise dört uzun metrajlı film çekilmiştir. İlerleyen zamanda bu sayılar daha da artmıştır.

1950’ler aynı zamanda belgesel filmlerin de çok üretildiği yıllardır. İ. Gibaleviç, M. Penson, A. Mirumyan ve N. Ganiyev, bu dalda çalışma yapan yönetmenlerdir. ‘Fergana Vadisi’ ve ‘Kanaş’ gibi belgeseller de yine bu türün önemli örnekleridir.

1952 yılından itibaren savaş konulu belgesellerden uzaklaşıp uzun metrajlı film çekimlerine başlanmıştır. 1953 yılında yönetmeni Latif Fayziyev (1929-1994) olan ‘Ağa ve İşçisi’ filmi çekilmiştir. Film, Hamza Tiyatrosu’nun bir oyunundan uyarlanmıştır.

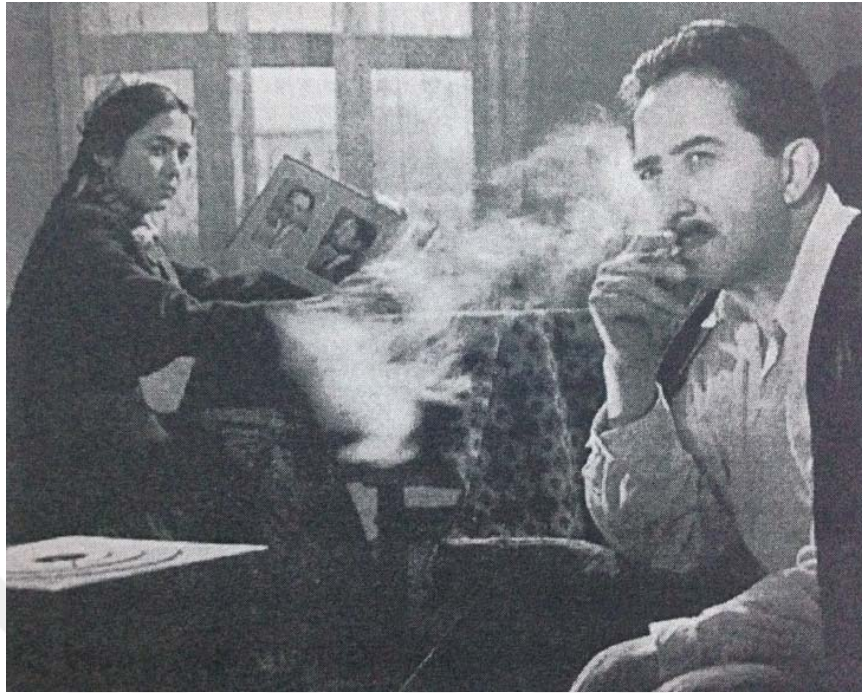
L. Fayziyev’in ‘Kutsal Kan’ (1956) filmi ise, dönemde edebiyat ve sinema ilişkileri açısından büyük tartışmalara yol açmıştır. Film, Musa Taşmuhammedov’un ‘Aybek’ romanından uyarlanmıştır. Romanlardan uyarlanan filmler, sinema yazarları tarafından genellikle eleştirilmiştir. Bu nedenle Özbek sinemasında romanla filmin benzer olmasına dikkat edilmiştir. Oysa Fayziyev, bu geleneksel anlayıştan uzaklaşmış ve filmde farklılık yaratmaya çalışmıştır. Romanda, Yulçi adlı kahramanın dışında birçok önemli karakter vardır. Filmde ise, sadece Yulçi ön plana

çıkarılarak diğerkarakterler ikinci derecede rollere dönüştürülmüştür. Film, bu yüzden de tartışmalara yol açmıştır.

16. Kutsal Kan

L. Fayziyev tarafından çekilen ve senaryosu Moskovalı S. Kreps tarafından yazılan 'İkinci Çiçeklenme' filmi, 1959 yılında Özbek film stüdyosunda gerçekleştirilmiş modern konulu bir yapımdır. Yapım, aynı zamanda Özbek sinemasının ilk geniş ekranlı filmi olmuştur.

17. İkinci Çiçeklenme

Bu dönemde adını duyuran ve Özbek sineması için başarılı filmleryaratan Kamil Yarmatov (1903-1978), masal tarzında olan ‘Pahta Oy’ (1952) filmini çekmiştir. Sanatçı, daha sonra da güncel bir konuyu seçerek ‘Rahmanova Kızkardeşler’ (1954) filmini yönetmiştir. ‘Avisenna’ (İbn Sina, 1956) ve ‘Kırmızı Gülün Açılması’ (1958) adlı yapımlar da yine yönetmenin bu dönemde çektiği filmler arasındadır. Dönemdeki bir diğer yönetmen Y. Agzamov, dram türünde ‘Mutluluk Adına’ (1956), ‘Aral’ın Balıkçıları’ (1957), komedi türünde ‘Sana Vurgunum’ (1958) ve tarihi içerikli ‘Furkat’ (1959) filmlerini çekmiştir. Zagid Sabitov (1909-1982) ise, macera dolu ‘Çölde Olay’ı (1955), komedi yapısındaki ‘Stadyumda Görüşürüz’ü (1956) ve tarihsel nitelikteki ‘Oğullar İlerler’ (1958) filmlerini üretmiştir.

Özbekistan sinematografisinin yeni etabı, renkli sinemaya geçiştir. 1955 yılında Mosfilm ile ortak çekilen L. Fayziyev’in ‘Emirliğin Dağılması’ da ilk renkli film olmuştur. Milli sinema o günden itibaren renkli sinemayı benimsemiştir.

K. Yarmatov’un 1950’li yılların en başarılı filmlerinden biri ‘Avisenna’ (İbn Sina) olmuştur. Filmin hem yönetmenliğini yapmış hem de Tacik yazarı S. Ulugzade ve V. Vitkoviç’in birlikteliğinde senaryosunu yazmıştır. Filmde, Orta Asya’nın

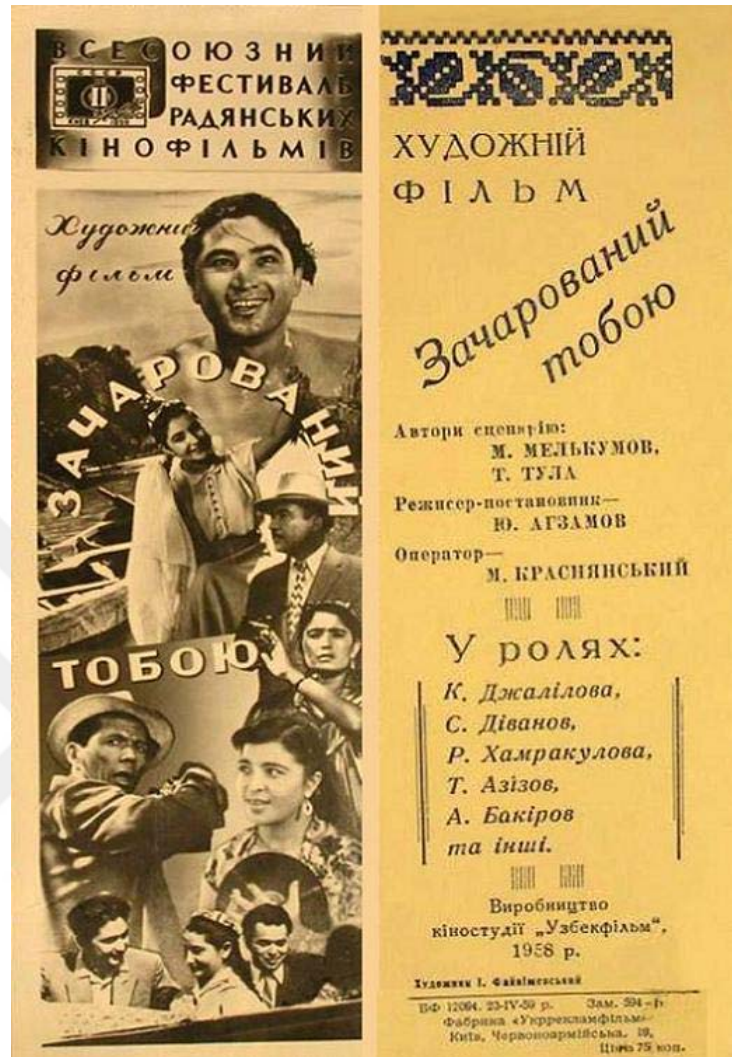
yetiştirdiği büyük bilim adamının zorluklarla dolu trajik hayatı gösterilmiştir. Doğal olarak da tarihi ve biyografik nitelikte bir filmidir.

18. Avisenna (İbni Sina)

Dönemin başarılı filmlerinden biri de, Y. Agzamov tarafından çekilen 1957 yapımı ‘Aral’ın Balıkçıları’ olmuştur. Senaryo, Karakalpak yazar N. Japakov ve M. Melkumov tarafından yazılmıştır. Konusu da, Karakalpaklarla Rusların eski dostluklarını, modern hayatı, köy balıkçılarının yaşamını içermektedir.

Y. Agzamov’un çektiği ‘Sana Vurgunum’ komedisi de yine sevilen ve beyazperdede uzun süre oynatılan filmlerden biridir. Film, zbek sinemasının ilk müzikal örneklerinden olup komedi türünde çekilmiştir. Filmde, gençlerin hayata olan sevgisi; alışkan, yetenekli ve umut dolu yaşamları anlatılmıştır. Ülkede yetenekli gençlerin var olduğunu gösteren film, seyircinin ilgisini ve beğenisini kazanmıştır.

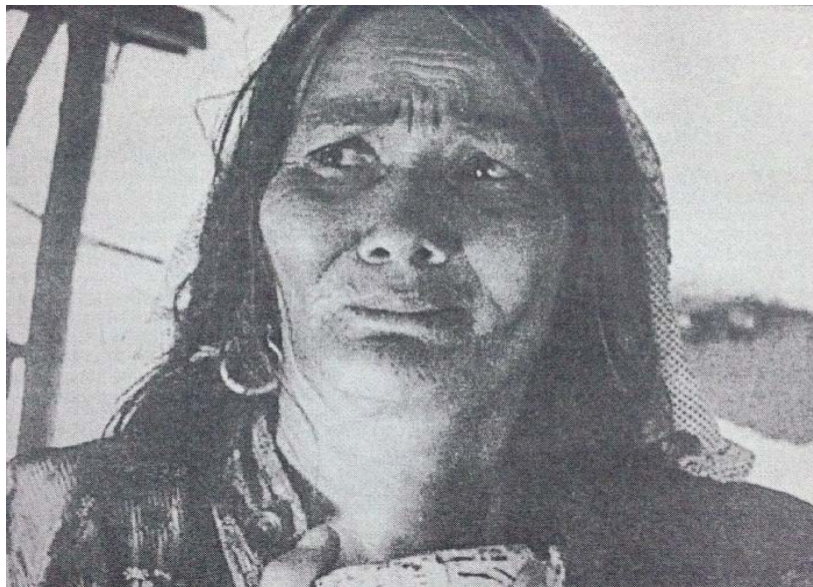
19. Maftuningman (Sana Vurgunum) filminin Rusça afişi

Y. Agzamov'un yönetmenliğini yaptığı ve senaryosunu T. Tula ve M. Melnikov'un yazdığı bir sonraki tarihi ve biyografik konulu film, 'Furkat' (1959) olmuştur. Film, demokrat anlayışlı büyük şair Furkat hakkındadır. Filmin içeriği, şairin yaşadığı çağdaki toplumun trajedisine, Rus kültürüne, halkın hayatına yönelik şiirleriyle ilgilidir. Film, şairin yaşadığı zorlukları en açık ve en etkili şekilde anlatmayı başarmıştır.

20. Furkat

Bu dönemin yönetmeni Z. Sabitov, ‘Oğullar İlerler’ (1958) filmini çekmiştir. Filmde, devrim öncesi Özbek halkının hayatı ele alınmıştır. Toplumsal bilincin artışı, zenginlerin sert tutum ve davranışları, çiftçilerin bunlara karşı mücadelesi anlatılmıştır.

21. Oğullar İlerler

1950'lı yıllarda Özbek sinemasının en büyük kazancı, SSCB içinde olmanın gereği sistemin ideolojisinin propagandasını yaparken, bir yandan da Özbek halkının sosyo-kültürel değerlerinin ve geleneklerinin beyazperdede yeniden canlandırılması olmuştur. Özbek sinemacılara büyük güç veren bu dönem, bir sonraki dönemde kararlı ve emin adımlar atmalarına da sebep olmuştur.

3.4. Özbek Sineması'nın Yükseliş Dönemi, 1960 – 1970 Yıllar

Özbek sineması için 1960-70'li yıllar önem taşımaktadır. Fransız yazar Jean Radvanyi'nin 'Dünya Sineması' adlı kitabında belirttiği gibi bu yıllar 'Yeni Dalga' dönemidir. Ayrıca bu yıllar Orta Asya sineması için de bir doğuş dönemi olmuştur.

Azerbaycan kökenli sinemacı ve akademisyen Prof. Tofik İsmailov, Mimar Sinan Üniversitesi Sinema-TV Bölümü'nde eğitim verdiği süreçte kaleme aldığı 'Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi' kitabında şu yorumları yapmıştır: *'1960'lı yıllar genel olarak Sovyet cumhuriyetlerinin sinemalarının filizleniş ve sanat yaratıcılıklarının yükseliş yıllarıdır dersek, yanlış olmaz. Bu tabii ki Orta Asya cumhuriyetleri sinemaları için de geçerlidir. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan cumhuriyetlerinin sinema stüdyolarında birbirinin ardı sıra seviyeli, çağdaş sinema sanatının dili ile çekilmiş, çarpıcı öykülü Sovyet ideolojisini yansıtan ilgi çekici birçok film üretildi'*²⁰.

Özbekistan'da sinemanın gerek teknik kalite gerekse estetik açıdan gelişmesi, sinemacıların özgün ve yaratıcı çalışmalar ortaya koyması 1960'lı yıllardan başlamaktadır. Sinema stüdyolarında Rus ve Özbek sanatçılarından oluşan ortak gruplar oluşturulmuştur. Seyirci, sinemadan gerçekçi karakterler, anlatımda sanatsal derinlik ve içtenlik talep etmiştir.

²⁰ Prof. T. İSMAİLOV, 'Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi' (3 cilt), Türk Güzel Sanatlar Vakfı, İstanbul, 2001 y, s, 50.

Özbek sinema stüdyosu işletmesi (Uzbekgoskino) 1960'lı yılların başında isim değişikliği yaparak 'Uzbekfilm' adını almıştır. VGİK'de (Rusya Federasyonu Devlet Gerasimov Sinematografi Enstitüsü) eğitim görüp mezun olan gençler sinema endüstrisine katılmaya başlamışlardır. Genç neslin bilgi ve deneyimler edinerek kariyerlerini geliştirmek ve sektörde kalıcı olabilmek amacıyla Moskova'da mesleki eğitim görmeleri, Özbek sinemasının güçlenmesindeki nedenlerden biridir. Eğitimli meslek insanların yanı sıra yeni teknolojilere uygun araç ve gereçlerin kullanılması sayesinde Özbek sinema endüstrisi güçlenmiştir.

Bu dönemde birçokbelgesel film çalışmaları da yapılmıştır: Pamuk üretimi hakkında R. Rahimbayev'in 'Beyaz Altın Fabrikası', İ. Gibalaeviç 'Gulisay Mucizesi' ve 'Pamuk Fabrikası', Özbekistan şehirleri hakkında M. Kayumov'un 'Semerkand Kaç Yaşında' ve 'Hive'nin Anıtları', M. Arabov'un 'Sana Geliyorum Buhara' gibi birçok belgesel film çekilmiştir. Tabii uzun metrajlı filmlerde de kalite ve üretim artışı yaşanmıştır.

Bu yılların sinema gelişiminde ana eğilim, insanın iç dünyasına olan ilgi olmuştur. Eğilimin temeli sinemanın edebiyatla kurduğu ilişkiyle alakalıdır. K. Yaşen, M. Şeyhzade, R. Fayzi, N. Safarov gibi ülkenin ünlü edebiyatçıları sinema çalışmalarına katılmışlardır. Güncel ve tarihi konuları, insanların manevi dünyalarını, yaşam problemlerini ele alarak senaryoya aktarmışlardır.

Edebiyatla olan işbirliği güçlendikçe filmlerdeki gelişim ve değişim fark edilmiştir. 1960'lı yılların başlarında çekilen Ş. Abbasov'un 'Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor' (1960), L. Fayziyev'in 'Muhabbet Kuşu' (1960), R. Batırov'un 'Senin İzlerin' (1962) filmleri bunun ispatı olmuştur. Bu yıllarda çekilen çoğu filmler konu olarak emek ve işçi sınıfını ele almıştır.

Özbek sinemasının gelişmesinde bir diğer sanat dalının yani tiyatronun da etkisi vardır. Moskova Sanat Tiyatrosu kurucusu ve Sahne Sanatı kuramcısı Konstantin Sergeyeviç Stanislavskiy sisteminin etkisiyle sahne kültürünü bilen, yetenekli oyuncular öncelikle tercih edilmiştir.

Halkın modern hayatına ilişkin en tipik denemelerden biri, Ş. Abbasov'un 'Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor' filmi olmuştur. Film, Taşkent'in güzelliğini yansıtan sokaklar, parklar, inşaat alanları gibi şehrin çeşitli fonları önünde çekilmiştir. Mahallede yaşayan birkaç ailenin problemlerini ve yaşadıklarını gösteren

filme seyirci tarafından büyük ilgi gösterilmiştir. Günümüzde de hala sevilen filmlerden biridir.

L. Fayziyev'in 'Muhabbet Kuşu' filminde ise inatçı, kendini beğenmiş ve küstah köy reisinden (köy muhtarı) bahsedilmiştir. Bu film geleneksel, kırsal temayı çözmekte farklı bir adım olmuştur.

R. Batırov'un yönetmenliğini yaptığı ve Y. Kadırov'un senaryosunu yazdığı 'Senin İzlerin' filmi, hayatta gideceği yönü seçmek isteyen gençlere adanmıştır.

Büyük ilgi çeken başka bir film çalışması da Z. Sabitov'un tarihi nitelikte 'Hamza' (1960) filmi olmuştur. Film, Özbek milli şairi olan Hamza Hakimzade Niyazi'nin biyografisinden çok, zor ve yoğun geçen son yıllarını anlatmaktadır.

Yönetmen Z. Sabitov, 1930'lu yıllarda başladığı sinemacılığa ara verip 1950'li yıllarda sektöre geri dönmüştür. Bu zaman zarfında mesleki bilgilerini yenileyen Sabitov alışılmadık, politik ve güncel konuları ele almaktan çekinmemiştir.

Yönetmen Y. Agzamov hakkında 'Kino' (Sinema) gazetesinde bunlar belirtilmiştir: *'Usta yönetmen Y. Agzamov'un meslek hayatı da bir hayli ilginçtir. Başlangıçta oyuncu ve yönetmen olarak sinemaya başlayan Agzamov, sinema çevrelerinin güvenini kazanmış olmakla beraber 1950 yılına kadar durgun bir dönem yaşamıştır. Sonrasında ise, yeterince deneyim sahibi olduğunu anlayan yönetmen, peş peşe yaklaşık on film çekmiştir. Bu filmler arasında 'Gülbahar', 'Aral Gölünün Balıkçıları', 'Sana Vurgunum', 'Furkat', 'Fergana'dan Beş Nefer' ilk akla gelenlerdir.'*²¹

Özbek sinemasına Y. Agzamov ve Z. Sabitov'dan sonra gelen L. Fayziyev, 1960'lı yıllarda dört film çekmiştir. Bu filmleri 'Muhabbet Kuşu', 'Uluğ Bey'in Yıldızı', 'Nataşa Hanım', 'Vatanın Evlatları'dır.

²¹ 'Kino' (Sinema) Gazetesi, 1961, 30 Mart

22. Muhabbet Kuşu

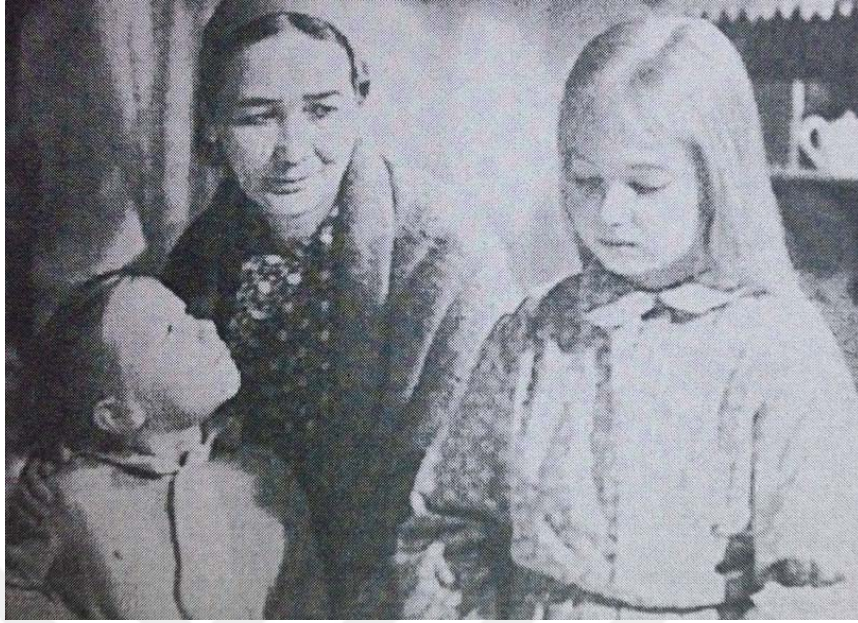
Özbek sinemasının 1960'lı yıllarda tarihi-biyografik konularının ele alındığı en dikkat çekici sinema çalışması, L. Fayziyev'in 1964 yılında çektiği 'Uluğ Beyin Yıldızı' filmi olmuştur. Ortaçağın, doğunun ünlü bir bilim adamı olan Uluğ Bey'i beyazperdeye getiren yazar Maksud Şeyhzade ve yönetmen L. Fayziyev, onun dramatik yaşantısını seyirciye sunmuşlardır.

23. Uluğ Beyin Yıldızı

Yukarıda bahsedilen yönetmenlerin sinema sektöründe birbirinden başarılı çalışmalar yapmaları, dönemde etkili bir şekilde sürdürülmüştür.

Başarılı bir girişimle milli sinemaya başlayan usta yönetmen Ş. Abbasov, bir tez çalışması olan 'Filipinli ve Sarhoş' adlı kısa filmiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Kısa metrajlı olmasına rağmen film olgun fikriyle, sanatçının bağımsız duruşuyla, edebi kaynağın en iyi bir şekilde değerlendirilmesiyle fark edilen bir eserdir. Yönetmenin iyi filmlerinden biri de 'Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor' adlı yapımdır. Ş. Abbasov asıl başarısını ve ününü 'Sen Yetim Değilsin' (1962) filmiyle elde etmiştir. Filmde tutku ve gerçekçiliğin bütün açıklığıyla ortaya konulması herkesi şaşırtmıştır. Bu filmde perdeye getirilen şiddetin kökenlerini anlamak için konunun öneminin bilinmesi gerekmektedir. Filmde ele alınan savaşla, sadece insanların öldürülmekle kalmayıp, ruhlarını sakatlayıp, çatısız ve ailesiz binlerce çocuğu yetim bırakmasının ne denli korkunç olduğu anlatmıştır. Hakkında çok konuşulmuş olan film, ülke dışında ve çoğu Sovyet ülkelerinde onur ödülleri kazanmıştır. Bu noktada, olgun bir sinema anlayışının ve ustalığının ortaya çıktığı fark edilmiştir. Ş. Abbasov'un bir diğer çalışması, 'Taşkent Ekmek Kapısıdır' (1967) adlı filmidir. Film, Rus yazarı Aleksandr Neverov öyküsünden uyarlanmıştır.

24. Sen Yetim Değilsin

1960'lı yıllara damgasını vuran yönetmenlerden biri de K. Yarmatov'dur. Sanatçı, aynı zamanda ülkeyi idare eden Komünist Partisinin mensubu olup, sinemanın sanat gücünün farkındadır. Yarmatov için ayrıca sinema sadece sanat değil, yaratıcısının ruhsal hareketlerini beyazperdeye aktarmanın yolları ve yöntemleridir. K. Yarmatov, 'Ali Şir Nevai' (1946) filmiyle meslek hayatına başlamış, bir süre ara verdikten sonra 1960'lı yılların başında sektöre geri dönmüştür. Yönetmen bu ikinci gelişinde devrim hakkında film çekmeye girişir ve bu konuda bir üçleme gerçekleştirir. Üçlemenin ilk bölümü, 1964'te çektiği 'Asya Üzerinde Fırtına' filmidir. Ülkede milli bir sinema sanatının varoluş ve yükselişini işaret eden bu film, aynı zamanda yerli sinemacıların yani yönetmenlerin, görüntü yönetmenlerinin, oyuncuların da sanatsal görüş seviyelerinin yükselmesinde etkili olmuştur. Filme yönetmenin üst düzey yetenek ve yaratıcılığının gözlemlendiği özgün bir üslup yansımıştır. Tekrarlamayı sevmeyen Yarmatov'un üçlemesinin bir sonraki bölümünde film stili ve yönelişi değişmiştir; yeni bir tarz denenmiş, teknik olarak daha iyi bir kalite ve renk oluşmuştur. 'Asya Üzerinde Fırtına' filminden sonra üçlemenin ikinci yapımı 'Devrim Süvarileri' (1968) filmi çekilmiştir. Filmin dramaturjisinin ana çizgisi, detektif konusu üzerinedir. Üçlemeyi sonlandıran 'Kara Konsolosun Ölümü' (1970) filminde ise siyasi olaylar daha açık ve daha geniş bir şekilde yer almıştır. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu filmde de askeri birlikler ve II.

Dünya savaşı dönemi ele alınmıştır. 'K. Yarmatov'un devrim hakkındaki sinema deneyimleri, yaratıcı biyografisinin en büyük çalışmaları oldu.'²²

25. Asya Üzerinde Fırtına

Dünya ülkelerinde 60'lı yıllarla birlikte özgürlük ve yeniliklere yönelik hareketler baş göstermiştir. Bir demirperde ülkesi olarak Özbekistan'da da bu türde yansımalar söz konudur. Özellikle sinemada yönetmenlerin hayat tecrübesine dayanan bir yenilik-yenileşme hareketi gözlenmiştir. Otantik sanatçılar, eski yaklaşım ve kalıplardan uzak bir sunum düşünmüşlerdir. İnsan hayatıyla, ulusal ve sosyal etkinliklerle, seyirci psikolojisiyle, onların istek ve talepleriyle uyumlu yenilikleri görmezden gelmemişlerdir. Yenilik, daha çok görsel bir yapı olarak sinema diline, anlatım ve ifade gücüne yansımıştır. Perdede şimdiye kadar olmayacak şekilde bir şiirsellik kendini göstermiştir.

Şiirsel Özbek sineması E. İşmuhamedov'un çalışmalarıyla başlamıştır. İlk örnek, yönetmenin 'Buluşma' (Svidaniye) adlı kısa filmidir. Sanatçı, alışıldık sinemasal yapının dışına çıkarak zengin lirik anlatım tarzıyla, yeteneğiyle, görüş ve düşünceleriyle, renkli kişiliğiyle herkesi şaşırtmıştır. E. İşmuhamedov, bir sonraki çalışması 'Zariflik' (1966) filminde de aynı anlayışı uygulamıştır. Film üç öyküden ibarettir. En başarılısı da hüznün ve duygu içeren, gençlerin sevgi ve neşe dolu

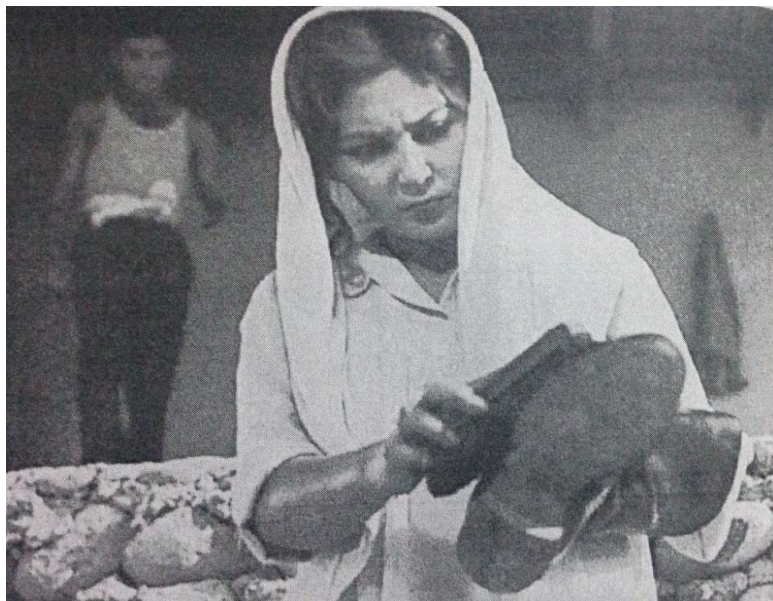
²² 'İskusstvo Kino' (Sinema Sanatı), dergi, No 12, 1975 y, s. 88.

oyunlarını gösteren birinci bölüm olmuştur. 'Zariflik' filmi dramaturjisiyle diğer çalışmalarından farklıdır. Alışılmış, sert konuları reddeden yönetmen filmde sevinci, iyiliği, sevgiyi göstermiştir.

Yönetmenin sonraki filmi, senaristliğini O. Ağışev'in yaptığı 'Beyaz Beyaz Leylekler' (1966) olmuştur. Filmde, Özbek halkının hayatı, gelenek ve görenekleri ele alınmış; kendine özgü bir drama kurulmuştur.

26. Zariflik

27. Beyaz Beyaz Leylekler

Dönemde adından çokça bahsedilen bir sonraki yapım, ‘Sevgililer’ (1968) filmi olmuştur. E. İşmuhamedov’un bu filmde birlikte çalıştığı, Damir Salimov, senarist O. Ağışev, görüntü yönetmeni D. Fathulin ve Davran Salimov sinema sektörüne yeni adım atmışlardır. Filmde, eski, basit egzotik yapıdan vazgeçilip modern hayata yeni bir yaklaşım biçimi getirilmiştir. Filmin konusu; gençlerin sevgi dolu, heyecanlı hayatı kısaca bölünemeyen bir aşk hikayesi hakkındadır.

28. Sevgililer

Sinema yazarı D. Teşabayev sinema sektörü ile ilgili şunları belirtmiştir: *‘Ülkenin sinema sektörü bu dönemde olgunlaşmakla birlikte, yaratıcı nitelikte çalışmalar zor elde edilmiştir. Yenilikler, Özbek sinemasına hep açık açık girmemiştir ama gizlice girdiğinde de yapılan çalışmalarda kendini belli etmiştir.’*²³ Bunlara örnek olarak: komedi olan A. Hamrayev’in ‘Nerdesin Benim Zülfiyem’ (1963), savaş konulu film Z. Sabitov’un ‘General Rahimov’ (1967), devrimi ele alan H. Ahmar’ın tarih konulu ‘İntegral’ (1959) filmleridir.

Genel olarak bakıldığında 1960’lı yıllar şiirsel Özbek sineması dönemidir. Dönemin sonuna doğru ise bu akım etkisini kaybetmeye başlamıştır.

²³ Bkz. (16), TEŞABAYEV, s, 114

1960'lı yılların sonunda sinemada yeni bir tür oluşturan tarihi-devrimci macera filmleri öne çıkmaya başlamıştır. Türün ilk örneği 'Kızıl Kumlar' (1969) olmuştur. Filmin yönetmenliğini A. Akbarhodcayev ve A. Hamrayev, senaristliğini de İ. İkrarov ve A. Makarov yapmıştır.

Özbek sinemasının tarihi süreçte sanatsal araştırmalarına yeni bir adım da A. Hamrayev'in 'Olağanüstü Komiser' (1969) filmiyle atılmıştır. Yaşanan yılların, belgesel tarzında üretilen en iyi yerli ve yabancı çalışmaları kullanılmıştır. Özbek sineması için filmin hayati değeri aslında geçen yılların en orijinal, tarihin gerçeklerini yansıtan çalışması olmasıdır. Bu film Hamrayev'in daha sonraki ürünleri için büyük bir ivme olmuştur.

29.Olağanüstü Komiser

Özbek sinema tarihinde önemli olaylardan biri de 'Uluslararası Taşkent Film Festivali'dir. Sloganı 'Barış, sosyal ilerleme ve halkın özgürlüğü için'. Festival 1970 yılı hariç her iki senede bir yapılmıştır, ilk Goskino SSCB (Devlet Sineması), SSCB Sinemacılar Birliği (Soyuz Kinematografistov) ve Goskino UzSSC beraberliğinde 1968 yılında gerçekleştirilmiştir. Film festivalinde Asya, Afrika ve 1976 yılından itibaren Latin Amerika sinemacılarının yer aldığı dünyanın en büyük

Sinematografistler Forumu olmuştur. İlk festival açılışı Kamil Yarmatov'un 'Asya Üzerinde Fırtına' filmi ile yapılmıştır.

3.5. Özbek Sinemasında Olgunluk Dönemi, 1970 – 1990 Yıllar

Bu yıllarda zaman hızla değişmiştir. Bunun sosyal hayat, çevre ve sanayinin gelişmesi ve yenilenmesinde büyük payı vardır. Hızlı bir şekilde ülkede kalabalık şehirler ve sanayileşme yükselmiştir. 1970'li yıllarda Özbek sineması belgeselcileri de bu gelişmeye ve yenilenmeye aktif bir şekilde katılmıştır. Çalışmalara doğal tematik tarz ve türde geniş bir yelpaze hakimdir. Stüdyolarda birlikte çalışansavaş kahramanları M. Kayumov, A. Tursunov, A. Saidov ve yeni nesil sinema ustaları N. Gibalaeviç, R. Rahimbayev, Ş. Şaripcanov, S. Dovletov, V. Pagosyan, D. Salimov, G. Babacanov, T. Nadirov, A. Karimov, M. İsmailov, A. Azimov gibi yönetmenler çalışmalar yapmışlardır.

*'Özbek Sinema Stüdyosunda, 5-6'sı uzun metrajlı, diğerleri belgesel, popüler-bilimsel tarzda olmak üzere yılda yaklaşık 50 film üretilmiştir. Ülkede her geçen gün gelişmekte olan modern toplum hayatı ile emek ve iş dünyasını ele alan konulara yer verilmiştir.'*²⁴ Bunlar, çoğunlukla ülkenin şehirlerini, insanlarını, çağdaş yaşam biçimlerini perdeye yansıtan özelliğe sahiptir. Değişim, verimliliği arama işlemlerinin özelliği bütün ülke sinemasına yansımıştır. Bu arayış, uzun metrajlı filmleri de doğal olarak etkilemiştir. 1970'li yılların sinemacıları parti kararlarını analiz eden yoğun çalışmalarıyla biriktirdikleri deneyimle örgütsel ve yaratıcılık dönemini yorumladıklarından, beyazperde sanatı daha yüksek taleplerinin olduğu gergin zamanlar yaşar.

Prof. T. İsmailov konuya ilişkin olarak şunu belirtmiştir: *'Özbek sinema sanatının zirveye ulaştığı dönem, 1970-1980 yıllarıdır. Bu yılları Özbek sinema sanatçılarının yükseliş devri olarak kaydedebiliriz. Sovyet Özbekistan'ı sinema*

²⁴ H. ABUL-KASİMOVA, 'Rojdenie Uzbekskogo Kino', Taşkent, 1965. s, 65

*sanatının yenilenme süreci 1970'li yılların başlarında hızlandı. Bu süreci Özbek sinemasının rönesansı olarak değerlendirebiliriz.*²⁵

Özbek sinemasının modern örnekleri olarak belirlenecek bu dönem filmleri, daha öncekiler gibi büyük sanatsal başarılar elde eden Uzbekfilm stüdyosunun çalışmaları arasındadır. Dönem sinemacıları halkın sorunlarını önemli görmüş, onların manevi ihtiyaçlarını, sosyal beklentilerini beyazperdeye yansıtmıştır. Teknik, estetik kaliteye sahip, modern temalı, gerçekçilik taşıyan çalışmalara 'Seni Bekliyoruz Delikanlı' (1971), 'Benim Aziz Adamım' (1972), 'Buluşmalar ve Ayrılıklar' (1973) gibi filmleri örnek göstermek mümkündür.

'Seni Bekliyoruz Delikanlı' filminin yaratıcıları, yönetmen R. Batırov, senaristleri A. Konçalovski ve E. Tropinin'dir. Filmin içeriği, gerçeklik ve halkın günlük hayatıyla ilişkili olup geniş bir seyirci kitlesi üzerinde heyecan ve olumlu tepki yaratmıştır. Yaşamı onaylayan şiirsel ve dinamik öyküsü, insanların ilişkileri, dostluğun ve işçi sınıfının çıkarları izleyenleri kendine bağlamıştır.

30. Seni Bekliyoruz Delikanlı

1972 yılında çekilen 'Benim Aziz Adamım' filmi çağdaş hayata ait olup, bir otoparkta çalışan genç şoförler hakkındadır. Yönetmen R. Batırov ve senarist O.

²⁵ Bkz. (20), İSMAİLOV, s, 72.

Agişev; filmde, hayatın insanlara neler yaşattığını ele almışlardır. Film, güçlü bir mesleki dayanışmanın yani sinemacı grubunun başarısıdır.

E. İşmuamedov'un 1973 yılında çektiği 'Buluşmalar ve Ayrılıklar' filminin öyküsü, bir helikopter pilotu ile bazı nedenlerden dolayı ülkeyi terkeden göçmenlerin sınır dışında buluşmaları hakkındadır. Sinemacılar filmde, insanın vataniyle olan bağlılığına, manevi sorumluluklarına yer vermişlerdir.

31. Buluşmalar ve Ayrılıklar

Modern Özbek sineması geçmiş dönemlerden gerek teknik kalite gerekse sanatsal seviyesiyle farklıdır.

Devrim sonrası yönetmenlerinden Şuhrat Abbasov (1931-), daha önce çektiği filmlerde kazandığı başarıyı bu dönemde de sürdürmüştür. 1970'li yılların başında çıkan 'Aşk Dramı' (1971) filminde de büyük ilgi görmüştür. Film, devrim sonrası gelişmeleri kapsama almış ve gerçekçiliğiyle ön planda olmuştur.

Bu dönemde ağırlıklı olarak güncel sorunlara yer verilmiştir. Tekrarlanan konulara rağmen film sayısı azalmamıştır. Alışılmışlığın kalıplarından kurtulamayan sanatçılar için artık mesleğe hakim olmak, estetik ve biçimsel açıdan modern formlar yaratmak, seyirciyi şaşırtmak zorlaşmıştır. Film, kendinde pırıltı taşıyan insani ve sosyal tutkuları, seyirci bilincine hitabı, toplu aktivitelere bir çağrı olmuştur. Özbek

sinemasının usta yönetmeni Ş. Abbasov tam da bu noktada modern sinemaya uygun yapıda ‘Ebu Reyhan Biruni’ (1974) adlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. İki bölümden oluşan film, isminden de anlaşılacağı gibi dünyaca tanınmış bilim adamı Ebu Reyhan Biruni’ye adanmıştır. Filmde; eğitimci ve büyük bilim adamının edebiyat hayatı, yaşam mücadeleleri anlatılmıştır ki bu onun sadece hükümdarlar ve zorba yöneticilerle olmayıp kendisiyle de olan mücadelesini içermektedir. Biruni’nin çocukluk yıllarından hayatının son yıllarına kadar olan süre anlatılmıştır. Meslektaşları tarafından beğenilen Abbasov’un filmi, o yıllarda Özbek sinemasının fenomeni olmuştur. 1976 yılında ‘Tüm Sendika Sinema Festivali’nde gösterilmiş ve sonrasında Tahran’da 1977 yılında ‘Altın Yunus’ ödülü almıştır.

32. Ebu Reyhan Biruni

Tarihi güçlendirme ve yakınlaştırma girişimleri, bu dönem açısından geçmişe bakmak, K. Yarmatov’un 1973’de çektiği ‘İnsanlar Arasında Yalnız’ filminde de başarılı bir şekilde beyazperdeye yansımıştır. Yarmatov’un yapım ilkeleri, parlak ve dinamik öykülere, zengin ve anlamlı sinema diline, güçlü romantizm temalarına bağlı kalmasıdır. Diğer filmlerde olduğu gibi burada da kahramanın olağanüstü gücü ve iradesi ön plandadır.

1970’li yılların başlarında Y. Agzamov’un iki filmi çıkmıştır. Filmler; 1938’de aydınlara ve toplum önderlerine uygulanan kıyım ve sürgünde önce idam edilip sonra yargılanan ünlü Özbek yazarı Abdulla Kadiri’nin eserlerinden uyarlanmıştır. Bunlar ‘Geçen Günler’ (1970) ve ‘Karanlıktan Kaçış’ (1974)’tır. ‘Geçen Günler’ adlı filmde romana bağlı kalınmış; halkın yaşamı, psikolojisi ve yönetmenin feodal toplumu iyi bilmesi perdeye yansıtılmıştır. Abdulla Kadiri eserinde Rus işgali öncesinde Türkistan’ın sosyal durumunu, hanlıkların ve feodallerin adaletsiz yönetimlerini, yaklaşan Rus işgali tehlikesini ortaya koymuştur. ‘Geçen Günler’, Özbekistan için yalnız bir film değildir, Özbek tarihinin de ilk romanıdır.

33. Geçen Günler filminin afişi

Agzamov’un ikinci çalışması ‘Karanlıktan Kaçış’ filmi olup, A. Kadiri’nin ‘Altardan Gelen Akrep’ romanından uyarlanmıştır. Filmde dramatik bir aşk öyküsü, zorbalara kafa tutan cesaretli ve zamanın ileri görüşlü insanları anlatılmıştır.

34. Geçen Günler filminin kahramanları: Atabek ve Gümüş

Tarihi, devrim konulu filmlerin de var olduğu bu dönemde U. Nazarov'un 'Ateşli Sahil' (1971) filmi çekilmiş ve 1920'li yıllara adanmıştır. Film, basmacılarla yaşanan kavgada hayatlarını kaybeden komsomollar (genç komünistler) hakkındadır. Devrimi yansıtan başka bir çalışma ise K. Yarmatov'un 'Yakın ve Uzak Yıllar' (1976) adlı yapımıdır. Filmde, Harezm'de Sovyet hükümetinin kuruluşu anlatılmıştır. Daha farklı, romantik ve maceracı geleneklerle işlenen iç savaş temalı bir film de R. Batırov ve Yugoslav yönetmen C. Ristiç'in çektiği 'Aşk ve İntikam' (1978)'dir. Film, entrikanın ve heyecanın ağırlıklı olduğu bir yapıda karakterize edilmiştir. A. Hamrayev'in 'Korkusuzca' (1971) ve 'Yedinci Mermi' (1972) adlı filmlerinde de yine tarihi ve devrim konuları işlenmiştir. 'Korkusuzca' filminde Özbek kadınlarının içinde buldukları sosyal sorun ve baskılardan azat edilmeleri ilk kez cesur bir şekilde ele alınıp çözümlenmektedir. Film ve yönetmen ile ilgili Gürcü kökenli gazeteci yazar G. Lomidze, şu yorumlarda bulunmuştur: *'Oyuncuların Hamrayev'le çalışmaları çok rahat ve kolaydı, tabi bu rahatlık filmlerine başarıyla yansımıştı. 'Yedinci Mermi' filmi bir macera türünde çekilmişti ve Sovyet hükümetinin Türkistan'da oluşumunu, basmacılarla olan savaşını anlatıyordu*²⁶.

²⁶ 'Literaturnaya Gazeta' G. LOMİDZE, No 32, 1978.

35. Yedinci Mermi

Özbek sinemasının başarılı çalışmalarından bir diğeri A. Kabulov'un 'Hırçın Kız' (1971) filmidir. T. Kainbergenov'un ünlü romanı 'Karakalpak'ın Kızı'ndan uyarlanan filmin konusu, romanın güçlü yanlarını açık bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Sovyet döneminin kuruluşunda Karakalpakistan'da yaşanan olayları seyirciyle buluşturan film, oldukça beğenilmiştir.

36. Hırçın Kız

Özbek filmleri bu dönemde hız ve hareket kazanmıştır; gerek yapım ve çekim teknikleri olarak belli bir kalite düzeyine ulaşmış; gerekse görsel estetik açıdan gelişmeler kaydetmiştir. Temaları işlemek farklı ve esnek bir hale gelmiştir. Bu farklılığın yansımalarını da ‘İnsan Kuşların Peşinden Gider’ (1977), ‘Acı Orman Meyvesi’ (1975), ‘Kırlangıçlar Baharda Gelir’ (1974), ‘Hayran’ (1974), ‘Triptiks’ (1978), ‘Büyük Annem General’ (1981) gibi filmlerde görmek mümkündür.

H. Ahmar’ın çektiği ‘Kırlangıçlar Baharda Gelir’ filmi, görsel anlatım açısından yeterli olmasa da lirik yapısıyla, yansıttığı yurtseverlik duygusuyla ve yaratıcılarının samimi yaklaşımlarıyla seyircinin ilgisini çekmiştir. A. Hamrayev’in masal tarzındaki ‘Hayran’ adlı çalışmasında, bir köyde yaşanan sıradan olaylar anlatılmıştır. Yönetmenin ‘İnsan Kuşların Peşinden Gider’ filmi ise dramatik kurgusu ve görsel nitelikleriyle farklı bir yapıdadır.

Özbek sinemasının ustaları A. Ahmar’ın ‘Yılın Dört Mevsimi’ (1976) ve K. Kamalova’nın ‘Başkasının Mutluluğu’(1977) filmleri incelenecek olursa, sinematografik açıdan yetersiz, edebi bir yapı yansıttıkları fark edilmektedir.

37. İnsan Kuşların Peşinden Gider

38. Acı Orman Meyvesi

Özbekistan'ın usta sinema yazarı D. Teşabayev bu dönemde yaşananlarla ilgili şunu söylemiştir: *'Uzbekfilm stüdyosunun ürünlerini analiz ettiğimizde görüyoruz ki milli sinema repertuarında önemli yeri olan; fikir tartışmalarıyla zengin; dürüstlük arayışı, dünyaya bakış açısı ve manevi karakter açısından çeşitli çatışmalar içeren filmler yer almaktadır.'*²⁷

Prof. T. İsmailov, yine dönemle ilgili olarak şunları belirtmiştir: *'1970'li yılların ortaları Özbek sinema tarihinde çok önemli ve unutulmaz bir döneme rastlar. 1975 yılı, Sovyet Özbekistan'ı sinematografisinin kurulması ve gelişimi döneminin ellinci yılının kurulmasıdır. Bu nedenle yapılan Özbek sinemasının ellinci yıl kutlamaları, Cumhuriyet'in kültür ve sanat hayatında büyük bir olay olarak kaydedilmiştir. Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti ile beraber ortaya çıkan Sovyet Özbekistan'ı sineması gelişmiş, olgunlaşmış ve Cumhuriyetle omuz omuza, birlikte ilerlemiştir. Özbek kültür ve medeniyetinin yükselmesinde sinema sanatçılarının da büyük katkıları olmuştur. Yarım yüzyıllık tarihe sahip olan Özbek sineması, Sovyet sinema kültürüne ayrılmaz bir şekilde bağlıdır. Bu yıllar milli sinemanın ortaya çıkışı, oluşum, gelişme ve filiz verme yıllarıdır.'*²⁸

Özbek sineması 1970'li yıllarda önemli olaylarla doludur. SSCB'nin yürürlüğe giren anayasası, sosyalizmin tarih içindeki kazanımlarını güçlendirmiş ve

²⁷ Bkz. (11), TEŞABAYEV, ABUL-KASİMOVA, s. 234,

²⁸ Bkz. (20), İSMAİLOV, s. 76.

sabitlemiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda sinemanın da anlam ve önemini yükseltmiştir.

1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başlarında Özbek sinemasının farklı dönemlerine ait birçok ustanın yeni eserleri beyazperdeye gelmiştir. Usta yönetmen Y. Agzamov döneme uygun filmler üretmiştir: örneğin ‘Babanın Vasiyeti’ (1979) filminde, kırsal yöre tema olarak işlenmiştir. Milli sinemacıların 1960’lı yıllardan beri süregetirdikleri köy ve kırsala yönelim meselesi içinde; tarlada çalışanların hasat elde etme mücadeleleri, yaşam karakteristikleri ve ruh dünyaları gibi ince ayrıntılar ele alınmıştır. Bunun en iyi yansıtıldığı filmlerden biri, Y. Agzamov’un ‘Büyük Kısa Hayat’ (1980) adlı çalışmasıdır. Film, bir liyakat olarak Sovyet devletinin ve Komünist Partisi’nin evladı Yuldaş Ahunbabayev’e adanmıştır.

Yaratıcılığıyla bilinen ve sinemaya büyük sevgi besleyen yönetmenlerden L. Fayziyev, ‘Vatana Hizmet Ediyorum’ (1980), ‘Ali Baba ve Kırk Haramiler’ (1980), ‘Altın Yün’ (1982) adlı filmlerini çekmiştir. Çalışmalar konu ve tür özellikleriyle birbirinden farklı yapıdadır. ‘Vatana Hizmet Ediyorum’ filmi, gerçek yaşantılardan uyarlanmıştır. ‘Ali Baba ve Kırk Haramiler’ filmi ise, bir Doğu masalını kanu alıp buradaki geleneksel yaşam kesitini heyecan verici bir tarzda perdeye getirmiştir. Hindistan ile ortak yapılmış olan bu çalışmada müzik ve danslar da ön plandadır. Hintli oyuncuların katılımıyla çekilen film, köy halkının mutluluk için yaşam mücadelesini ele almaktadır.

39. Ali Baba ve Kırk Haramiler

1970’li yılların deneyimli yönetmeni Z. Sabitov da bazı önemli filmler çekmiştir. ‘Beklenmeyen Yakın’ (1974) adlı filminde, Sovyet toplum kurallarını bozanlara karşı mücadele anlatılmıştır. Diğer filmi ‘İki Askerin Öyküsü’nde (1976) ise II. Dünya Savaşı yılları konu alınmıştır. Bulgaristan’a gönderilen, faşistlerle savaşan Sovyet askerlerinin yaşadıkları korku ve umutsuzluklar ortaya konulmuştur.

Filmlerinde şiirsellik arayışlarını devam ettiren E. İşmuhamedov da 1980’li yılların başında ‘Ümitlerimizin Kuşları’(1976), ‘Bizim Yıllar’ (1981), ‘Bir Dahinin Gençliği’ (1982) filmlerini üretmiştir. ‘Ümitlerimizin Kuşları’ filminde hayatta sevgi, bağlılık gibi insani duygular işlenmiştir. ‘Bizim Yıllar’ filminde, yetkin bir tarzda sanatsal ve estetik bir anlatım görülmektedir. Filmin konusu, aşk ve gençlik ideallerine olan bağlılık hakkındadır. ‘Bir Dahinin Gençliği’ ise, Doğu’nun önemli bilim adamı Avisenna’ya yani İbn-i Sina’ya adanmıştır. Dünyaca tanınmış, tıp ve felsefe alanlarında önemli eserler vermiş olan bu bilim insanının hayatının işlendiği filmle ilgili olarak D. Teşabayev şunları yazmıştır: *‘İşmuhammedov, filmi çekerek tarihi türde sinemanın zengin deneyimini göze alır ve başarılı bir çalışma yapar. Leningrad festivalinde birincilik ödülünü filmin kaliteli dramaturgisi kazanmıştır.’*²⁹

40. Bir Dahinin Gençliği

²⁹ Bkz. (11), TEŞABAYEV, ABUL-KASİMOVA, s, 242.

Sanat dergisinde bu dönemin yeni nesil yönetmenleriyle ilgili şunlar belirtilmiştir: *‘Özbek sinemasının bu döneminin ünlü yönetmenleri Ş. Abbasov, A.Hamrayev, E. İşmuamedov, R. Batırov, K. Kamalova ve D. Salimov’un yanı sıra kendilerini tanıtan yönetmen arkadaşları U. Nazarov, Y. Stepçuk, A.Kabulov, E. Haçaturov ve yeni çıkan ikinci yönetmen unvanını taşıyan M.Agamirzayev, Y. Bazarov, Z. Royzman ve M. Agamirzayev sinema hayatına katılmışlardır.’*³⁰

Prof. T. İsmailov bu yıllarda sinema sektöründe olan yenileşme ile ilgili şunları yazmıştır: *‘Bu yıllarda Sovyet hayatında baş gösteren yenileşme süreci sinema alanında da ciddi bir gelişmeye sebep oldu. Sovyet insanının hayatının yenileşme süreci ve bu süreç içinde meydana gelen olaylar, filmcilere de zengin malzeme oluşturdu. Siyasi olarak etkili, günlük problemleri ortaya koyan, sosyal kaygıların dramatizmini aşan, milli geleneklere uygun eserler meydana çıkmaya başladı.’*³¹

1980’li yıllar sürecinde, Uzbekfilm stüdyosunda kırka yakın uzun metrajlı film çekilmiş olduğu görülmektedir. Devrim dönemi hakkında çekilen M. Mirzayev’in ‘Öfkeliyken Ateş Etme’ (1980), Z. Sabitov’un ‘107. Emre Göre Devrim’ (1981), Y. Agzamov’un ‘Parola Regina Otel’ (1983), Ş. Abbasov’un ‘Alevli Yollar’ (1975) belirtilebilecek önemli filmlerdir. Bu dönemde ülkede yaşanan değişimler yine sinemayı bire bir etkilemiştir. Gençlik sorunları ve gençlerin hayatıyla ilgili konular özellikle yönetmenlerin ilgi odağı olmuştur. Gençliğe adanan filmler arasında, R. Batırov’un ‘Delikanlının Dönüşü’ (1980), K. Kamalova’nın ‘Torunumuz Polistir’ (1983) adlı filmlerini saymak mümkündür. M. Abzalov’un ‘Gelinlerin İsyanı’ filmi ise, ilginç bir komedi örneği olarak kayıtlara geçmiştir.

80’li yılların sonu 90’lı yılların başında gerçekleştirilen filmlerde ele alınan konular birbirleriyle çelişkiler içerecek yönde işlenmiştir. Yani karakterlerin iyilik ve dürüstlük inançları ve bunların yıkılışı, mutluluk ve mutsuzluğun birarada yaşandığı filmler çekilmiştir. Senaristliğini J. İshakov ve yönetmenliğini E. İşmuamedov’un üstlendiği ‘Şok’ filmi, senaristliğini A. Türikov ve yönetmenliğini S. Nazarmuhamedov’un üstlendiği ‘Kurtlar’ filmi ve D. Fayziyev’in ‘Siz Kimsiniz?’

³⁰ ‘İskusstvo’ (Sanat), dergi, No 3, Taşkent, 1987 y.

³¹ B.k.z. (20), İSMAİLOV s,93.

(1988) ile A. Fathulin'in 'Ucube veya Daha Ne' (1983) adlı yapımlarını bu alanda saymak mümkündür.

Dönem sonunda yani 1989'da Ş. Abbasov, meslek hayatında elde ettiği başarıyı, çektiği 'Küçük Adam Büyük Savaşta' filmiyle yeniden tekrarlar. Film, İkinci Dünya Savaşı'nı anlatmaktadır. 1990'larda İ. Ergaşev'in çektiği 'Mucizeli Kadın' filmi de, müzikal yapı içermekte olup, bir köy halkının hayatından bahsetmektedir. M. Abzalov da, bu dönemdeki ilk çalışmasını, konusunu bir kadın karakter üzerinden irdelediği 'Maysara'nın Hileleri' (1990) adlı yapımla gerçekleştirmiştir. Hamza Hakimzade Niyazi'nin aynı adlı romanından uyarlanan film, komedi tarzında çekilmiştir.

Bu dönem yani 80'li yıllar Sovyetler Birliği'nin de son yıllarıdır. Rus lider M. Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra, bütün Sovyet Birlikleri Cumhuriyetlerinin hem idari, hem ekonomik durumları karışmıştır. Bu karışıklık sinemada da etkisini göstermiştir. 1986 yılı Mayıs ayında '6.Sinemacılar Sendikası Kongresi'nde Goskino (Devlet Sineması) yapımlarının seçim ve değerlendirilmeleriyle ilgili olarak bir araya gelinmiştir. Toplantıda bazı ülkeler arasındaki anlaşmazlık ve siyasal açıdan yaşanan bunalım yılları sebebiyle, tüm cumhuriyetlerin sinema sektöründe yoğun karışıklıklar belirmiştir. 1991 yılından sonra Federal Sansür kalkmış, Moskova'nın sinemalara tahsis ettiği devlet bütçeleri yenilenmiş ve özel destekle takviye edilmiştir.

4. BAĞIMSIZ ÖZBEKİSTAN CUMHURİYETİ VE ÖZBEK SİNEMASI

4.1. Bağımsız Cumhuriyet Döneminde (1990-2000) Yıllarındaki Özbek Sinemasının Gelişmeleri

Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılmasıyla bütün birlik Cumhuriyetlerinde çok yönlü bir yıkım gerçekleşmiş, bu yıkım devletlerin özellikle ekonomik açıdan düşüşüne neden olmuştur. Elbette devleti etkileyen her tür koşul ve değişim sinema sanatını da etkilemiştir. Ekonomik alandaki düşüş, Rusya sinemasını da aynı Orta Asya sinemalarını etkilediği gibi etkilemiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ‘Mosfilm’³² Sovyet döneminde yaptığı filmler kadar iyi bir çalışma süreci yaşayamamıştır.

Özbekistan’a sinemanın girişi, Rusya’da komünistlerin yönetimi ele geçirdiği ve Çar Rusya’sının bıraktığı yerden Türkistan’ın işgalinin devam ettiği yıllardadır. Lenin döneminde (1917-1924) halklara kendi kaderlerini tayin etme hakkını verme vaadinde bulunan Sovyetler Birliği yönetimi sözünden dönerek Türkistan’ın işgalini tamamlamış; birlik olup mücadele edemeyen hanlıkların yerine kabileci etnik anlayışa dayalı yeni uydu devletler kurmuştur. Onların kendisi için değil Sovyetler Birliği için çalışması gerektiği düşünülerek buğday yerine pamuk ekimi yaptırılmış; petrol ve gaz kaynakları boru hatlarıyla Rusya’ya bağlanmıştır. Stalin’in 1927’de başa geçmesiyle daha büyük bir baskıyla halkların üzerine gelen yönetim, halkı sindirmiş ve tekrar uyanmasını sağlayacak aydınları da yok etmiştir. Sovyetler Birliği 1920’li yıllardan itibaren sinema ve edebi faaliyetlere büyük önem vermiş; güzel sanatların her türünü ve hatta sporu ideolojik bir araç olarak kullanmıştır. Bütün bu faaliyetler sömürge halklarının milli duygularını ve bağımsızlık özlemini yok edememiştir. Sovyetler Birliği eğitim sistemiyle yetişen ve Komünist Partisi’nin yerel organlarında görev alan bürokrat ve aydınlar, buldukları ilk fırsatta yani 1991 yılında ülkenin bağımsızlığının ilan edilmesi yönünde karar vermişlerdir.

³² ‘Mosfilm’ -1924 yılında kurulan Rusya ve Avrupa’nın en büyük film stüdyosudur

Bağımsızlığın kazanılması, Özbekistan sineması için dünya sinemasında özgün bir yer edinmesini sağlarken bu durum özellikle teorik düzeyde tarihi ve sanatsal konuların araştırılmasında önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Prof. T. İsmailov kitabında gözlem ve intibasını şu yönde belirtmiştir: *‘Özbekistan Cumhuriyeti 1991’de bağımsızlığını elde ettikten sonra, eski Sovyet Birliği’nin bileşiminde olan diğer ülkelerde olduğu gibi, Özbek sinemacıları da zor, sıkıntılı günler geçirdi. Bugün yeni filmler üretmek için destekleyici bulmak, finans kaynağı aramak gerekmektedir. Özgürlük kazanmış ‘Uzbekfilm’ stüdyosunda, 1991 yılından itibaren eski Sovyetler Birliği’ndeki tüm stüdyolarda olduğu gibi, ilkbahar yağmurundan sonra ormanda çıkan mantarlar gibi birçok özel film yapım şirketi ortaya çıktı. ‘Uzbekfilm’in teknik imkânlarından ve tecrübesinden yararlanarak ‘Yıldız’, ‘İnsan’, ‘Kino Aktör’, ‘İman’, ‘İrsfilm’, ‘Novda’, ‘Şod’, ‘Mardona’, ‘Fayzifilm’, ‘Namuna’, ‘Ebdu’, ‘Stüdyo-5’, ‘Mimar’ gibi mikro stüdyolar kuruldu. Bu stüdyolar, 1991-1995 yılları arasında birçok ilgi çekici temaya el atıp otuza yakın kısa ve uzun metrajlı, konulu film ürettiler’³³.*

Özbek sinemasının dönemdeki en önemli örneklerinden biri ‘Abdullacan ya da Steven Spielberg’e Bağışlanıyor’ (1990-1991) filmidir. Bağımsızlık öncesi çekilen ve bağımsızlık sonrası gösterimi yapılan tek çalışmadır. Yönetmenliğini Zülfikar Musakov’un (1958 -) üstlendiği filmin görüntü yönetmenliğini Talgan Mansurov yapmıştır. ‘Vatan Stüdyosu’ tarafından çekilen filmde, Steven Spielberg’e gönderilen ve köyde ne olup bittiğini anlatan mektup ve bir UFO’nun köye düşüşü konu edilmektedir. Fantastik komedi tarzındaki film, uzaylı bir çocuğun macerasını anlatmaktadır. Uzaylı çocuğu köyün muhtarı Bazarbay Narmatov bitkin ve yaralı halde bulur ve evine götürüp iyileştirir. Bazarbay köylülere çocuğun uzaylı olduğunu söylemez ve herkes onun evlilik dışı olan çocuğu zanneder. Çocuğa Abdullacan ismini verir. Bazarbay ve Abdullacan köylüler tarafından sevilir, köylülere her türlü yardımı yapan Abdullacan dünyadaki hayatı sevmeye başlar. O sırada devlet tarafından o bölgede UFO kazası olduğu belirlenir ve uzaylıyı aramaya başlarlar. Köy üzerinde bir süre helikopterlerle aramalar yapılır. Abdullacan’ı öz oğlu gibi

³³ Bkz (20), İSMAİLOV, s.103.

seven Bazarbay onun bulunmaması için elinden gelen her şeyi yapar. Film, seyircinin ilgi ve beğenisini kazanmıştır.

41. Abdullacan ya da Steven Spielberg'e Bağışlanıyor

İskusstvo dergisinde Bağımsız Özbek sineması hakkında şunlar belirtilmiştir: *'Son 20 yılı aşkın süreçte milli sinemanın yeni bir gelişmesi, bir aşaması olmuştur. Yapısal olarak Özbek sineması belgesel, animasyon, çocuk sineması, konulu filmler ve diğer türler olmak üzere başlangıç dönemlerindeki formatını korumuştur.'*³⁴ 1990 yıllarının başında finansman eksikliği ile ilgili sorunlar belirgin hale gelmiştir. Elbette ki bu durum sinemayı olumsuz yönde etkilemiştir. Sektör önemli sayıda seyirci kaybetmiştir. Sinema yapıcılığının Özbekistan'da 1990'lı yıllarda yeniden başlaması, bütün Sovyet sonrası ülkelerini etkileyen ekonomik kriz nedeniyle çok kolay olmamıştır. Ancak 90'ların ortasında milli sinemanın durumu devletin desteği sayesinde düzelmeye başlamıştır. Dönemde özellikle sanatta sosyalist gerçekçilikten kopuş sinemada da karşılığını bulmuştur. Eski ideolojik şemalara alternatif arayışlar başlamış, yeni film çalışmaları yapılmıştır. Toplumun bu sosyal geçiş sürecinde sinemanın kendi yaratma zorluklarını karşılaması zaman almıştır.

Dönemin bir diğer önemli gelişmesi, film yapımcılarının yaratıcılıklarını ifade etmedeki katı kuralların kaldırılması, film yazarlarına vizyon alanını genişletme

³⁴ 'İskusstvo' Dergisi, Taşkent, 2014

özgürlüğü tanınması, filmlere yönelik esnek bir dil seçme ve kullanma hakkı verilmesi olmuştur. Sosyalist gerçekçilik ilkeleri ise, üniter devletin genel emirleri doğrultusunda, tüm sanatsal yapılarda ve kültür alanlarında reddedilmiştir. Dolayısıyla yaratıcı düşünce ve ifade özgürlüğü, ulusal sinema alanında da bir öncelik olarak ilan edilmiştir. Böylesine bir tarihsel süreçte sinemanın kendi geçmişine hitabı ve kahraman arayışı, daha özgün, özgür ve samimi bir yönelime dönüşmüştür. Kısaca ifade etmek gerekirse bu durum, bağımsızlıkla başlayan süreçte Özbek sinemasının önemli ve vazgeçilmez bir özelliği haline gelmiştir.

Sabir Nazarmuhamedov'un (1948 -) 'Tek Hatıra' (1998) , Yusuf Rozikov'un (1957 -) 'Orator'(1998) ve 'Sayın Baykendjaev' (2002) filmleri kader konusunu özgün bir tarzda ve sanatsal açıdan güçlü bir düzeyde yansıtan yapıya sahiptirler. 90'ların başında İsamat Ergaşev'in (1945 -) 'Taş İdolü', Yusuf Azimov'un (1948 -) 'Şafaktan Sökerken'(1993) filmleri tarihi içerikli olup Sovyet efsane geleneğiyle ilgiliyken, daha sonra 90'ların ikinci yarısında bu yapı değişmiştir. İlk başta keskin olan sosyal ivme zamanla giderek kaybolmuştur. Daha çok tarihsel ve biyografik filmler üretilmiştir. Bunların içinde Bako Sadıkov'un 1995 senesinde çektiği 'İmam Al-Buhari' filmi, İ. Ergaşev ve Bako Sadıkov'un (1941 -) 1996'da çektiği 'Büyük Emir Timur' (1998) filmlerini saymak mümkündür.

Birçok sinemacının filmlerinde ele aldıkları konularda dolaylı bir anlatım, sınırlı bir ifade şekli görülmektedir. Beyazperdenin bu dönemde her türlü yöne meyilli olduğunu açıkça söylemek mümkündür. Örnek olarak Z. Musakov'un 'Abdullacan' (1991), 'Bomba' (1995), 'Gökyüzündeki Çocuklar' (2002), Nazim Abbasov'un (1958) 'Fellini' (1999), 'Aydınay' (2008), Turaniyaz Kalimbetov'un 'Aral - Sevincim Benim' (2007) gibi filmleri hem ironik hem de komik bir yapıyı yansıtmalarıyla öne çıkmaktadır.

Z. Musakov güçlü sanatçı kişiliğini ve yaratıcılığını 1995 yılında çektiği 'Bomba' filminde de göstermiştir. Bir komedi olarak yapılan 'Bomba' Rus dilinde çekilmiştir. Film, dünyada ne olup bittiğinin farkında bile olunmadığı bir köy hayatını ve kültürünü anlatmaktadır. Kahramanı, basit bir köylüdür. Genç bir kız babası olan Halmat tarla işleriyle uğraşmaktadır. Kızının çok çekingen bir yapıya sahip olması Halmat'ı çok endişelendirmekte ve ona iyi bir damat adayı bulmaya

çalışmaktadır. Birgün Halmat'ın tarlasına bomba düşer ve bomba, kızı tarafından fark edilip polise haber verilir. Kaderin birleştirdiği nokta ise, bombanın düştüğü tarlada genç polis ve Halmat'ın kızının birbirine aşık olmasıdır.

42. Bomba

Z. Musakov'un bir başka ilginç filmi, 1998'de çektiği 'Küçük Şifacı' olup hem büyüklerin hem küçüklerin gönüllerini kazanmıştır. Filmin ilginçliği, küçük erkek çocuğun büyük bir güce sahip olması ve bu gücünü ve tedavisi olmayan hastaların iyileştirilmesinde kullanmasıdır.

43. Küçük Şifacı

XX. Asr Gazetesinde tarihi konulu filmlerle ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır: *‘Özbekistan’ın bağımsızlığa kavuştuktan sonraki ilk tarihi-biyografik filmleri, B.Sadikov’un 1995’te ‘İmam Al-Buhari’ ile B. Sadikov ve İ. Ergaşev’in 1996’da çektiği ‘Büyük Emir Timur’ olmuştur.’*³⁵

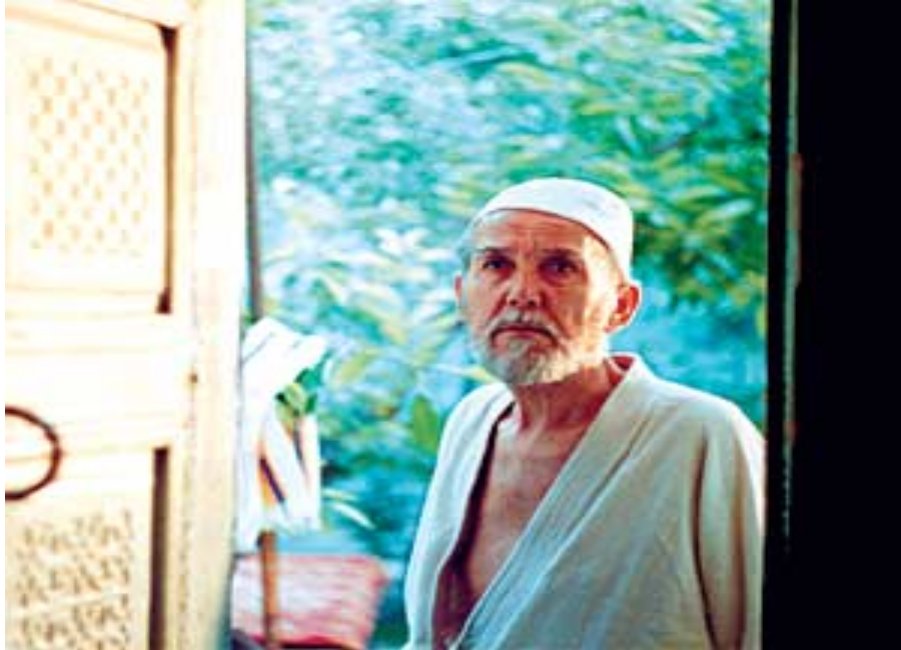
Görüntü yönetmenliğini Rifat İbragimov’un yaptığı ‘Büyük Emir Timur’ (1998) filmi, Emir Timur’un doğumunun 660. yıldönümüne adanmıştır. Filmde, Emir Timur’un kişiliğinin oluştuğu 18 yaşından 34 yaşına yani Maveraünnehir’in hükümdarı olana kadarki yaşamı ele alınmıştır. Büyük özenle çekilen film, gişede önemli bir başarı göstermiştir.

³⁵ ‘XX. Asr’ Gazetesi, Ağustos, 2001

44. Büyük Emir Timur

Bağımsız Özbek sinemasında üretilen önemli filmlerden bir diğeri, 1998 yılında yönetmen S. Nazarmuhamedov ve görüntü yönetmeni Uluğbek Khamrayev'in (1970 -) çektiği 'Tek Hatıra' adlı yapımdır. Film, senarist ve yazar Hayreddin Sultanov'un bir öyküsünden uyarlanmıştır. Konusu, film kahramanının eşi ve oğlunu kaybettikten sonra geri kalan hayatında yaşamın anlamını arayışını anlatmaktadır.

45. Tek Hatıra

‘Orator’ (konuşmacı) filmi ise bağımsızlık döneminin en iyi filmlerindedir. 1999 yılında yönetmen Y. Razıkov ve görüntü yönetmeni U. Khamrayev tarafından çekilmiştir. Film, 1999 yılında iki ödül birden kazanmıştır. Bunlar; Grand-Pri ‘En İyi Uzun Metrajlı Film’ ve Rusya’da verilen ‘Sinemacılar Loncası’ (Gildiya) ödülleri. 2000 yılında da Buhara’da ‘Özbek Sinemasının En İyi Senaryosu’ ödülünü almıştır. Konusu, üç eşi olan filmin kahramanının ailesini korumak için Bolşeviklere hizmet etmesiyle ilgilidir. Kahramanın güçlü bir orator (öncü) olması Kızılların onu kabul etmesi ve ilgi göstermesini sağlar. Özel hayatından kaynaklanan güçlükler ve Oratörlüğü birlikte yürütmesiyle olaylar karışır. Film seyircinin ilgi odağı olmuştur.

Aynı yıl çekilen N. Abbasov’un filmi ‘Fellini’, Karakalpak³⁶ şehirlerinden birinde bulunan ve son yıllarını geçiren bir sinema salonunu anlatmaktadır. Filmde; adeta hayat durmuş, Aral gölü kurumuş, şehirde yaşayan Fellini lakabındaki sinema salonu sahibi ve aynı zamanda teknisyeni bir kişinin hayatı konu alınmıştır. Fellini sinemayı çok sevmektedir ancak eşi onun bu sevgisini anlamamaktadır. Çünkü bu meslek para kazandırmamaktadır. Bir gün şehre bir sinema ekibi gelir ve Fellini elinden geldiği kadar onlara yardım eder. Bu esnada Fellini’nin çektiği filmi sinema ekibi izler ve Fellini’nin hayatı değişir. Film çok başarılı olmuştur. 1999’da ‘Avustralya Film Festivali’nde Büyük Ödül (Grand-Pri) kazanmış, 2000 yılında ise ‘Varşova Film Festivali’nde ödüllendirmiştir.

Y. Razıkov’un bir sonraki filmi, 2002 yılında çektiği ‘Sayın Baykendjaev’dir. Film, A. Abdurazzakov’un piyesinden uyarlanmıştır. Konusu, 80’li yılların sonunda bir ilçe merkezinde uluslararası bir mezarlığın acilen kurulması için gelen bir emirle ilgilidir. Emir; mezarlıkta Rus, Özbek, Kırgız ve Kazakların yıldız şeklinde yan yana gömülmeleri içindir. Ve bu görevi, yetimhanede doğan saf ve yufka yürekli, her merasim ve bayramda Lenin rolüyle tanınan Baykenjayeve’ verirler. Film, 2003’te Rusya’da Lonca ödülünü kazanmıştır.

³⁶ Özbekistan’da, Aral gölünün güneyinde bulunan Karakalpak Özerk Cumhuriyeti’nde yaşarlar ve Kıpçak’ça ya yakın bir dil konuşurlar.

46. Sayın Baykenjaev

4.2. 2000'lerden Günümüze Özbek Sinemasında Değişen Şartlar

Günümüz Özbek sineması Bağımsızlık öncesi sinemasıyla karşılaştırılırsa en güzel ve başarılı Özbek filmlerinin Sovyetler döneminde çekildiği görülmektedir. Günümüzdeki yapım ve üretim kapasitesi daha fazla olmasına rağmen başarılı film sayısı o düzeyde değildir. Bu durumun nedenlerini, ekonomik sıkıntıların yanı sıra senaryo yazarı, yönetmen, görüntü yönetmeni, oyuncu vs. başta olmak üzere yeterince deneyimli ve güçlü yapım ekiplerinin bulunmamasıyla açıklamak mümkündür. Yönetmenlerin yılda yaklaşık yedi film ürettiği bir süreçte çekilen filmlerin ne kadar estetik kaygılar yansıttığı da şüphelidir. Çünkü film konuları neredeyse hep aynı olup sadece kahramanlar ve olaylar biraz farklılaşmaktadır. Çoğunlukla aile yaşamı, aşk hikayeleri konu alınmaktadır. Tarihi temalarda, farklı konularda ise yok denilecek kadar az üretim yapılmaktadır. Özellikle yüksek bütçe gerektiren bu tür filmlerin yapılması sinemacıları ürküten bir etken olmuştur.

Bilinen sorunlardan biri, senaryo yazma konusunda yaşanan sıkıntılardır yani farklı ve ilgi çekici konuların ele alınmamasıdır. Bu konuyla ilgili İskusstvo dergisinde şunlar belirtilmiştir: *‘İlk dönemlerde Özbek sineması senaryo yazımı alanında ülkeye gelen Rus ve yabancı sinemacılardan oluşan kadrolara sahip olmuştur. Bu sinemacılar ulusal yazarların ürünlerini perdeye taşırlarken milli yapıyı ve sosyokültürel oluşumları, ülkeye özgü gelenek ve görenekleri, folklorik değerleri yansıtamamışlardır.’*³⁷ Ülkenin bağımsızlığa kavuşması iyi bir yönde sinema sektörüne yansımış ve onu adeta sarsmıştır. Yönetmenler ulusal edebiyatçıların, yazarların eserlerine yoğun bir ilgi duymaya başlamışlardır ancak bu ilginin sonucu sinema perdesine yeterince olumlu yansımamıştır. Sinemacılar, ulusal edebiyat yazarlarının içten ve gerçekçi yaklaşımlarına henüz hazır değillerdi. Ulusal ve yöresel film senaryoları yapılmasına aslında geçmiş izin vermemiştir çünkü ülkede Sovyet sosyalist edebiyatının şablon ve kalıpları hala egemendir. Sosyalist gerçekçiliğin prensipleri genellikle; film kahramanlarının iyi ve kötü karakterlere ayrılmasından ve de gerçeklerin ardını araştırma ve bunlara değinme korkusunu üstü kapalı olarak ima etmesinden geçmektedir. Dolayısıyla o dönemde yapılan filmlerdeki kahramanlar bugün hala seyircinin hafızasında yer almaktadır. Böylesine bir yapının ise modern dramaturjide karşılığı bulunmamaktadır. Bugün ele alınan konular, genellikle günlük yaşamın içinden olaylardır ve karakterler de bir kahraman formundan uzak, sıradan insanlardır. Son yılların filmleri izlendiğinde de bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Seyircide ulvi duygular bırakacak muhteşem bir kahraman izlenimi yoktur. Eskinin tek ve güçlü karakter yapısı, kahraman imajı yerine birden fazla karakter ve onlara ilişkin hayatlar perdeye gelmektedir.

Son yirmi yıl içinde filmlerin kahraman evrimi göz önüne alındığında, problemin bazı temel yönleri üzerinde durmak daha uygundur. Bağımsızlığın ilk 10 yılında yapılan ‘Kammi’, ‘Komisyoncu’, ‘Kıyamet Günü’ adlı filmlerin kahramanları ile son yılların ‘Zabarjat’, ‘Hakiki Erkeklerin Avı’, ‘Gecikmiş Hayat’, ‘Nazar’ adlı filmlerin kahramanları karşılaştırılsa, ilk olarak karakterlerin dış görünüşleri sonrasında ise karakterlerin iç dünyası fark edilmektedir. 90’ların başlarında varolan enerjik film kahramanından sonra seyirci yeni kahraman talep

³⁷ ‘İskusstvo’ Dergisi, Taşkent, 2008.

etmeye başlamış; karakterin iç dünyası, hayatla olan bağlılığı ve bütünlüğü en önemli taleplerden biri olmuştur. 90'ların sonuna doğru otantik kültürün temsilcisi olan bir yeni kahraman tipi doğmuştur. İster 'Dilhiroz' filmindeki Taştimir, ister 'Küçük Şifacı' filmindeki Daniyar olsun, bunlar geleneksel milli kültüre uygun yeni kahramanlar olarak geçmiştir.

1996 yılında çekilen 'Emir Timur' filminde yaşanan maddi zorluklardan dolayı beklenen başarının yakalanmamış olması yönetmenlerin bu tür prodüksiyonlara uzak durmalarına neden olmuştur. Tarihi konuları filme almak görüldüğü kadar kolay olmadığından bu türün gelişmesinde mesafe alınmamıştır. Günümüz sineması, Özbek yazarı Ali Khamrayev'in Özbek Sanat dergisinde dediği gibi '*mahalle filmi*'³⁸ seviyesindedir. Oysa devlet sinemaya ilgi göstermekte ve filmlere bütçe ayırmaktadır. Buradaki asıl sorun, devletin filmleri ekonomik açıdan desteklemesinden çok beğeni düzeyi yüksek filmlerin üretilmemesidir.

Bütün dünyada olduğu gibi Özbekistan'ı da gelişmiş teknoloji kendi etkisi altına almıştır. Sinema stüdyoları yeni teknolojiyle donatılmıştır. Buna rağmen sinemacıların çoğu, iyi gelir kazanma peşinde olmuştur. Teknolojiyi kullanan sinemacılar senaryonun da teknoloji kadar iyi olmasına dikkat etmemiştir, bu nedenle başarılı film sayısı azdır.

Sinema salonları, Sovyet döneminde genellikle Sovyet, Özbek ve arada Hint filmlerini göstermiştir. Bağımsızlıkla beraber Özbekistan'da yerleşik siyasi baskı kalkmış ve sektör dünya sinemasına açılmıştır. Özellikle dünya sinemasında öncü konumda bulunan Amerikan filmleri ülkede yaygınlaşmıştır. Amerikan sineması konu ve görsel tarzıyla Özbek sinemasından farklı olduğu için seyircinin ilgisini çekmiştir. Filmlerde güçlü teknoloji ve görsel efektlerin kullanımı, 3D sistemi özellikle gençleri etkilemiştir.

Sinemanın estetik ve sanatsal gelişimi öncelikle eğitime ve yeteneğe bağlıdır. Sovyet yönetimi altındaki sinemacılarının çoğu, dünyanın en iyi sinema üniversitelerinden biri olan VGİK'te eğitimlerini almıştır. Bağımsızlık döneminde ise ülkede sinema eğitimi veren tek kurum olarak 'Özbekistan Devlet Sanat Üniversitesi'si bulunmaktadır. Üniversite tüm sanat dallarında eğitim vermektedir. Ş.

³⁸ 'Özbek Sanatı' Dergisi, Taşkent, 2002

Abbasov dahil olmak üzere birçok usta sanatçı bu üniversitede görev almaktadır. Eğitim genellikle Sovyet sistemine göre yapılmaktadır. Üniversite’de yeni nesil yetenekli yönetmenler yetiştirilmektedir.

Sinema kadar televizyonun da Özbekistan için önemli bir yeri vardır. Özbek halkı için, televizyon önemli bir etki kaynağı olarak güncel hayatta yer almaktadır. Bununla ilişkin ‘Özbek Sanatı’ dergisinde şunlar belirtilmiştir: ‘*Sovyetler döneminde 1956 yılında Orta Asya bölgesinde ilk Özbekistan’da kurulan ‘Taşkent Televizyon Merkezi’ olmuştur. 1967 yılında da renkli televizyon sistemi ‘SECAM’ (Fransa’da kullanılan ilk renkli televizyon sistemi) sunulmuştur. 2012 yılından itibaren ‘Milli Televizyon ve Radio Teşkilatı’ ve yeni Özbek kanalları yayına başlamıştır.*’³⁹ Televizyonun var olması sinema sanatının eskisi kadar ön planda olmamasına sebep olmuştur. Sinema, seyircisinin bir kısmını televizyonun var olduğu ilk günlerden başlayarak kaybetmiştir. Halk filmleri televizyonda izlemeyi tercih etmiştir. Günümüzde de sinema sanatına düşkün olan seyirci sinema salonlarına genellikle yabancı sinemaya olan ilgisi nedeniyle, filmleri izlemeye gitmektedir. Ulusal filmleri ise televizyondan izlemeyi tercih etmektedirler.

Usta sinemacı ve belgeselci Jasur İshakov ile yapılan röportajda şunu belirtmiştir: ‘*Bağımsızlığa kadar yani 1991 yılına kadar Özbekistan’da bir devlet film şirketi, bir özel film şirketi ve bir de televizyon şirketi vardı, şimdi ise sadece Taşkent’te yüze yakın özel film şirketi bulunmaktadır. Bundan başka Semerkand, Buhara, Hive ve diğer şehirlerde de özel film şirketleri kurulmuştur. Yapılan filmler genellikle üst düzey bir izlenir kalitede değildir. İçlerinde iyi filmler olsa da bunların sayısı oldukça azdır. Özellikle 2014 yılının sonunda özel bir film şirketi tarafından çekilen ‘Jeolog’ filmi başarılı bir çalışma olmuştur.*’⁴⁰

Prof. Tofik İsmailov’un ‘Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi’ kitabında bu konuyla ilgili bazı görüşleri bulunmaktadır: ‘*Nasreddin Hoca’nın, ‘Parayı veren düdüğü çalar’ latifesi benzeri, bu yıllarda para bulan her yönetmen veya yapımcı kendi isteğine göre bir stüdyo kurmuş ve yıllarca sadece bir ya da iki film üretebilmiştir. Üstelik bu filmler, seyircinin ilgisini çekmemiş, başka bir deyişle, anlamsız kaçıp-kovalamalar veya araba kazalarıyla süslenmiş popüler Amerikan*

³⁹ ‘Özbek Sanatı’ dergisi, Taşkent, 2003

⁴⁰ J.İSHAKOV, röportaj. 2015

filmlerine aşına olan seyirci bu filmlere ilgi göstermemiştir. Günümüzde, yılda iki-üç uzun metrajlı ve birkaç belgesel filmin yanı sıra televizyon programı için diziler üreten ve Kamil Yarmatov'un adını taşıyan Uzbekfilm stüdyosunun sanatçıları, özgürlük kazanmış Özbekistan Cumhuriyetinin yarınını düşünüp, bu aşkla çalışıp ve yaratmaktadırlar. Uzbekfilm stüdyosunun imkânlarından yararlanan bu küçük kuruluşlar, onun şemsiyesi altında durmaktan vazgeçip Uzbekfilm adı altında birleşmelidirler.⁴¹

1996 yılından bu yana, Özbek Hükümeti sürekli sektöre yönelik yeni kararlar almıştır. Özellikle ulusal sinemanın gelişimi için devlet bütçesinden her yıl belli bir miktarda para tahsis edilmiştir. Bununla ilgili olarak 16 Mart 2004 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca 'Sinemacılık alanında yönetimin iyileştirilmesi' üzerine, Bakanlar Kurulu tarafından ulusal sinemanın finansmanı konusunda özel bir karar alınmıştır. O zamandan itibaren devlet yeni teknolojiler, sinema aletleri, sinema salonları tahsis etmeye başlamıştır. 'Her sene yaklaşık 12 uzun metrajlı, 20 belgesel, 10 animasyon ve diğer filmler için bütçe sağlanmıştır'⁴². Böylece son on sene içerisinde sinema sektörü de giderek yenilenmiştir. 90'lı yıllarda sınırlı hale gelen sinema salonları yavaş yavaş faaliyetine dönmüştür. Giderek artan sinema gösterimleri, özellikle ticari (kitle) sinemasının gelişiminde güçlü bir ivme olmuştur. Hükümet yayınladığı kararnamelerde, ulus düşüncesinin oluşumunda, toplumun yeni bir model oluşturmasında; güçlü bir araç olarak sinemanın sosyo-kültürel rolü üzerinde durmuştur. Ayrıca bu alanda sinema yazarlarına da özel bir önem ve ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Çünkü bir ülke sinemasının ulusal kimlik kazanmasında sanatsal, kültürel, ekonomik, estetik, teknik oluşum ve gelişimlerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bunun için tarihsel dönemlere ilişkin bütün bu yapıların araştırılması ve incelenmesinde sinema yazarlarının katkısına ihtiyaç bulunmaktadır.

'Ulusal Ajans 'Uzbekkino' ve 'Uztele-radio Teşkilatı' (Özbekistan Televizyon ve Radyo Teşkilatı) 2005 yılından bu yana kendi gelir katılımlarıyla ortaklaşa

⁴¹ Prof. T. İSMAİLOV, 'Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi' (3 cilt), **Türk Güzel Sanatlar Vakfı**, İstanbul, 2001 y, s.104

⁴² 'Uzbekfilm' bilgi dergisi, Taşkent.2013

*kurdukları sponsorluk fonlarıyla sinemaya katkıda bulunmaktadır.*⁴³ Toplum hayatını anlatan, insanların sosyal ve ruhsal yönlerini ve zaman içinde geçirdikleri dönüşümleri vurgulayıcı konularda uzun metrajlı film, video filmi ve dizilerin üretilmesini sağlamışlardır.

Son yıllarda ülke sinemacıları genellikle dramatik sinema yapımına odaklanmıştır. Güçlü bir sinema repertuarı kurulmuş, teknik altyapı yenilenmiş ve film üretim sayısı yükselmiştir. Gelişmeler, 1990'ların başlarında kaybedilen seyircinin geri kazanılmasına sebep olmuş, sektörde belli canlanma görülmüştür. Ticari sinemaya yönelik bu canlanma sosyo-kültürel ve estetik nitelikteki birtakım sorunlara yol açmıştır. Sorunların ana hedefinde, sinemanın ulusal sanat ve kültürün önemli bir bileşeni olup olmayacağı, toplumun manevi yönden yenilenmesini hedefleyip hedefleyemeyeceği ya da eğlence endüstrisinin bir kolu haline gelip gelemeyeceği gibi konularda birtakım sorular ortaya çıkmıştır. Soruların temelinde yer alan endişe ise, ticari ve sanat sinemasının sorgulanmasını getirmektedir. Büyük bütçelerle hazırlanan ticari sinemanın yanında sanat sineması genellikle ikinci sıraya geçmektedir. Kısıtlı bütçelerle çekilen, yaratıcısının kişisel yaklaşımı, özgür yorumuyla ortaya konulan bu özgün sinema tarzı, dünyada yeterli ilgi görmemektedir. Aynı durum Özbek sinemasında da geçerlidir. Sanat filmleri güçlü olmayan yapım koşulları nedeniyle seyircinin beklentileri açısından gişede genellikle yetersiz kalmaktadır. Ancak yine de ticari filmlere göre Özbek sanat filmleri toplumsal konulara, ahlaki ve entelektüel sorunlara değinmesiyle ve daha yalın bir görsel kaliteyle perdeye gelmektedir.

Özbek sineması iki yönde gelişim göstermektedir. Bazı yönetmenler gerçekçi öyküleri ön plana alarak film çekmeyi sürdürürken, diğerleri daha soyut konularda çalışmayı tercih etmektedirler.

Ayub Şahabiddinov'un (1977 -) 'Yurta' ve Z.Musakov'un 'Kurşun' filmleri, ülke tarihinin yeniden canlandırılması ile bağlı olup bir farklılık yaratmıştır. Filmler duygusal bir tarzda çekilmiştir ve daha çok kahramanlara ilgi gösterilmiştir.

Özbek sinemasında, entelektüel ve sanatsal yapılanmaya büyük ilgi gösterilmektedir, uluslararası festivallerde yer alan kendine özgü bir film alanı

⁴³ 'Sanat' dergisi, Taşkent, 2006

yaratılmıştır. Örneğin: K. Kamalova'nın 'Gökyüzü Altındaki Yol' (2005), S. Nazarmuhamedov'un 'Diğer Sahilde', N. Abbasov'un 'Fellini' (1999), 'Aydınay' (2008), 'Sonsuzluk Tekerliği', E. Tuyçiyev'in 'Çeşme' (2006), A. Şahabiddinov'un 'Yurta' (2007) filmleri olmuştur.

Genç yönetmen A. Şahabiddinov 2006 yılında hayat dramasını içeren filmi 'Yurta'yı çekmiştir. Filmde insanlara tanıdık gelen bir karakter yaratmış ve gündelik hayatta yaşananları perdeye taşımıştır. Dünyada olan bitenlerden habersiz ücra bir köyde yaşayan kahramanın, modern dünyaya kapalı bir şekilde hayatını sürdürdüğü anlatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin, dedesinin ve babasının hayatını altüst ettiği, sonrasında da hayatın darbesini yediği, eşini doğum esnasında kaybettiği ve hayatta oğluyla yapayalnız kaldığı gösterilmiştir. Kahraman, oğlunun eğitim ve terbiyesini kendisi üstlenmiştir. Oğlu büyüyüp askere gidene kadar onu da kendisi gibi dünyadan ve insanlardan uzak tutmaya çalışmıştır. Oğlunun askerden dönüşüyle herşeyin değiştiğini fark etmiştir. Film, sinemacılar tarafından olumlu karşılanmış, seyirci tarafından da çok beğenilmiştir.

47. Yurta

Yeni Özbek sineması son dönemde bir dizi soruna sahiptir. Ulusal anlayış, modern Özbek sineması için bu sorunlardan sadece biridir. Sinematografik yapı konusundaki arayış da buna dahildir. Böylelikle ulusal kimliğin ifade edilmesi

üzerinde durulmuştur. Film kahramanlarının duygusal ve psikolojik durumu kısıtlı bir ölçüde de olsa yansıtılmıştır. Özbeklerin ulusal zihniyetlerinin yansıdığı K. Kamalovan'ın 'Gökyüzü Altındaki Yol' (2005), Y. Razıkov'un 'Kız Çobanı' (2005), E. Tuyçiev'in 'Çeşme' (2006), A. Şahabiddinov'un 'Yurta' (2007) filmlerini örnek göstermek mümkündür. Yönetmenler filmlerinde, ulusun asırlık geçmişini ele alarak halk gelenek ve göreneklerini yaşatarak milli kültür dünyasını yapılandırmışlardır.

Genç yönetmenler E. Tuyçiev (1977 -), A. Şahabiddinov, M. Abduhalikov'un filmleri 'Kar Üzerinde Lale' (2003), 'Hayallerin Peşinde' (2004), 'Çeşme', 'Rabia' (2006) aslında yeni nesil sinemacıların doğuşunu göstermektedir. Filmlerinde alışılmış halk hikayelerini anlatmışlar, kahramanlar iyi ve saf karakterlerde betimlenmişlerdir. Senaryo yazarları ahlak, terbiye, iyi niyetlilik peşinde olmuştur. Seyirciyle genellikle sıcak ve içten bir ironiyle ikiyüzlü olmayan, sade ve yakın ilişkiler kurmayı tercih etmişlerdir. Bu kriterleri içeren bir çalışma E. Tuyçiev'in 2008'de çektiği 'Sükünet' filmidir. Olaylar gerçeklikten uzak ancak alışılmış bir öykü yapısı içinde yansıtılmış olup, film seyirci tarafından tutulmuştur.

2000'li yıllarda film üretiminde artış ve repertuarında zenginleşme görülmüştür. D. Kasimov'un 'Onsekizinci Kare' (2007), 'Nehir Boyunda' (2008), J. İshakov'un (1947 -) 'Hakikiy Erkeklerin Avı' (2005), R. Batırov'un (1931-2014) 'Cennet Bir Yerlerde' (2009), B. Adılov'un 'Zabardjad' (2007), 'Borçlu' (2010) dönemin örnekleri arasındadır. Filmlerde olumlu kahramanlar ve pozitif ideolojik sistemler yaratılmaya çalışılmıştır. Ülkenin yakın tarihini yansıtan Z. Musakov'un 'Vatan' (2006), 'Kurşun' (2011), A. Şahabiddinov'un 'Yurta' (2007) filmleri bu konuda sayılabilecek örneklerdir.

2006 yılında Z. Musakov'un çektiği ve görüntü yönetmenliğini Abdurahim İsmailov'un yaptığı 'Vatan' filminde, Özbek asıllı yaşlı bir adamın Özbekistan'a olan sevgisi ve hasreti anlatılmıştır. Evlatlarının kendisini anlamadığını düşünen yaşlı adam, uçağa bilet alıp vatanına dönmeye karar verir. Büyük bir tutku ve nostaljiyle hareket eden adam sonunda bu isteğine kavuşur. Yönetmen bu çalışmasında diğer filmlerinde göstermiş olduğu başarı ve farklılığı yansıtmıştır. Film, Moskova ve Londra film festivallerinde yer almış ve ödüller kazanmıştır.

48. Vatan

N. Abbasov'un 'Aydınay' filmi 2009 yılında çekilmiştir. Film, Özbekistan'ın Dünya adlı uzak bir dağ köyünde yaşayan Aydınay adında küçük bir kız hakkındadır. Aydınay, her gün uzakta olan okula gider ve herkese okuyacağını adeta haykırarak söyler. Ama yaşı küçük ve okula gelmesi uygun olmadığı için öğretmeni tarafından her seferinde geri gönderilir. Aydınay diğer çocuklardan farklı, yaşlarından daha olgun ve akıllıdır. Çok yeteneklidir; dans edip şarkı söyler, keman çalar, kukla bebeklerine kıyafet diker. Aydınay film boyunca farklı insanlarla tanışır ve farklı olaylar yaşar.

49. Aydınay

Z. Musakov'un ustalığını ve yaratıcılığını yansıtan bir başka filmi, 'Kurşun' dur. Film 2011 senesinde çekilmiştir. Konu açısından farklı bir çalışma olup, Sovyet döneminin 1952-53 yılları anlatılmıştır. Film kahramanları, cephede savaşan iki delikanlıdır. Birinin lakabı Kurşun olan bu iki arkadaş birbirini kollar, her ikisi de onurlu ve insafli gençlerdir. Gençlerden biri arkadaşının hayatını kurtarmak için canını feda eder, diğeri ise uzak ve ıssız yerlere gönderilir. Bütün yaşananlardan sonra vatanına dönen genç yaşama ayak uydurmaya ve hayatını devam ettirmeye çalışır.

50. Kurşun

Özbekistan sinemasında gerçek hayattan uyarlanan bir diğerk film, Hilal Nesimov'un 2012 yılında çektiğı 'Alçaklık' olmuştur. Film, üst düzey yapımcılık anlayışıyla ortaya konulmuş; meslek insanları ve seyirci tarafından üzerinde çok konuşulmuştur. Zamanımızda hala çocuk yaşta gelinlerin olduğu ve buna bir çare bulunmadığı tartışılmıştır. Film, bir köy reisinin ailesini terk edip kendi hayatını farklı şekilde, töre ve terörle uğraşarak geçirmesini konu edinmiştir. Eşi ve oğlunun hayatıyla ilgilenmeyen adam, küçük bir kız çocuğıyla zorla evlenmiştir. Filmde, eşinin tecavüzüne uğrayan küçük kızın zor ve acımasız hayatı ve diğerk taraftan da yaşlı adamın ilk eşinden olan çocuğı ile kesişen yolları etkili bir şekilde anlatılmıştır.

51. Tubanlik (Alçaklık)

Uzun metraj sinemasının gelişiminde genç yapımcıların kısa metraj formatındaki çalışmaları önemli yer tutmuştur. Filmlerinin temelinde buradaki fikirlerden, deneyim ve yaklaşımlardan yararlanmışlardır. Bu amaçla 2011’de Taşkent Uluslararası Modern Sinema Festivaline ön adım olarak ‘BAŞLANGIÇ’ adlı kısa film yarışması kapsama alınmıştır. Yarışmaya katılan filmler, genç Özbekistan sinemacılarının sanatsal kabiliyetlerini ortaya çıkartmıştır. Taşkent Uluslararası Modern Sinema Festivalini (TUMSF) gerçekleştirme fikri, Milli Uzbekkino Ajansı ve Fond Forum desteğiyle olmuştur. Festival etkinliğinin düzenlenmesinde, ülke sinemasının teknik ve estetik düzeyde geliştirilerek dünya sinema platformuna çıkarılması hedeflenmiştir.

Yeni kuşağın gelişi ulusal sinemanın kuşkusuz gelişmesine ve yenilenmesine neden olmuştur. Ancak bir takım meseleler de birlikte gelmiştir. Bunlar, sinema sektörüne girmek için gerekli ekonomik ve sosyokültürel koşulların yaratılması, mesleki eğitim-öğretim, serbest film yapımcılarının eğitilmesi ve yetiştirilmesi gibi temellere dayanmaktadır.

Özbekistan’ın modern filmciliğinin belirgin özelliği, son yıllardaki izleyici kitlesidir ki bunlar çoğunlukla gençlerden oluşmaktadır. Özbekistan’da sadece 2008 yılında yaklaşık 68 film üretilmiştir. Bu da yerli yapımcılık açısından yüksek bir sayıdır. Ancak sayının yüksek olması kalitenin iyi olduğu anlamına gelmemektedir.

Gelişkin bir ülke sineması yaratmak için, üretilen filmlerin teknik ve estetik kalitelerini arttırmak gerekmektedir. İşte bu ulusal sinema alanının modern stratejisinin aktüel sorunudur.

Özbek sinema seyirci kitlesi üç guruba ayrılmaktadır. En büyük bölümünü 15 ila 22 yaş aralığındaki ticari sinema seyircisi oluşturmaktadır. Bu seyirci kitlesi için, özel film şirketlerinin çektiği çok sayıda film üretilmektedir.

İkinci grup ise orta ve büyük yaş kitlesinden oluşmaktadır. Genellikle sinema salonlarına gitmeyip, filmleri evdeki televizyon ve videodan izlemeyi tercih etmektedir. Bunlar daha çok eski Özbek sinemasının televizyonda yayınlanan ve severek izlenen klasik sinema örneklerine bağlıdır. Unutulmaz fenomen yapımlardan olan ‘Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor’, ‘Geçen Günler’, ‘Sana Vurgunum’ gibi filmleri tekrar tekrar izlemektedirler. Modern sinemadan ise çoğunlukla Z. Musakov’un filmleri izlenmektedir.

Ve son grup sinemasever entellektüellerden oluşmaktadır. Bunlar, yabancı filmleri izledikleri gibi Özbek sinemasını da büyük bir ilgi ve sadakate izlemektedir. Bu kitleler için, festival filmlerine ve TV dizilerine bütçe ayrılmaktadır.

Ne yazık ki son yıllarda sinemada seyirci ilgisinin azaldığı gözlenmektedir. Bunun temelinde yaratıcılık, teknik yetersizlikler, sansür meselesi gibi sorunları bulmak mümkündür. Buna rağmen, birkaç kaliteli çalışmalar yapılmıştır. Bu filmlerin en etkili ve başarılı sahnesinden 30 saniyesini görerek şaşırmak mümkündür. Bu filmlerden bir kaç da ‘Romeo ve Julyet’ (2006), ‘Zengin Çocuğu’ (2007), ‘Gitme’ (2013) gibi çalışmalar olmuştur.

Özbek sinemasının asıl problemi ise, filmlerin büyük kısmının devletten gelen düşük bir bütçeyle çekilmesidir. Bu yapım koşulları nedeniyle ortaya çıkan filmlerin seyirci tarafından beğenilmemesi onların gişede başarı göstermelerine engel olmaktadır. Ve bu demektir ki filmler üretilmekte ama seyirciden gerekli destek alamamaktadır. Lakin bu durum son bir iki yıldır biraz değişmiştir. Usta yönetmenler Ş. Abbasov, Z. Musakov, H. Nasimov, A. Şahabiddinov, D. Masaidov gibi isimlerin yeteneklerini yansıtmaları ve günümüz teknolojisinden iyi bir şekilde yararlanması, modern Özbek sinemasına kaliteli çalışmalar yapmalarına neden olmuştur. Filmlerin başarılı olduğu da, seyircinin ilgisinden farkedilmiştir.

*'2003 yılında Özbekistan'da 'Özbek Sinema Festivali' gerçekleştirilmiştir. Orta Asya ülkelerinin 'Yaratıcı Uçuş' Gençlik Film Festivali kurucularının da içinde olduğu festivale Fondforum (Özbekistan Kültür ve Sanat Forumu), Rusya, Fransa, İsviçre Konsoloslukları, UNESCO Özbekistan Temsilciliği, Rusya Uluslararası Merkezi ve Goethe Enstitüsü katılmıştır.'*⁴⁴

Taşkent'te 2008 yılında kurulan ilk 'Özbekistan Ulusal Film Festivali'nin kuruluşu ise, modern Özbek sineması için çok önemli bir olaydır. Festivalin organizasyonu 'Fondforum' ile ulusal ajans 'Uzbekfilm' ve İsviçre konsolosluğunun destek ve işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir.

Özbek sinemasında üzerinde çok konuşulan son filmlerden biri 2014 yılının Dilmurod Masaidov'un (1978 -) yönetmenliğini yaptığı 'Jeolog' filmi olmuştur. Olayların Rusya ve Özbekistan'da geçtiği film, 60'lı yılları anlatmaktadır. Jeoloji Fakültesinden mezun olan iki delikanlı staj için Taşkent'ten Rusya'nın Novosibirsk şehrine gider. Ama yolculuk beklenmedik şekilde aksiyona dönüşür. Gittikleri şehirde Rus holiganlarının eline düşerler. Holiganlar gençlere şantaj yapar, peşlerine düşer, kurşunlar yağdırır ve karanlık ormanda olaylar alevlenir. Böyle duruma alışık olmayan gençler yaşama savaşı verir. Filmin konusu, günümüzün filmlerinden daha farklı olup, daha heyecanlı şekilde çekilmiştir. Genç yönetmen, usta yönetmenlerden ve meslek insanlarından iyi puan ve olumlu eleştiriler almıştır.

52. Jeolog

⁴⁴ 'İskusstvo' (Sanat), Dergisi, 2004.

Belgesel film yapımı alanındaki çalışmalara gelince, Sovyetler döneminde belgesel çalışmaların uzun metrajlı filmler kadar önemli ve ilgi çekici olduğu görülmektedir. Filmler, ulusal ve uluslararası festivallerde ödüllendirilmişlerdir. Ancak günümüzde durum böyle değildir. Belgesel filmlere ilgi yeterince gösterilmemekte, belgeselciler artık televizyon için röportaj tarzında filmler çekmektedir. Yurtdışında ise belgesel filmlere halen büyük ilgi gösterilmekte ve başarılı çalışmalar yapılmaktadır. Özbekistan’da tam tersine belgeselcilik yokolma noktasındadır. Belgesel çekilmemesinin sebebi, bu filmlerden yeterli gelir elde edilememesidir.

Sinemacı J. İshakov belgesel hakkında şunları belirtmiştir: *‘Özbekistan belgesel sineması için doğru bir hayatta kalma stratejisi gerekmektedir. Sosyal ve kültürel durumuyla kitlelere odaklanmış, altyapı koşulları ve kiralama potansiyeliyle güçlü uzun metrajlı sinemanın aksine, belgesel sinema hayatta kalmak için karmaşık bir süreç geçirmektedir.’*⁴⁵ Devlet ve özel film şirketlerinde belgeseller çekilse de bunlar yeterli bir düzeyde değildir. T. Kalımbetov ve Ş. Mahmudov gibi Özbek belgeselcileri tarafından yapılan belgesel filmler uluslararası festivallerde ödül almıştır. Televizyonlar kendi programlarını zenginleştirmek için belgesel filmleri yayınlamaktadırlar. Sonuç olarak dolaylı da olsa bunlardan ticari dönüş beklenmektedir. Bu nedenle televizyonla ittifakın belgesel filmlerin üretilmesinde belli bir etkisi olmuştur. Şimdi belgeselciler için, kendi yaratıcılıklarını kullanarak televizyon tarafından düşünülen konularda film üretmek normal hale gelmiştir. Belgeseller sinema salonlarında gösterilmediği için, bunların gösterim şansı çoğunlukla festivallerle sınırlıdır. Aynı problem animasyon filmleri için de geçerlidir.

Ulusal sinemanın gelişmesinde önemli rol oynayan belgesel yapımcılarının sosyal statüsünün güçlendirilmesi de gerekli bir konudur. Bununla ilgili olarak Orta Asya ve Kazakistan bölgesel atölye çalışması gibi bir dizi projeler sunulmaktadır. ‘Doğu-Batı. Kendi Kimliğini Bulun’, ‘Yenilenmiş Diyaloglar’ adındaki bu forumlar sayesinde seyirci Kazak, Tacik, Rus sinebelgeselcilerin ilginç çalışmalarıyla tanışmaktadır. Son olarak da ulusal belgesel filmleri görülmektedir.

⁴⁵ J. İSHAKOV, söyleşi, 2013.

5. ÖZBEKİSTAN'DA ANİMASYON, TELEVİZYON VE ÇOCUK SİNEMASI

5.1. Animasyon Filmleri

Özbekistan'da Animasyon sineması 1960'lı yıllarda doğmuştur. Tiyatro ve Kukla tiyatrosu gibi sanatsal gelişimler bu sinemanın doğuşuna sebep olmuştur. Bu dönemde yeni sinema dalına ressam ve yönetmenler tarafından ilgi gösterilmiştir. Alanın yetenekli yönetmenleri Y. Petrov, D. Salimov, K. Kamalova gibi isimlerdir.

İlk çizgi film '6+6' yönetmen Y. Petrov ve D. Salimov tarafından çekilmiştir. Sonrasında da milli masal olan 'Zumrat ve Kimmat'tan uyarlanan D. Salimov'un yönetmenliğini yaptığı 'Sihirli Sandık' çizgi filmi yapılmıştır. K. Kamalova'nın 'Kim Bulut Yaptı', 'Altında Kıymetli', 'Mutluluk Geri Dön' gibi filmleri animasyon sinemasının önemli yapımlarıdır.

Animasyon sanatının gelişimi 1970'li yıllara kadar sürmüştür. 1980-90'larda başlangıçta gösterilen ilgi kaybolmuş ve çizgi film üretim sayısı yok denilecek kadar azalmıştır.

Sanat dergisinde animasyon ile ilgili şunlar yazılmıştır: *'Animasyon film problemleri günümüzde de aktüeldir. Ekonomik ve maddi zorluklarına rağmen Özbek animasyon filmi hala yaşatılmaktadır. Yılda yaklaşık dört film üretilmektedir. Genellikle bunlardan 2 tanesi çizgi-karikatür diğerleri de üç boyutlu canlandırma tarzındadır. Özbek animasyon filmlerinin tutunduğu ana yapı, yetenekli ve işine fanatik şekilde sadık sanat insanlarından oluşmaktadır. Bağımsızlığa geçildiği 90'lı yıllarda bile, devletin maddi desteğini durdurmasına rağmen, animasyon ve çizgi filmler üretim sürecini yavaş da olsa sürdürüyordu.'*⁴⁶

⁴⁶ 'İskusstvo' (Sanat) Dergisi, Taşkent, 2010

Günümüzde çok sayıda animasyoncunun olmadığı sektörde, sanat yönetmeni Nazim Tulahocayev (1951 -) en yüksek seviyede animasyon film üretmektedir. 1984 yılında Özbek animasyonu, (yönetmeni N. Tulahocayev, ressamı S. Alibekov) Amerikalı yazar Rey Bredberi'nin aynı isimli öyküsünden 'Nazik Yağmur Olacak' karikatür filmi dünya arenasına çıkıp, bütün alemlerini şaşırtmıştır. Film Grand-Pri ödülüne layık görülmüş, Leipzig şehrinde gerçekleşen Uluslararası Film Festivalinde 'Altın Güvercin' ödülü almıştır.

N. Tulahocayev ile birlikte, Mavzur Mahmudov (1947-), Dmitriy Vlasov (1941-) gibi yönetmenlerin isimleri de yurtdışında duyulmaktadır. M.Mahmudov'un yönetmenliğini yaptığı kukla filmi 'Bilyardın öyküsü' 1993'te Ankara Uluslararası film festivalinde en iyi filmler listesinde yer almıştır. 1999 da ise, G.H. Anderson masalından uyarlanan 'Bülbül' adlı animasyon filmi 'Moskova Uluslararası Animasyon Film Festivalinde' 'Altın Balık' ödülü sahibi olmuştur.

Bağımsızlıktan sonra animasyonda klasik edebiyata, tarihi ve ulusal temalara dönüş olmuştur. Filmler Özbek dilinde çekilmeye başlanmıştır. Ali Şir Nevai'nin şiirlerinden uyarlanan, yönetmenliğini M. Mahmudov'un yaptığı 'Yedi Gezegen', 'Bahrom ve Dilarom' adlı yapımların yanı sıra, V. Nikitin'in 'Siyah Saray', yine M. Mahmudov'un tarihi konulu çalışması 'Djalalettin Manguberdi', S. Murathocayev'in 'Tomaris', ve N. Tulahocayev'in çok bölümlü 'İslamın Tarihi', 'Alpamış' filmleri bağımsızlığın önde gelen örnekleridir.

5.2. Özbekistan'da Televizyon

Günümüzde yeni nesil seyirci, zamanla geleneksel sinemadan dizilere, sinema salonlarından televizyon ekranlarının karşısına geçmiştir. Geçen süre içinde televizyon dizi yapımına ağırlık verilmiş, dizi filmler ulusal yayının yaklaşık %20'sini kaplamıştır. Uzun metrajlı filmlerin, belgesel ve animasyonların gösterimi ise toplamda sadece %30-%40'ı bulmaktadır.

‘Orta Asya ülkeleri içinde ilk televizyon yayını, Özbekistan’da 1956 yılında kurulan ‘Taşkent Siyah-Beyaz Televizyon Merkezi’nde başlatılmıştır.’⁴⁷ 1990 yılına kadar yani bağımsızlığa kadar doğal olarak SSCB televizyon merkez kanalları (birinci 1 ve ikinci 2) izlenmiştir. Sovyet Birliğinin dağılmasıyla ülkede UzTV-1, UzTV-2, UzTV-3, UzTV-4 adıyla yayın yapan dört devlet televizyon kanalı kurulmuştur. Ülkede milli kanallar dışında Rus kanalları ORT ve RTR de izlenmektedir. 2000’li yılları takip eden süreçte, 30. Kanal adıyla ilk özel televizyon kuruluşu yayın hayatına başlamıştır. Devlet ve özel kanalların sayısı 2010 yılından itibaren artış göstermiştir.

‘İskusstvo’ (Sanat) dergisi bunu belirtmiştir: ‘Televizyon ve sinema sanatı birbirine bağlı ve birbirinin etkisindedir. Bunların; seyircinin dünyaya bakış açısında, sosyokültürel gelişiminde önemli yeri vardır. Ama ne yazık ki televizyonun toplum hayatına girişiyle birlikte sinemaya olan ilgi ilk başlardaki gibi yoğun olmamıştır. Televizyon ise bunun aksine bir durum kazanmış, zamanla alışkanlık haline gelmiştir. O; kendine özgü programlarla birlikte, filmlerin, dizilerin, animasyon yapımların önemli bir gösterim ve yayın alanı haline gelmiştir.’⁴⁸ Televizyon da, sinema gibi izleyicinin eğitilmesindeki ana kaynaklardan biri olarak kendine özgü bir seyirci kitlesinin yetiştirmesine sebep olmuştur. Zaman geçtikçe televizyon için dizi ve film çekimleri artmaktadır. İlk başlarda durgun başlayan televizyon giderek gelişen bir sektöre dönüşmüş, çok sayıda ekiplerin çalıştığı bir alan haline gelmiştir.

Günümüzde televizyona olan ilgi daha büyüktür çünkü insanlar evlerinde film ve dizileri seyretmeyi yeğlemektedir. Ülkenin önemli sinema kuruluşu olan Uzbekfilm ve Telefilm tarafından çekilen diziler büyük ilgi görmektedir. Bir kısmı çok başarılı olmasa da, seyirciyi memnun etmese de Özbek halkının ne yazık ki başka seçeneği yoktur. Özbekistan’da Rus televizyon ve sineması da halen izlenmekte olup izleyen kitle elbette ki Rus dilini bilenlerdir. Halkın yaklaşık %50’si Rus dili bilmediğinden üretilen diziler ve filmler ana dillerinde yani Özbekçe çekilmektedir. Bunlar, genellikle Özbek bayanlar ve çocuklar tarafından izlenmektedir. Bazı diziler konuları itibariyle ilgi görmekte ve halk tarafından

⁴⁷ ‘Televideniye v Uzbekistane’ söyleşi. 2007

⁴⁸ ‘İskusstvo’ (Sanat) Dergisi, Taşkent, 2001.

merakla takip edilmektedir. Elbette ki film senaryolarında olduğu gibi televizyon dizi senaryolarında da yabancı dizilerden esintilere rastlanmaktadır.

Bağımsızlık sonrası Özbek televizyonlarında gösterilen ve ilgi gören dizilerden bazıları şunlardır: ‘Şaytanat’ (1998), ‘Sardor’ (2000), ‘Kış Masalı’ (2008), ‘Askerler’ (2009), ‘Bitişik Kaderler’ (2009), ‘Ana Derya’ (2010), ‘Akıbet’ (2010), ‘Jida Gülü’ (2010), ‘Ümitli Dünya’(2011), ‘Leylekler Gene Döner’ (2011), ‘Hayat Valsi’ (2011), ‘Son Pişmanlık’ (2011), ‘Kız Kardeşler’ (2011), ‘Mihribanım’ (2012), ‘İyi İnsanlar’ (2013), ‘Aşkım Kısmetim’ (2013), ‘İmtihan’ (2013), ‘Yodgor’ (2014), ‘Zincir’ (2014).

Sinema sanatının gelişiminde olduğu gibi televizyon için de yetenekli yönetmenlerin yapımları önemlidir. Kalite düzeyi yüksek bir televizyon filmi ve dizisi, seyircinin ilgisini çekmeye yetmektedir. Televizyon için yetkin çalışmalar yapan yönetmenler Nuriddin Kasimov (1957-2010), Jasur İshakov (1947 -), Fahriddin Şamsimatov (1970 -) ve Türk kökenli yönetmen Aybek Veysal (1955 -) gibi isimler olmuştur.

5.3. Gençlik ve Çocuk Temalı Filmlere Bir Bakış

1935 yılında TK (Merkez Komitesi) VKN(b) (Bolşeviklerin, Tüm-Birlik Komünist Partisi) (1925-1952 yılları arası SSCB’de faaliyet göstermiştir)ve SNK (Komiserler Halk Meclisi) SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) tarafından alınan özel tedbirlerle çocuk sineması alanında güçlü filmler üretilmesine karar verilmiştir. 1936 yılında özel ‘Soyuzdetfilm’ yani çocuk sinema stüdyosu kurulmuştur. Çocuk filmleri alanında dönemin sinemacıları, devamında da ünlü sinema ustaları çalışmalarını yapmışlardır. İlk çocuk filmi, 1936 yılında yönetmen Yuldaş Agzamov tarafından çekilmiş ‘Kılıç’tır. Özbek sinema yazarı D.Teşabayev’in filmle ilgili görüşleri şöyledir: *‘Taşkent’te ilk uzun metrajlı çocuk filmi 1936 yılında Yuldaş Agzamov tarafından çekilen ‘Kılıç’ filmi olmuştur. İlk çocuk film çekimleri toplumun ilgi odağıydı, Ülke basını o dönemde önemli sanatlarda sinema sanatına*

*bütün sayfaları adıyordu, okurları sanat ustası çocuk sineması 'Kılıç' filmin yönetmeni Y.Agzamov'un biyografisiyle tanıştırtıyor ve fotoğraflarını basıyordu. 'Kılıç' filmi teknolojiye olan merak hakkında, Kılıç adında bir erkek çocuğunun teknolojiye hakim olma hayalini kurması anlatıyordu.*⁴⁹

Uzun bir aradan sonra Kamil Yarmatov, 1952 yılında 'Pahta Oy' adlı çocuk filmini çekmiştir. Usta yönetmen masalsi tarzda işlediği konuyla küçük yaş grubuna espirili bir şekilde hitap etmiştir. *'Pahta Oy' filmi Özbek sinemasında modern masal türünün başlangıcıydı. Sovyetlerin ilk modern masalı olup, içeriği fantastik ve gerçeklikle yakından bağlantılıydı.*⁵⁰

Filmin konusu, Özbekistan ve Özbek halkının zenginliği, gururu olan pamuk üretimi hakkındadır. Film, sadece Özbek sinemaseverlerin beğenisini kazanmayıp, Sovyetler Birliği'nin tamamında çocuk sinemasıyla uğraşanların da ilgisini çekmiştir.

1957 yılında Z. Sabitov 'Çölde Olay' filmini çeker. Filmde, iki karşıt güç gösterilmektedir. Birinde, silahla donanmış sabotajcılar diğesinde dürüst, düşünceli ve çaresiz gençlerden oluşan Sovyet öğrencileri ön plandadır.

1960'lı yıllar, Özbek çocuk sinemasının gelişiminde önemlidir; zengin temalar işlenmiştir. Uzbekfilm stüdyolarında bu alanda verimli üretimler yapılmıştır. Sinemacılar yeteneklerini geliştirmek için olumlu koşullar yaratmış, riske girmekten çekinmeyerek film çekmişlerdir. Çekilen bu filmler hem çocukları hem yetişkinleri büyülemiştir. D. Teşabayev usta yönetmenler hakkında şunu belirtmiştir: *'Çocuk sinemasına ürün kazandıran büyük ustalar; Ş. Abbasov, R. Batırov, E. İşmuamedov, D. Salimov gibi isimlerdir.'*⁵¹ Ş. Abbasov 'Sen Yetim Değilsin' filmini sadece yetişkinlere değil çocuk kitlesine de hitap etmek üzere çekmiştir. Filmde, Sovyet dönemi vatanseverlik savaşı zamanı anlatılmaktadır. Yönetmenin bir diğeri filmi, 'Taşkent Ekmek Kapısı' olmuştur. Özbekistan'ın çocuk sinemasına da ürünleriyle katkı sağlayan E. İşmuamedov'un 'Zariflik' (1967) ve D. Salimov'un 'Çevre' (1968) adlı çalışmaları da yine bu alanda sayılabilecek en iyi filmler arasındadır.

⁴⁹ D.TEŞABAYEV, H. ABUL-KASİMOVA, M. MİRZAMUHAMEDOVA, 'Kino Uzbekistana', Taşkent, 1984, s, 251.

⁵⁰ A.g.k, s, 253.

⁵¹ Bkz. (16), TEŞABAYEV, s, 265.

53. Çevre

Özbekistan çocuk sinemasının 1970’li yıllarında, sektöre adımını atan yeni nesil yönetmenlere rağmen önceki adet ve gelenekler devam etmiştir. Genç nesilden D. Salimo, K. Kamalova, H. Ahmar, H. Fayziyev, A. Akbarhocayev gibi yönetmenler çocuklar için filmler çekmiştir. 1968’de ‘Çevre’ adlı çocukfilmini çeken D. Salimov, bu sefer ‘Yarış Otolarındaki Cesur Çocuklar’ (1977) ve ‘Dağların Çağrısı’ (1978) filmlerini perdeye getirmiştir. Filmler, başarı gösterdiklerinde sevilen, şanssızlıklarına üzülen cesur, ergen çocukları anlatmaktadır. Yönetmenin komedi türündeki en başarılı yapımlarından biri olan ‘Yaramaz’ (1976) filmi de, çocukların sevgisini kazanmıştır. Filmin senaryosu ünlü Özbek yazar Gafur Gulam’ın ‘Şum Bola’ romanından uyarlanmıştır. Filmde yaptığı yaramazlıklar sonucu evinden giden bir ergenin komik maceraları ve sonunda akıllanıp evine ve kardeşlerine dönüşü anlatılmaktadır. Konusu içinde; hurafelerle Türkistan halkının nasıl soyulduğu, işgalci Çar kuvvetlerinin bu tür soygunları önleme yerine bunları nasıl seyrettiği ve din adına halkı soyanların da Rus çarını (Ak Padişah) diyerek nasıl övdükleri yer almaktadır.

54. Yarış Otolarındaki Cesur Çocuklar

55. Yaramaz

Sinemanın diğer türlerinde olduğu gibi çocuk sinemasının da önemli filmleri olmuştur. Örneğin, ‘Acı Orman Meyvesi’ (1976) adlı yapım bunlardan biridir. D. Teşabayev filmle ilgili şunları söylemiştir: ‘*Özbek çocuk sinemasının olağanüstü fenomeni K. Kamalova’nın ‘Acı Orman Meyvesi’ filmi olmuştur. K. Kamalova’nın ilk uzun metrajlı çocuk filmi bu filmidir. Diğer filmi 1980 yılında çektiği ‘Yarın Çıkar mısın?’ olmuştur. Yapımcı bu filmde küçük kız ve erkek çocuğunun dostluklarını*

*göstermiştir. Bu filmler çocuk eğitimi, gelişimi ve doğru terbiye verilmesi hakkındaydı.*⁵²

Özbek sinemasına gelen olgunlukla beraber tarihi ve modern ürünlerinin felsefi araştırmaları, analitik eğilimler daha da güçlenmiştir. Bu güçlenme Özbekistan çocuk sineması için de geçerli olmuştur. Çocuk sinemasını geliştirmek devletin görevlerinden adeta biri olmuştur. Başarısı, gelecekte fikir ve ustalığının gelişmesi için büyük özen ve çaba gösterilmesi şart olmuştur.

Çocuk sineması, günümüze gelindiğinde ilk başlarda gösterdiği başarıyı sağlayamamıştır. Bağımsızlığı kazandıktan sonra Özbekistan'da yaşanan sosyal-siyasal değişiklik ve ekonomik durum, sinema sanatını etkilemiştir ve çocuk sinemasında da etkisini göstermiştir. Örnek verilecek bir çocuk filmi bağımsızlıktan sonra çekilmemiştir. Bu döneme kadar çekilen çocuk filmleri 90'lı yıllarda onlarca kere televizyon aracılığıyla seyirciye gösterilmiştir. Uzbekfilm stüdyosunda çocuk projeleri neredeyse hiç sunulmamıştır.

⁵²Bkz (10) TEŞABAYEV, ABUL-KASIMOVA, s, 267.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Özbekistan'da da Sinema sanatının önemli yeri vardır. Gelişiyile birlikte halkın sevgisini kazanmış ve onların hayata bakış açısını etkilemiştir. Neredeyse beyazperdeye her yıl onlarca film çıkmaktadır. İçlerinde yalnızca bir kaçının konusu tarihe diğerleri ise günümüz olaylarına dayanmaktadır.

Özbek sinemasının doğuşu 90 yılı bulmuştur. Ulusal sinemanın ilk örneği olarak kayıtlara geçen 'Ölüm Minaresi' (1924) filmi, aynı zamanda Orta Asya'nın da ilk yapımı olmuştur. Bu yıllarda kolay olmayan yapım koşullarının oluşturulması, yaratıcılığın en iyi şekilde yansıtılması gibi arayışlar, ulusal sanatı güçlendirme ve başarı kazandırma çabalarının içinde yer almaktadır. Ülke sinemacılarının modern anlayışlarının ve sanatsal yaratıcılıklarının yükselmeye başlaması, farklı millet kültürlerinin etkileşimi, ulusal geleneklerin yenilenmesi, sosyal kültürel şartların gelişmesi sayesinde olmuştur.

Özbek sineması uzun süre (1924-1991) SSCB'nin etkisi altında kalarak film üretmiştir. Bu noktada, Sovyetlerin kendi politikalarına özgü bir sinema sansürü uygulanmıştır ve filmler uzun süre sadece Rus dili kullanılarak çekilmiştir. Zaman geçtikçe yavaş yavaş sinema sektörüne Özbek dili ve Özbek sinemacılar dahil olmuştur.

Özbek sinema tarihinin temelini çoğunlukla bağımsızlığa kadar çekilen filmler oluşturmaktadır. Sovyet dönemi Özbek sineması, Rus sinema sanatı ve kardeş ülkelerin sinemastografisiyle yakın ilişki içinde olmuş, sinemacıları tarafından desteklenmiştir. Özbekistan'da film yapan yabancı sinemacılar: M. Doronin, N. Gasilov, V. Şevchenko, V. Timkovskiy, A. Bulinskiy, O. Frelih, A. Dorn, N. Klad, gibi isimlerdir. Rusların ve Rusya'da yaşayan farklı etnik kökenlerden gelen sinemacıların yanı sıra bu süreçte Özbek asıllı sinemacılar da önemli çalışmalar yapmışlardır. H. Devanov, N. Ganiev, Y. Agzamov, R. Pirmuhamedov, E. Hamrayev, S. Hodjaev, M. Kayumov, A. Saidov gibi sanatçılar Özbek milli kültürünü, gelenek ve göreneklerini beyazperdeye yansıtmışlardır. Milli sinemacıların mesleki başarılarında, Rusya ve Avrupa'nın en büyük Sinema

Enstitüsü VGİK'te eğitim görmelerinin ve Sovyetlerin usta sinemacıları tarafından yetiştirilmelerinin önemini belirtmek gerekir.

Özbekistan'ın 'Uzbekgoskino' ve 'Şark Yulduzi' adındaki ilk resmi sinema teşkilatları, 1925 yılında UzSSC Narkompros tarafından kurulmuştur. Bu teşkilatların desteğinde başarılı Rus yönetmen M. Daronin'in 'İkinci Eş', M. Averbah'ın 'Çarşaf', Özbek yönetmen N. Ganiev'in 'Yiğit' adlı sessiz filmleridir. Sessiz sinema döneminden sesli sinema dönemine geçiş A. Usoltsev'in 1937 yılında çektiği 'Yemin' filmiyle gerçekleşmiştir. Sesli sinemaya başarı kazandıran A. Kordüm'un 'Azamat', M. Yegorov'un 'Asal', N. Ganiev'in 'Tahir ile Zühre' ve 'Nasreddin Hoca'nın Gezileri' gibi filmleridir. N. Ganiev'in çektiği 'Tahir ile Zühre' filmi dünya sinemasına açılmış ilgi ve beğeni toplamıştır.

Milli sinematografinin yeni etabı, renkli sinema dönemidir. İlk çalışmalar 1955 yılında L. Fayziyev'in çektiği 'Emirliğin Dağılması' adlı renkli filmle başlamış ve halkın ilgisine sunulmuştur. Melodram filmlerle tanınan Özbek sineması, bu yıllarda tarihi-biografik ve belgesel filmlerde de başarılı sonuçlar elde etmiştir. Seyirci tarafından beğenilen ve ülke kültürünü taşıyan tarihi-biografik filmler K. Yarmatov'un 'Avisenna', Y. Agzamov'un 'Furkat', L. Fayziyev'in 'Uluğ Beyin Yıldızı' gibi çalışmalardır. Belgesellerin en çok üretildiği bu yıllarda 'Fergana Vadisi' ve 'Kanaş' filmleri önde gelenlerdir.

Yeni Dalga olarak da nitelendirilen 1960-70'li yıllar Özbek sinemasının yükseliş dönemidir. Milli yapım ve sinemacıların ciddi anlamda geliştiği bu yıllarda Uzbekgoskino sinema stüdyosu, Uzbekfilm olarak isim değişikliği yapmıştır. Belgesel sinema stüdyoları kurulmuş, yeni teknolojiyle film teşkilatları donatılmıştır. Alandaki önemli gelişmelerden biri de, VGİK'te eğitimini tamamlayan yeni nesil sinemacıların özgün ve yaratıcı çalışmalar ortaya koymasıdır. Z.Sabitov, Ş. Abbasov, E. İşmuhamedov, O. Ağışev, A. Hamraev, daha önce adı geçen yönetmenler Y. Agzamov, L. Fayziyev ve K. Yarmatov gibi isimler bu döneme başarılı filmler vermiştir. Bunlar: Ş. Abbasov'un 'Bütün Mahalle Bunu Konuşuyor', 'Sen Yetim Değilsin', L. Fayziyev'in 'Muhabbet Kuşu', R. Batırov'un 'Senin İzlerin', K. Yarmatov'un 'Ali Şir Nevai', E. İşmuhamedov'un 'Zariflik' önde gelen çalışmalardır.

Olgunluk döneminde Özbek sineması diğer periodlarda olduğu gibi gelişimini sürdürmüştür. Özellikle 1970'li yıllarda Özbekistan sineması, 'Taşkent Film Festivali'yle dünyaya açılmıştır. Festival Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın en büyük film festivali niteliği kazanmıştır. Ülke sinemasının rönesans dönemi yaşadığı bu yıllarda usta sinemacılar ustalık eserlerini vermişlerdir. Bunlardan bazıları: R. Batırov'un 'Seni Bekliyoruz Delikanlı', E. İşmuhammedov'un 'Buluşmalar ve Ayrılıklar', Ş. Abbasov'un 'Ebu Reyhan Biruni' ve Y. Agzamov'un 'Geçmiş Günler' adlı yapımlarıdır. Bu dönemde dünyada yaşanan özgürlükçü gelişmeler kapalı bir siyasal sistem içindeki Özbekistan'ı da etkilemiştir. Sinemada geleneksel konuların yanında günün esinlerini taşıyan modern hayatla ilgili filmler de yoğunluk kazanmıştır.

Sinema sanatı kadar, Özbekistan toplum hayatında televizyon, animasyon ve çocuk filmleri de önemli yer tutmaktadır. 1956 yılında televizyonun gelmesiyle, ülkede değişiklikler yaşanmıştır. Sinema ilk yıllarda gördüğü ilgiyi kaybetmiş seyirci, sinema salonlarına gitme yerine evde televizyon izlemeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla bu talep doğrultusunda televizyon filmlerinin, programlarının, dizilerinin yapımına öncelik verilmiştir.

İlk yıllarda sinemanın minik seyircilerine hazırlanan animasyon ve çocuk filmleri, bazı usta yönetmenler için ilgi alanı olmuştur. İlk çocuk filmi, 1936'da büyük usta Y. Agzamov tarafından çekilen 'Kılıç'tır. Animasyon yapımları ise 1960'lı yıllarda seyircisiyle buluşmuştur ve ilk çalışma Y. Petrov'un ve D. Salimov'un birlikte ürettikleri '6+6' adlı çizgi filmidir. Günümüzde animasyon türü çalışmalar yok denecek kadar az olup bu alandaki ihtiyaç genellikle yabancı sinemalardan sağlanmaktadır.

1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Özbekistan Cumhuriyeti için sinema önemli sanatlardan biridir. Sinemaya devlet büyük ilgi göstermektedir ve sinemanın daha iyi bir şekilde gelişmesi için desteklemektedir. Bağımsızlığa kadar mevcut karma yapı, milli sinemacıların sektörde varlık göstermesiyle eski gücünü kaybetmiştir. Özbek halkının hayatını ve ülkede yaşanan sorunları işleyen filmlerin üretimi ağırlık kazanmıştır. Ancak Özbekistan sineması, hem konu hem yapım kalitesi açısından Sovyetler döneminde gösterdiği başarıyı yakalamakta zorlanmıştır.

Bunda daha çok ÷lkedeki ekonomik sıkıntılar etkili olmuştur. Sektörün sahip olduğu yapım alanı giderek daralmıştır.

Günümüzde yine de usta sinemacılar var olup bunlar filmlerin iyi bir şekilde yapılmasına çaba göstermektedirler. Öncelikle Ş. Abbasov gibi usta yönetmenler sektörde çalışmaya devam etmiş ve ‘Fellini’ filmiyle yetenek ve yaratıcılığını bir kez daha yansıtmıştır. Genç sinemacılar da ellerinden geldiği kadar nitelikli filmlerin çekilmesine önem vermektedirler. Son zamanlarda üretilen filmlerin bir kısmının konuları birbirinden farklı olmasa da başarılı çalışmalar yok değildir. Bu döneme Z. Musakov’un ‘Abdullajon ya da Steven Speilberg’e Bağışlanıyor’, ‘Bomba’, R. İbragimov’un ‘Büyük Emir Timur’, A. Şahabeddinov’un ‘Yurta’, H. Nasimov’un ‘Tubanlik’ filmleri adını yazdırmıştır. 2014 yılında D. Masaidov, çektiği ‘Jeolog’ filmiyle Özbekistan sinemasında gerek konu gerekse kalite olarak önemli bir farklılık yaratmıştır. Bu tarz sinema çalışmalarının Özbek sinema sanatını hiç kuşkusuz güçlendireceğini ve ona güvenli bir gelecek sağlayacağını söylemek mümkündür.

7. EKLER

EK – 1 Röportajlar

Tezin oluşumunda ve zenginleşmesinde katkısı olan, sinema sektöründe günümüzde de film çalışmaları yapan Özbekistan’ın Usta yönetmenleri ile röportajlar yapılmış ve ek kısmında değerlendirilmiştir.

1. Sovyetler ve Bağımsızlığın ‘Halk artisti’ namı verilen usta yönetmeni Şuhrat Abbasov ile röportaj.

Usta yönetmenlerden birisiniz ve çok başarılı filmlere imza attınız bu güne dek, Özbek sinemasının günümüze kadar nasıl gelip geliştiği hakkında bilgi verebilir misiniz?

Özbek sineması sineması Rus sineması ve tabii ki dünya sineması sayesinde sanatsal yüzünü sinema elde etmişti. Dünya sinemasından esinlenerek film ürettiler. Sovyet döneminde yapılan filmler bilindik hikayelerden ibaret değildi, sinema içinde tarih taşıyordu, muhteşem senaryolar yazılıyordu. Sinema için gerekli olan kahraman - bütünlüğüyle kendini halka adıyacak ve hizmet edecek oyuncular gerekti.

Ben sinemaya Nabi Ganiyev sayesinde geldim, ilk sinemayla hocam beni tanıştırdı. Beni çektiği ‘Ferganalı Kız’ filmi setine götürdü ve o günden beri sinemadayım, ben N.Ganiyev’in yardımcısıydım o yıllarda, hem ufak tefek işlerini yapardı, çay taşırdım isteklerini yapardım. N.Ganiyev muhteşem yönetmendir ve çok başarılı filmler yapmıştır. Bu filmde bana rol vermişti o gün bu mesleğe aşık olmuştum.

O dönemde film çekmek için Balşeviklerin ve Komünist gurupların sözüne uyarak film yaratılırdı, ama N.Ganiyev sözünü söylemeye başarmıştı bu kurallara rağmen. Çektiği filmler ‘Tahir ve Zühre’, ‘Nasrettin Hocanın Gezileri’ ve diğerleriyle geliştirdim ben oyuncu ve sinema ekibiyle büyüdüm.

Kamil Yarmatov da benim hocalarımından biridir, bana sinemanın en güzel taraflarıyla tanıtan bir insandı. Bana sinemayı en güzel şekilde çekmeyi ve ‘ilk sinemacılar bile daha iyi filmler üretin’ diye söyledi.

Özbek sineması 60.yıllarda tamamiyle kendi yerli sinemacılarına sahip olmuştu, bu yıllarda çok başarılı yönetmen grubu Özbek sinemasına gelmiştir ve bu sinemacıların içinde ben de yer alıyordum, yeni sinemacı neslinin ilk yönetmeni ben olmuştum, sonrasında R.Batırov, K.Kamalova, öğrencim E.İşmuhamedov ve bu dönemde var olan birçok başarılı yönetmenler.

‘Sinema çok çabuk eskiyen sanattır’ birkaç kez izlenen filmler sonradan unutuluyor ve bu yüzden film yaratırken akıllarda kalacak bir şekilde yapılmalıdır. Her yapılan film bizim tarihimiz olmalı, yeni kuşaklara aktarılmalı. Ne kadar gerçekçi olursa film o kadar halk inanır ve ilgi ile yaklaşır. O dönemde film yaratmak çok zordu, çoğu zorluklarla başederek film çekilirdi ve bu yüzden de daha gerçekçi konularla film yapılırdı. O dönemin film konuları seyircinin psikolojisine de yansıyor, konular hep iyilik, barış ve dostluklar ile doluydu, hayata bakış açılarını değiştirmesine, hayatı sevmesine yol açıyordu.

Yeni Özbek sineması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Günümüz sineması hakkında ise. Kimse memnun değil sinemadan, ne seyirciler, ne de sinema yazarları. Tabii ki sayılı istisnalar var ama ne yazık ki Bağımsız Özbek sinemasına layık değil, daha iyi olabilirdi. Bence bunun sebebi yeniçağa girmemiz, hayatın yeni sistemine girmemizdir. Hayatın yeni yollarını arıyoruz, ekonomide, teknolojiye ve yaşama ait her şeyde.

Bağımsızlıktan sonra devletimiz bugüne kadar hep dostluk ve sevgi içinde yaşadı ve bu da bizim için yani halk için çok önemli bir şeydir. Diğer müslüman ülkelerinde hep terör, hep islami farklı taraftan gösterme çabaları var. Sadece Allah canımızı verir ve tek Allah canımızı alabilir, hiçbir insanın buna hakkı yoktur. Bence müslümanlık bununla ispatlanmaz, islam müslümanlık bir barıştır, dostluk ve sevgidir, huzurdur, Allaha olan sevgisidir bence. Bizim ülkemiz huzurumuzu sağlıyor bunlardan uzak hayat yaşıyor, ben ülkeme minnettarım. Cumhurbaşkanıımızın bunu sağlamak için eminim ki çok çaba sarfetmiştir. İşte bunlar filmlerimizde yer almalı, işte bu şekilde insanların iyi biri olmasına yönlendirilmeli. Öyle filmler yapmalıyız ki insanları şaşırtmalı, insanların hafızasına

kazınmalı, kalplerinde yer edinmeli. Ama ne yazık ki zamanımız sinemacıları sadece para kazanmak için film yapıyorlar.

Bugünlerde yeni film çekmek nasip oldu, filmin senaryosunu genç arkadaşımız ele alıp filmi çekemedi ve senaryo bana yönlendirildi filmi çekmem için. 84 yaşındayım ve oğlum, yönetmen N.Abbasov ile filmi çektim. 20 senemi akademik hayata bağışladım, yeni sinemacılar eğittim. Yeni neslin imkanları çok iyi, benim zamanımda hiç bu kadar kolay değildi, hatırlıyorum giymeye doğru düzgün ayakkabım yoktu, kış soğuşunda atkı yerine teyzemden aldığım beyaz ince havluyu takmıştım ve bu zorluklar beni ben yaptı. Bu eğitimler sayesinde güzel filmler yarattım, Sovyet ve Özbekistan ‘Halk artisti’ namını aldım, festivallerde ödüller aldım. Türkiye’de İstanbul şehrinde düzenlenen ‘Türk Dünyası Sinema Günleri’ ödülünü kazandım, benim yıldönümümü kutladılar. Filmlerimin gösterimi yapıldı ve en iyi şekilde ağırlandım. Mimar Sinan Güzel sanatlar Üniversitesi’nde öğrencilerle buluşmam oldu, çok güzel anılarım var. Teşekkürlerimi iletmek istiyorum Üniversite ve bütün öğretim görevlilerine, Prof. Sami Şekeroğlu, Prof. Tofik İsmailov, Prof. Cem Odman, Prof. Alev İdrisoğlu, Prof. Asiye Korkmaz, Prof. Yüksel Aktaş ve diğer değerli öğretim üyelerine teşekkürümü sunarım. 2 sene önce Erzurum’da düzenlenen film festivaline de katılmıştım.

Şimdi sinema sektöründe yeni yönetim var, yeni sistem ve planlar var, bundan elbette ki kimse memnun değil. Devlet Cumhurbaşkanımız bile Özbek sinemasında sadece 4 filmi gerçek film olarak görüyor bunlar; ‘Tahir ve Zuhra’, ‘Geçmiş Günler’, ‘Bunu Bütün Mahalle Konuşuyor’, ‘Sen Yetim Değilsin’ filmleridir. Bu filmlerin Özbek sinematografisinin tarihini yazan klasik filmler olduğunu dile getirmiş ve bunun hakkında ‘Maneviyatın Yenilmez Gücü’ kitabında yazmıştır. Benim iki filmimi Özbek klasikleri filmi olarak söyledi ve benim için büyük bir onurdur.

Benim düşüncem, hepimizin el ele verip Özbek sinemasında yeniçağ açmalıyız, yeni kahramanlar yaratmalıyız, yeni fikirler üretmeliyiz ve bunlar eskisinden daha iyi olmalı.

2. Belgeselci usta yönetmen Jasur İshakov ile röportaj.

Sovyet dönemi zamanında Özbek sineması hangi seviyedeydi?

İlk olarak ülkede sinema Rus sinemacılar tarafından tanıtıldı, gelen yönetmen ve sinema gurubu oyunculara buna dahil hepsi Rus'tu. 20.yılların sonu 30.yılların başında Özbek sinemasında Özbek sinemacılar var olmaya başlıyordu, eğitimlerini yurtdışında tamamlayıp sinemayı en güzel şekilde Özbekistan'da tanıtıyorlardı. Bu yıllarda oyuncular hala Rus'tu çünkü Özbekistan'da oyunculuk sanatı o kadar yaygın değildi, kadınların oyunculuk yapması çok ayıp bir şeydi. Kadınların kalkınmasına sebep olmuştu sinema, kadın haklarını savunan filmler yaratılıyordu. Bu yıllarda çarşafını açan kadınlar taşlanıp öldürülüyordu ve tamda bu konuyu ele alan 'Çarşaf' filmi yapılmıştı.

Bağımsızlık sonrasında neler yaşandı?

Bağımsızlığa kadar yani 1991 yılına kadar Özbekistan'da bir devlet film şirketi, bir özel film şirketi ve bir de televizyon şirketi vardı, şimdi ise sadece Taşkent'te yüze yakın özel film şirketi bulunmakta. Bundan başka Semerkand, Buhara, Hive ve diğer şehirlerde de özel film şirketleri kurulmuştur. Yapılan filmler genellikle üst düzey bir izlenir kalitede değildi. İçlerinde iyi filmler olsa da bunların sayısı oldukça azdı. Özellikle 2014 yılının sonunda özel bir film şirketi tarafından çekilen 'Jeolog' filmi başarılı bir çalışma olmuştur. Film alıştığımız Özbek sinemasından farklıydı ve seyircinin ilgisini kazanmıştır. Günümüzde sinemacı olmak çok kolay sadece iyi bir konu ve yapımcı gerekmektedir, ama önceleri sinemacı olmak çok zordu, öncelikle iyi bir üniversitede eğitim görüp sonrasında uzun süre ikinci yönetmen ya da asistan olarak film çalışmaları yapıp kendini ispatladıktan sonra bir sinemacı oluyordun.

Belgesel filmlerine gelirsek, Sovyet döneminde belgesel çalışmaları uzun metrajlı film kadar önemli ve ilgi çekiciydi, festivaller de ödüller alıyordu, ama

günümüzde bu öyle değil, belgesel filmlere ilgi gösterilmiyor, belgeselciler artık televizyon için röportaj yaparmış gibi belgesel çekiyor. Yurt dışında belgesel filmlere büyük ilgi gösteriliyor ve çok ta başarılı çalışmalar yapılıyor. Özbekistan'da tam tersi belgeselcilik yok oluyor, belgesel çekmemelerinin sebebi bu filmlerden gelir gelmemesidir.

Önceden bizim zamanımızda yani gençliğimizde 56.yıllarda televizyon üretilmişti herkesin ilgisini çeken televizyon halk arasında yayılmaya başlamıştı, bizim mahallede ki ilk televizyon bizim evdeydi ve komşularla beraber filmleri televizyondan izlerdik. Önceden bir kameraya yaklaşmak ve dokunmak bile kolay değildi, şimdi ise herkesin elinde son model telefon var ve onlarla videolar çekebiliyorlar. Şimdi kamera edinmek kolay her isteyen film çekebilir. Film ekipleri film çekim alanlarına gidince halkın ilgisini görüyordu, günümüzde doğal hale geldi sinema çekilen alanlardaki mahalleliler hiç ilgilenmiyor bile. Oyunculara istek çoğalıyor, şarkıcı sunucular bile oyuncu olabiliyor, Sovyet zamanında ise oyuncular azdı tabii ki de filmler de azdı. O dönemde bir kere bile oynayan oyuncular hala günümüze kadar tanınıyor, şimdi ise bir kere oynayanı kimse hatırlamaz, ünlü olmak için en az beş altı kere filmlerde oyunculuk yapması gerekir.

Özbek sinemacılar yani özel film şirketleri küçük bütçelerle bile film çekebiliyorlar, buna inanmak bile güçtür. Yabancı ülkelerde ayrılan bütçenin %10 ile film çekebiliyorlar.

3. Sovyetlerin ve Bağımsızlığın usta yönetmeni Zulfikar Musakov.

Özbek sineması Sovyet Döneminden Bağımsızlığa kadar ve sonrasında neler yaşandı ve ne gibi değişiklikler oldu?

Öncelikle Özbek sineması hakkında birşey söylemem etik olmaz benim tarafımdan, ben sinemacıyım sinema yazarı (dramaturg) değilim. Sinema sektöründe problemler yok değil var, genede devletin hala sinemaya bütçe ayırmasına şükrediyoruz. Günümüzde en büyük sorun ise sinema eğitimi almadan bu sektöre girip sinemacıyım diyenler çok. Teknolojinin gelişimi hızlı adımlarla geliyor, keşke bu hızla dünya ya bakışı ve yaratıcı işler yapılırdı çok iyi olurdu, ne yazıkki öle değil. Sinema sektörünün bu halle gelmesi beni yönetmenlik mesleğimi açıkça üzüyor. Sinema yapmasaydım elbette böyle konuşmazdım.

Sinema konuları ise nasıl fark ediyordu?

Yeni kuşak yönetmenler yani genç eğitimsiz yönetmenler kendine özgü konularla film üretmiyorlar, açık açık yabancı film konularını çalıp Özbek sinema versiyonunda yaratıyorlar. Bazen yapımcıların yaptığı bu filmleri görüp kızıyorum, hangi düşünceyle böyle filmler çekiyorlar. Keşke eskisi kadar kendi milletine özgü konular yaratıp başarılı filmler üretseler.

4. Televizyon ve dizi yönetmeni Türk kökenli Aybek Veysal.

Özbek Sinemasını bir usta yönetmen olarak nasıl tanımlarsınız?

Sovyet dönemiyle bağımsız Özbek sinemasını kıyaslarsak, elbette aralarında büyük fark ve değişim vardır. Sovyet döneminde sinema dünyada özel yer alıyordu. Özbek sineması savaş yıllarında gelişmiştir, çünkü Rusya ve Almanya savaşı nedeniyle 'Mosfilm' Orta Asya ülkelerine yerleşiyordu bunlardan biri de Özbekistan'dı, geldiği yerlerde film üretimleri geliyor ve çoğalıyordu. Özbek sinemacıları işte o dönemde gelen Rus yönetmen, yapımcı, oyuncularla yaptığı pratiklerle gelişmiştir. Ve böylece Özbek sinemasının fenomen başarılı filmleri 'Tahir ve Zühre', 'Ali Şir Nevai'. O dönemde Özbek sinemacıları Moskova üniversitelerinde eğitim görmeye başlar, bu sadece Özbek sinemasında değil bütün Orta Asya ülke sinemalarında da böyleydi, sinema geliyordu ve kaliteli filmler üretiliyordu.

İlk Sinemanın var oluşuyla günümüz sineması nasıl bir şekilde farklıdır?

Günümüz sineması ve Sovyet sinemasını kıyaslarsak en güzel ve başarılı Özbek filmleri Sovyet'te çekilmiştir. Tabii ki de film üretim sayısı günümüzde daha çok. Kaliteli film ilk öncelikle iyi senarist talep eder ve maalesef günümüzde iyi senarist sayısı yok denilecek kadar az, güçlü yönetmenler ister ve ne yazık ki güçlü yönetmenler de az maksimum 5-6 yönetmen var, iyi görüntü yönetmeni ve müzisyenler de buna dahildir, yetenekli oyuncular ister. Bazı yönetmenlerin yılda 7 film ürettiği oluyor ve bu süreçte çekilen filmler ne kadar kaliteli olabilir.

Film konuları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Film konuları neredeyse hepsi aynı sadece kahramanlar ve olaylar biraz farklılaşıyor. Hep aile yaşamı, aşk hikayeleri konu oluyor. Tarihi konulu filmler

üretilmiyor günümüzde ve bu da ‘Amir Timur’ film çekimlerinde büyük miktarda bütçe ayrılmasına rağmen yaşanan zorluklardan dolayı beklendiği kadar başarılı film olmaması günümüz yönetmenlerini ürkütmüştü. Tarihi konulu filmleri çekmek görüldüğü kadar kolay değil ve bu yüzden kimse bu filmleri ele almıyor. Günümüz sineması Ali Khamrayev’in dediği gibi ‘mahalle filmi’ seviyesindedir. Devlet filmlere bütçe ayırmıyor değil tam tersi çok büyük ilgi ve bütçe ayırıyor, sadece tek sorun iyi film üretilmiyor, başarılı filmin olmaması sorun.

Büyük sorunlardan biri de ülkede iyi ve güçlü sinema yazarı olmaması, iyi sinema yazarları Sovyet dönemi yazarlarıdır, maalesef günümüz sineması hakkında tüm gerçekleriyle dile getiren yok, sinemanın gerçekte ne gibi zorluklar yaşadığını açıklayan yok. Bu nedenlerde sinema hakkında ne düşünülebilir ne söylenebilir, gerçi söylenebilecek konular da yok, kaliteli filmler de yok.

5. Genç yönetmen Fahriddin Şamsimatov.

Yeni nesil Yönetmenlerinden biri olup Özbek sinemasının Sovyet ve Bağımsızlığı karşılaştırırsak nasıl değişiklikler görürüz?

Özbek milli sinema ajansı ‘Uzbekkino’ her yıl dahada gelişiyor, film üretim sayısı çoğalıyor, hem uzun metrajlı, animasyon, hem belgesel filmler dahil bu gelişmeye. Özbek devlet sineması isteği yani devlet şirketi tarafından yılda en az 15 film üretiliyor. Sovyet dönemi zamanında daha az film çekiliyordu ve daha kaliteli olabilirdi, ama Özbek sineması günümüzde çok film ürettiği için oyuncu, yönetmen, sinemacılar için daha fazla iş seçeneği oluştu. Kalite olarak eskiden daha iyiydi çünkü bir film üretme çalışması 5-6 aya yakın sürüyordu ve bütün çalışanlar dikkatini filme ayırıyordu. Şimdi ise özel film şirketleri 12-15 gün içerisinde film üretmeyi çalışıyor, bence bu filmler uzun metrajlı film kategorisine girmiyor çünkü hiç profesyonel çalışmıyor, maalesef izlediği yabancı filmlerden konusunu kopyalayıp ve kahramanları Özbek tarzına göre değiştirip film üretiyorlar. Elbette Özbek devlet sinema ajansı yani ‘Uzbekkino’ tarafından yaratılan filmler özel şirket film yapımlarına göre çok daha kalitelidir, bu filmlere özel ilgi gösteriliyor ve dikkatlice çalışılıyor.

Seyirci ilişkisi nasıl?

Önceden seyircinin seçeneği azdı birkaç Özbek filmi, bir yabancı film ve en çok ta ilgi gösterdikleri Hint filmleriydi ve salonlar hep neredeyse doluydu. Günümüzde ise çok film seçenekleri olduğu için seyirci filmleri seçebiliyor bu da seyirci açısından iyi.

8. KAYNAKLAR

a) Kitaplar

ABUL-KASİMOVA, Hanjara (1965), **Özbek Sinemasının Doğuşu** (Rjdenie Uzbekskogo Kino), Taşkent.

TEŞABAEV-J, ABUL-KASİMOVA-H, MAHSURA-M, (1985), **Özbek Sineması** (Kino Uzbekistana), Taşkent.

TEŞABAEV, Jura (1986), **Yollar ve Arayışlar** (Puti i Poiski), Taşkent.

İSMAİLOV, Tofik (2001), **Türk Cumhuriyetleri Sinema Tarihi (3 cilt)**, İstanbul.

KARİMOVA, Nigora (2012), **Özbekistan Sinematografisi** (İgrovoy Kinematograf Uzbekistana), Taşkent.

ÖZDOĞAN-G, İNCİOĞLU- N, KUT-G, KUT-Ş, SUNGUR-N, (1994), **Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan**, Ankara.

SARAY, Mehmet (1993), **Özbek Türkleri Tarihi**, İstanbul.

AKBAROV-N (2005), **Sinema Sanatı Tarihi (Kino San'ati Tarihi)**, Taşkent.

ULUĞBEK, Mirzo (1994), **Turt Ulus Tarihi**, (Farsça'dan Özbekçe'ye tercüme edenler; Buriboy Ahmedov, Naim Norkulov ve Mahmud Hasaniy), Taşkent.

ASQAROV, Ahmadali (1996), **Temur va Ulugbek Davri Tarihi**, Taşkent.

HASANOV, B (2005), **Özbekistan Tarihi**, Taşkent.

b) Makaleler

KARİMOVA, Nigora (2011) İgrovoe Kino Uzbekistana za 20 Let Nezavisimosti, **Sanat**, 2, Nisan: 27-29, Taşkent.

RAHMATKORİEVA, Gulchehra (10,2012) Rejisser na Televidenii: Problemi Hudojestvennogo Masterstva, **Sanat**, 3, Ekim, Taşkent.

KARİMOVA, Nigora (2012), Perviy Tashkentskiy Mejdunarodniy Kinoforum ‘Zolotoy Gepar’, **Sanat**, 1, Ocak: 33-36, Taşkent.

c) Tezler

KARİMOVA, Nigora (1997), **Molodoy Geroy Uzbekskogo İgrovogo Kino 1960-1990 yy**, doktora tezi, İskustvovedeniye Üniversitesi, Sinema ve TV bölümü, Taşkent.

d) İnternet kaynakları

<http://www.gov.uz/uz>

<http://www.kultura.uz>

<http://art-academy.uz>

<http://sanat.orexca.com/ru>

9. ÖZGEÇMİŞ

Amina Askarova

16 Ağustos 1988 yılında Özbekistan Cumhuriyetinin Semerkand şehrinde doğdu, ilköğrenimini ve meslek kolejini aynı şehirde bitirdi. 2007’de Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te Özbekistan Devlet Sanat Üniversitesinde Tiyatro Oyunculuk Bölümü lisans eğitimine başladı ve 2011 yılında mezun oldu. 2012 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sinema-TV Bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı.